

А. А. Телестакова

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН З НАДАННЯ ПОСЛУГ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Київ
“Центр учбової літератури”
2010

УДК 347.4(075.8)

ББК 67.404.2я73

Т 31

Рецензенти:

Майданик Р. А. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Савченко Л. А. – доктор юридичних наук, професор, проректор з наукової роботи Київського міжнародного університету;

Галютнич М. К. – доктор юридичних наук, заступник директора інституту приватного права та підприємництва Академії правових наук України.

Телестакова А. А.

Т 31 Правове регулювання відносин з надання послуг. Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 160 с.

ISBN 978-611-01-0036-6

Навчальний посібник містить комплексний системний аналіз теоретичних та практичних проблем систематизації договорів про надання послуг.

Розглянуто питання виникнення і розвитку як договорів про надання послуг, так і самих послуг як об'єкту правовідносин, проведено історичний аналіз етапів розвитку і становлення правового регулювання зобов'язань з надання послуг від Стародавнього Риму до цього часу. В роботі пропонуються шляхи розв'язання практичних проблем та надається низка пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення правової регламентації договорів про надання послуг.

Посібник складається зі змісту, передмови, списку використаних скорочень, десяти розділів, запитань і завдань для самоконтролю (в кінці розділів), словнику законодавчих термінів, списку використаних джерел та предметного покажчика.

УДК 347.4(075.8)

ББК 67.404.2я73

ISBN 978-611-01-0036-6

© Телестакова А. А., 2010.

© Центр учбової літератури, 2010.

ЗМІСТ

<i>ПЕРЕДМОВА</i>	6
----------------------------	---

Список використаних скорочень	9
--	---

РОЗДІЛ 1. Еволюція розуміння послуг та основні етапи розвитку інституту надання послуг	10
---	----

§ 1. Інститут послуг у цивільному праві Давнього Риму	10
---	----

§ 2. Джерела українського цивільного права до 1917 року та правове регулювання послуг	14
---	----

2.1. Послуги та договори про надання послуг у Саксонському зерцалі	14
--	----

2.2. Послуги та договори про надання послуг у Статутах Великого князівства Литовського	16
--	----

2.3. Послуги та договори про надання послуг у Правах, за якими судиться малоросійський народ	18
--	----

2.4. Послуги та договори про надання послуг у Зібраннях малоросійських прав	20
---	----

2.5. Послуги та договори про надання послуг у Саксонських цивільних законах	23
---	----

2.6. Послуги та договори про надання послуг у Зводі законів Російської імперії	26
--	----

§ 3. Місце договору про надання послуг у системі законодавства зарубіжних країн	31
---	----

РОЗДІЛ 2. Послуги та договір про надання послуг у радянському цивільному праві	34
---	----

§ 1. Поняття послуг та правова природа договору про надання послуг у науці радянського цивільного права	34
---	----

§ 2. Суб'єкти договорів про надання послуг у радянському цивільному праві	36
---	----

§ 3. Відмежування договорів про надання послуг від суміжних договорів у радянській цивілістиці	38
--	----

РОЗДІЛ 3. Категорія «послуга» у сучасному суспільстві. 41

- § 1. Значення послуг у сучасному суспільстві 41
- § 2. Послуга як економічна категорія 45
- § 3. Вживання терміну «послуга» у ЦК України 46

РОЗДІЛ 4. Договір про надання послуг у сучасному цивільному праві України 50

- § 1. Поняття та правова природа договору про надання послуг у сучасному цивільному праві 50
- § 2. Предмет договору про надання послуг у цивільному праві України 51
- § 3. Сторони у договорах про надання послуг 54
- § 4. Специфіка правового регулювання договорів про надання послуг 56

РОЗДІЛ 5. Система договорів у цивільному праві України 59

- § 1. Значення формування системи договорів у цивільному праві України. 59
- § 2. Поняття системи договорів у цивільному праві України 61
- § 3. Критерії формування системи договорів у цивільному праві України 62
- § 4. Системна ознака як основний критерій формування системи договорів у цивільному праві України 66

РОЗДІЛ 6. Договір про надання послуг у системі цивільно-правових договорів 71

- § 1. Договір про надання послуг у сучасному договорному праві України 71
- § 2. Зміст договору про надання послуг 76
- § 3. Умова про строк у договорі про надання послуг 82
- § 4. Категорія ризику у договорах про надання послуг 83

РОЗДІЛ 7. Критерії класифікації договорів про надання послуг	87
§ 1. Загальні критерії класифікації договорів про надання послуг	87
§ 2. Різновиди послуг у доктрині сучасного цивільного права	89
§ 3. Класифікація послуг за об'єктом впливу	105
РОЗДІЛ 8. Особливості правового регулювання договорів про надання послуг по управлінню . . .	108
§ 1. Загальні положення договорів про надання послуг по управлінню	108
§ 2. Поняття та види консалтингу	109
§ 3. Консалтингова фірма та консалтинговий продукт	112
РОЗДІЛ 9. Особливості правового регулювання послуг, що забезпечують розподіл і просування товару на ринок.	116
§ 1. Особливості правового регулювання посередницьких та маклерських послуг	116
§ 2. Особливості правового регулювання маркетингових послуг	117
РОЗДІЛ 10. Особливості правового регулювання послуг, що забезпечують якість товару на стадії його експлуатації	122
§ 1. Особливості правового регулювання сервісних послуг	122
§ 2. Особливості регулювання послуг, які надаються шляхом використання складної техніки	123
Словник законодавчих термінів	128
Список рекомендованої літератури.	142
Предметний покажчик	156

ПЕРЕДМОВА

Однією із найважливіших умов розвитку української держави є зміцнення її правових основ. Реформи, що сьогодні проводяться, нагально потребують вдосконалення правового забезпечення. Ефективність здійснюваних перетворень знаходиться в прямій залежності від якості реалізації нормативно-правових актів. Продовження економічних реформ в умовах соціальних та політичних змін держави сприяло виникненню й утвердженню низки нових інститутів та розширенню сфери цивільно-правового регулювання суспільних відносин.

Прийнятий 16 січня 2003 року Цивільний кодекс України (далі — ЦК України) вперше у вітчизняному законодавстві нормативно виокремив такий інститут цивільного права, як договір про надання послуг. Включення цього договору у ЦК України є закономірним процесом, який спрямований на реформування приватного права України та надання йому статусу певної нормативної довершеності. Договір про надання послуг як інститут цивільного права має давню історію, адже окремі його види відомі ще з часів римського приватного права.

Незважаючи на наявність окремих наукових праць, що були написані як у радянські часи, так і у дореволюційний період, а також у зарубіжних

країнах, ми не можемо констатувати той факт, що проблема систематизації договорів про надання послуг, виокремлення їх специфічних ознак та розмежування від інших правових інституцій є вирішеною. Окремі аспекти цієї проблеми досліджувались у працях радянських вчених, однак до цього часу вони практично залишені без уваги, незважаючи на істотні зміни, що сталися в цивільно-правових відносинах. Немає єдиної точки зору стосовно багатьох спірних питань щодо визначення системи договорів про надання послуг, поняття послуги як правової категорії, предмету договору про надання послуг, співвідношення договорів про надання послуг із суміжними правовими категоріями, критерії їх класифікації тощо.

У сучасному цивільному праві України відносини з надання послуг є предметом регулювання зобов'язальних норм, а послуги визнаються як одна із провідних категорій у системі об'єктів цивільних прав. Саме тому питання створення і функціонування системи договорів про надання послуг займає одне із чільних місць в системі зобов'язального права України. У сучасному суспільстві система таких договорів опосередковує надзвичайно широкий спектр суспільних відносин; нині діяльність у певних сферах підприємництва взагалі неможлива без застосування договорів про надання послуг. Чинний ЦК України містить низку глав, норми яких з'явилися у вітчизняному законодавстві вперше і покликані регулювати відносини з надання послуг. Глибокий теоретичний аналіз юридичної природи та особливостей правовідносин у сфері надання послуг, системне дослідження відповідних положень цивільного законодавства дозволяє визначити їх адекватність умовам сучасного суспільства, потребам економічного обороту,

загальним принципам вітчизняного права. Визначення системних ознак договорів цього типу є необхідною передумовою вирішення проблем юридичної кваліфікації та належного правового регулювання аналогічних цьому типу непоіменованих договорів, які відповідно до принципу свободи договору і потреб сучасного суспільства безперечно виникають у практичній діяльності. У зв'язку з цим, даний навчальний посібник, безперечно, є актуальним, має наукове та практичне значення.

Список використаних скорочень

Звід законів — Звід законів Російської імперії

Зібрання — Зібрання малоросійських прав 1807 року

ЗП — земське право.

ЗУ — Закон України

Права — Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 року

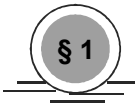
СЗ — Саксонське зерцало

Статут — Статут Великого князівства Литовського 1588 року

СЦЗ — Саксонські цивільні закони 1863 року

ЦК України — Цивільний кодекс України

ЕВОЛЮЦІЯ РОЗУМІННЯ ПОСЛУГ ТА ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ НАДАННЯ ПОСЛУГ

ІНСТИТУТ ПОСЛУГ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ ДАВНЬОГО РИМУ

З самого початку зародження суспільства людство усвідомило необхідність розподілу праці, що призвело до розвитку окремих видів виробництва, ремесел, вдосконалення землеробства, полювання тощо. Зрозуміло, що одна особа не могла досконало охопити усі необхідні для її життєдіяльності вміння і тому виникла необхідність у наданні допомоги іншими особами. Усвідомлення цінності послуг поставило їх надання на комерційну основу, а з подальшим розвитком суспільства виявило необхідність їх правового регулювання. Послугам як об'єкту цивільних прав і відповідній групі договорів багато уваги приділялось ще в докласичному римському праві, а у класичному — виявляються ретельно розроблені договірні конструкції, що опосередковують процес надання послуг. Тимчасом, у римському праві було відсутнє саме визначення послуг.

Феномен оплатного надання послуг є результатом розвитку інституту особистого найму (найму послуг). В римському праві договір найму сприймався як особливий договірний тип, що включав в себе три самостійних види договору: найм речей, найм послуг і найм роботи [129, 148-160].

За договором найму послуг одна сторона — найманий брав на себе зобов'язання вчинити на користь іншої сторони — наймача певні послуги, а наймач — сплатити за ці послуги визначену винагороду. Специфічним для римського розуміння договору найму послуг було те, що конструкція цього договору виводилась з базового поняття договору найму. **Сут-**

тєва відмінність між договором найму майна та договором найму послуг полягала в наступному: за договором найму послуг виконанням зобов'язання вважалось вчинення наймодавцем дій, обумовлених договором (про це свідчить, зокрема, те, що наймач за договором особистого найму не мав права в односторонньому порядку зменшити або не виплачувати винагороду наймодавцеві за певний період, з посиленням на недосагнення економічного ефекту), а за договором найму майна та робіт — отримання певного матеріального, економічного результату.

За договором найму послуг передавалась в найм робоча сила певної особи, а не сама фізична особа, як це було можливим відносно рабів. Це положення підтверджується тим, що в римському праві *сторонами будь-якого договору* могли виступати лише вільні особи. Якщо особа, яка займається певною діяльністю, була невільною, то мова йшла не про надання послуг, а про одну з форм прояву певної фактичної (але не економічної) залежності.

Договору найму послуг (порівняно з наймом майна) не приділялося багато уваги римськими юристами. Так, в Дигестах і в Інституціях зустрічаються всього декілька уривкових згадувань про особистий найм, у яких вказується лише специфіка цієї договірної конструкції порівняно з наймом речей. Можливо, це пояснюється тим, що основу господарства того часу складала все ж таки праця рабів, яка за своєю сутністю була безоплатною. До речі, у романістів не рідко можна зустріти твердження [6, 207], що договір найму послуг у римському праві розвився з найму рабів, та з часом був поширений на ручну працю кустарів. Основні суспільно необхідні роботи такого роду виконували раби, тому договір мав лише другорядне значення, а послуги, так би мовити, більш високого інтелектуального рівня, наприклад, лікарські, юридичні тощо надавалися представниками вищих класів, причому безоплатно. Основою для такого підходу була наявність у Римі розмежування вільних і невільних професій та відмінність між гонораром і звичайною оплатою.

У римському праві за *договором доручення (mandatum)* одна особа — довіритель доручав іншій особі — повіреному виконати певну дію або цілу низку дій.

Предметом договору доручення могли виступати:

1) дії *юридичного характеру*. Mandatum частіше укладався з метою надання саме юридичних послуг — укладання правочинів, виконання різноманітних процесуальних дій, зокрема ведення судових процесів від імені та за прямим уповноваженням довірителя;

2) дії *фактичного характеру*, зокрема, такі як ремонт взуття, одержання вантажу за місцем його доставки морським шляхом тощо;

3) дії з *управління* майновим комплексом довірителя, спадщиною, торговельною установою.

За предметом договір доручення був дуже схожий на договір про надання послуг: в тому і в іншому випадках предметом могли виступати фактичні послуги. Однак на відміну від договору про надання послуг (який завжди був оплатним договором), договір доручення був безоплатним.

Договір доручення, якщо він був оплатний, вважався нікчемним (1. 3. 162.) [21,231]. Це пояснювалося тим, що в основі mandatum було певне ставлення однієї сторони до іншої. У більшості випадків повірені користувалися повагою та авторитетом. Крім цього, багато з них були заможними та відомими громадянами Риму, тому плата за подібні послуги для них істотного значення не мала.

Пізніше, з розвитком цивільного обороту, потреба в наданні різноманітних послуг збільшилася, і mandatum почали певним чином заохочувати за допомогою подарунків, щоб стимулювати виконання доручення, якщо це було пов'язано з певними клопотами або особливою компетентністю повіреного (лікар, вчитель, юрист). Потім ці подарунки ввійшли в практику та отримали назву *«почесна винагорода»* — *«honorarium»* (D.17.1.1–60) [105,245], що не заважало кваліфікації таких відносин як mandatum. Витребування винагороди за позовом повіреного стало можливим у кінці класичного

періоду, причому розмір винагороди визначав сам римський магістрат. Гонорари були основним джерелом існування осіб так званих вільних професій, зокрема адвокатів. У римському процесуальному праві адвокат, який мав юридичну освіту, захищав свого клієнта як перед претором під час попереднього слідства, так і перед суддею. Посада адвоката в республіканський час офіційно не оплачувалася, а в імператорську епоху законом був встановлений максимальний гонорар в 10 тис. сестерціїв (*Senatus consultum Claudianum*, 47 р. н.е.) [72, 210].

Таким чином, на базі аналізу джерел римського права та романістики можна дійти висновку, що в римському праві *під послугами* розуміли виконання певної дії або цілої низки дій однією особою за дорученням іншої особи на оплатній або безоплатній основі.

Залежно від соціального статусу, до якого належала особа, яка надавала послуги на постійній основі, останні поділялися на:

- *оплатні*;
- *безоплатні*.

Залежно від властивості професії особи, яка надавала послуги на професійній основі — на:

- ♦ *юридичні*, причому ці послуги могла надавати лише особа з юридичною освітою (напр., адвокат);
- ♦ *фактичні* — надання послуг кустарями, батраками, поденниками, перевізниками тощо.

Через перелік ознак, які були притаманні усім договірним зобов'язанням римського права, можна виділити *ознаки, що були, зокрема, притаманні послугам*:

- 1) послуга — це діяльність особи, яка надає послугу;
- 2) надання послуги не створює речового (тілесного) результату;
- 3) ця діяльність повинна бути дозволена законом;
- 4) дії мають бути фізично можливими, здійснюваними;
- 5) дії не повинні суперечити суспільній моралі. Ця ознака є більш характерною саме для юридичних послуг.

Розроблені римським правом, договірні конструкції, що опосередковували процес надання послуг, видаються такими, що заслуговують на увагу як з точки зору доктрини права, так і з точки зору практики правозастосування.

Однак, зрозуміло, що ці конструкції не залишилися без змін до сьогодення. Інститут послуг протягом різних історичних періодів зазнав як розвитку, так і занепаду.

§ 2

**ДЖЕРЕЛА УКРАЇНСЬКОГО
ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ДО 1917 РОКУ
ТА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОСЛУГ**

**2.1. Послуги та договори про надання
послуг у Саксонському зерцалі**

Саксонське зерцало — це збірник феодального права східнонімецьких земель, в основі якого лежать норми звичаєвого права, а також окремі положення канонічного права. Із законів Священної Римської імперії до збірника увійшли лише ті, що мали поширення в даній місцевості. Саксонське зерцало складалося з двох частин: земського права і ленного права. Договору особистого найму були присвячені норми статей 32–34 частини 1 книги II та статті 6 частини 1 книги III [124,63-64; 82].

За договір особистого найму одна особа (слуга) зобов'язувалась виконувати певну роботу за завданням іншої сторони (господаря), а господар зобов'язувався виплачувати плату, встановлену договором, за виконану роботу.

Сторонами у договорі особистого найму виступали господар і слуга. Господарем могла бути будь-яка вільна особа, яка потребувала надання певних послуг. Як правило це були особи, які належали до певних верств населення. Слуга як сторона в договорі — це вільна особа, що виконувала певну

роботу за певну плату (винагороду) у відповідності до завдання, яке надавалося господарем.

Предметом договору особистого найму було виконання слугою певної роботи, однак, в договорі не було чіткого визначення змісту роботи, яку повинен був виконувати слуга.

Договір надання послуг можна було б охарактеризувати як **двосторонній, консенсуальний та оплатний договір**.

Двосторонність договору полягала в тому, що правам і обов'язкам господаря протистояли права та обов'язки слуги. Так, основним правом господаря було право вимагати виконання всіх його вказівок слугою, і в свою чергу він був зобов'язаний виплачувати винагороду за виконану роботу. Відповідно, основним обов'язком слуги виступало добросовісне виконання всіх завдань, доручень та вказівок господаря, і навпаки, основним його правом було право вимагати визначену договором оплату. За загальним правилом, господар не був зобов'язаний відповідати за свого слугу. Він виступав поручителем слуги лише у розмірі заробітної платні останнього (ЗП II 32 § 1).

Договір між господарем і слугою мав характер *консенсуального правочину* тому, що він вважався укладеним з моменту досягнення згоди щодо істотних умов договору, тобто предмету, ціни та строків договору.

Оплатним договір особистого найму був тому, що господар був зобов'язаний оплачувати послуги слуги. При чому, оплата могла бути як попередньою, так і наступною. Якщо господар звільняв слугу достроково, то він був зобов'язаний сплатити йому винагороду повністю (ЗП II 32 § 2), а якщо слуга залишав господаря самовільно, то він був повинен заплатити господарю стільки ж, скільки йому господар пообіцяв; а те, що він отримав авансом, повернути у подвійному розмірі (ЗП II 32 § 3). Слуга звільнявся від вказаних наслідків тільки у випадку одруження або призначення опікуном малолітньої особи. У цьому випадку він мав право на оплату за фактично виконану роботу. Якщо, однак, йому було сплачено більше, він повинен повернути надлишок без подальших збитків (ЗП II 33).

Таким чином, **основними суттєвими ознаками**, які були притаманні договору особистого найму у зазначений період, можна виділити наступні:

- 1) певна юридична свобода сторін;
- 2) оплатність договору;
- 3) чітко визначені фінансові (штрафні) санкції за невиконання договору обома сторонами.

Стосовно **відносин доручення**, то у Саксонському зерцалі, немає жодного згадування про них.

Отже, **під послугами** у Саксонському зерцалі розуміли *оплатне виконання роботи однією стороною (служогою) за завданням іншої сторони (господаря)*. Можна виділити **основні ознаки послуг**, зокрема:

1. послуга — це діяльність слуги, тобто особи, яка надає послугу;
2. послуга має, за загальним правилом, оплатний характер;
3. надається вона тільки за завданням іншої сторони.

2.2. Послуги та договори про надання послуг у Статутах Великого князівства Литовського

Договори особистого найму та надання послуг, а також договір уповноваження знайшли своє подальше регулювання в нормах Статуту Великого князівства Литовського 1588 року, одного з найвидатніших пам'ятників права українського народу. Правова система за Статутом 1588 року — це вдалий синтез принципів станового ладу і нових правових понять, спрямованих у майбутнє. Договорами особистого найму та уповноваження були присвячені статті 56-61 розділу 4 та статті 14 та 24 розділу 12 [128,479-482; 630; 637; 672].

Сторонами договору особистого найму (надання послуг) виступали *господар і слуга*. При цьому, і господарем і слугою могли виступати тільки вільні особи. Певною нове-

лою було те, що в Статуті згадувалися дві категорії найманих осіб — це слуга (як і в Саксонському зерцалі) та вільний найманець, хоча разом з тим не було в Статуті ніякого розмежування між ними.

Предметом договору особистого найму (надання послуг) могло виступати виконання найманим будь-яких дій.

Ще однією новелою, порівняно з нормами римського права та Саксонського зерцала, була **письмова форма договору особистого найму**, що підтверджувалось вимогою зареєструвати найманого в урядовому реєстрі.

Форма та розмір плати або безоплатність договору встановлювались за згодою сторін.

Належне виконання найманим своїх зобов'язань підтверджувалось *відпускним листом від господаря з печаткою і підписом останнього*.

Договір уповноваження отримав у Статуті більш детальне, ніж договір особистого найму, регулювання.

Предметом договору уповноваження могли виступати *всі приватні справи довірителя*. Якщо особа, яка не могла або не вміла вести справи у суді (мова йде про юридичні послуги), не могла за своїми фізичними вадами мати повіреного і звернулась з проханням про призначення останнього до суду, то суд був зобов'язаний призначити цій особі повіреного без стягнення оплати. У випадку, якщо повірений відмовлявся від ведення справи у суді в інтересах цієї особи, він позбавлявся права бути повіреним інших осіб у цьому суді. *Повіреними не могли бути суддя, підсудний та писар у тому суді, де вони перебували на посаді*. В інших судах вони могли вести справи за своїх друзів, однак не повинні були бути їх повіреними. Також не могли бути повіреними інших осіб духовні особи.

Повірений, за загальним правилом, був зобов'язаний виконати доручення *особисто* і не мав права передоручити виконання доручення іншій особі, якщо інше не було встановлено у довіреності. Обов'язок повіреного полягав у точному виконанні саме тих дій, які були вказані в уповноваженні. Повірений міг бути притягнений до відповідальності за нена-

лежне виконання або невиконання своїх зобов'язань у вигляді відшкодування збитків. Повірений звільнявся від відповідальності за невиконання доручення через хворобу, але він був зобов'язаний негайно попередити іншу сторону та суд про неможливість ведення ним справи.

Види уповноваження. У статуті розрізнялись два види уповноваження — *загальне та особливе*. Загальне уповноваження полягало в тому, що повірений виконував всі дії, на які він був уповноважений довірителем на підставі довіреності, але для отримання речей або грошей та видачі розписки про отримання останніх у суді необхідна була наявність ще і окремого *особливого уповноваження* саме на виконання цих дій. Однак, якщо у довіреності було вказано, що повірений мав право вчиняти всі дії, в тому числі і отримувати гроші та видавати розписку, то повірений міг отримувати гроші і без окремого особливого уповноваження.

Форма довіреності. За загальним правилом, довіреність укладалась у *письмовій формі*, але вона могла бути і *усною*. Договір уповноваження міг бути як *оплатним*, так і *безоплатним*.

Підставою припинення договору уповноваження виступала відмова довірителя від повіреного.

2.3. Послуги та договори про надання послуг у Правах, за якими судиться малоросійський народ

Наступним кроком вдосконалення Української правової системи стало цивільне право Гетьманщини, яке найбільш повно врегульоване у визначному джерелі українського права 1743 року під назвою «Права, за якими судиться малоросійський народ». Правовому регулюванню інституту особистого найму та наданню послуг присвячені артикули 1–14 глави XXVII Прав [115, 461—468].

За договором особистого найму одна сторона (господар) доручала іншій стороні (служі) виконати роботу або надати послуги (як фактичного, так і юридичного характеру) за плату, а слуга зобов'язувався виконати роботу або надати послуги.

Предметом договору могли бути доручення будь-якого змісту і характеру. Ними виступали як *фактичні*, так і *юридичні дії*. Зокрема, слуга був зобов'язаний виконувати усі вказівки господаря у всіх справах останнього, крім вказівок, що суперечилися закону та нормам моралі, а також охороняти та піклуватися про інтереси чи особу господаря. При цьому, слуга не мав права виходити за межі вказівок, тобто він не міг робити нічого без отримання згоди господаря.

Юридичні дії полягали, зокрема, в укладанні слугою від імені господаря певних договорів, таких як купівля-продаж, дарування, позика, застава тощо. Усі права та обов'язки перед третіми особами за цими договорами виникали у господаря. Для укладення вказаних договорів з третіми особами господар видавав служі *письмове уповноваження* — *доручення*, в якому, зокрема визначалось *коло повноважень слуги*. Господар був зобов'язаний прийняти також усе отримане слугою, якщо слуга від його імені вчиняв певні дії без такого уповноваження, але в його інтересах і був вимушений до вчинення цих дій крайньою необхідністю.

Сторонами договору виступали *господар та слуга*. Ними могли бути будь-які вільні особи.

Договір особистого найму міг бути охарактеризований як *двосторонній, консенсуальний, оплатний та строковий договір*.

Плата за договором. Господар був зобов'язаний оплатити послуги слуги. Слуга міг звернутися з позовом до суду про невиконання або неналежну виплату винагороди господарем. При оскарженні господарем позову і у випадку, коли жодна із сторін не могла надати докази, присягою підтверджувалась відповідь господаря, а не позов слуги.

Строк договору. *Правові наслідки недотримання строків*. Договір укладався на певний строк і припинявся із закін-

ченням цього строку. Недотримання строків сторонами тягла за собою їх майнову відповідальність. У випадку, коли господар без поважної причини достроково розривав договір, то він був зобов'язаний виплатити винагороду як за весь строк служби, тобто здійснити повну оплату послуг. Якщо ж слуга достроково розривав договір без поважної причини, то він був зобов'язаний або заплатити господареві повну суму договору, або ж привести на своє місце іншого слугу. При цьому, всю отриману авансом суму, він був зобов'язаний повернути у подвійному розмірі.

Поважними причинами для дострокового розірвання договору слугою були: одруження; призначення його опікуном сиріт; примушення його господарем до виконання незаконних або аморальних дій; інші поважні причини.

Закінчення служби слуги підтверджувалося відпускним листом від господаря з печаткою і підписом останнього.

2.4. Послуги та договори про надання послуг у Зібраннях малоросійських прав

З поступовим поширенням на територію Лівобережної України російських адміністративної, фінансової, політичної систем з другої чверті 18 сторіччя вчиняється низка спроб кодифікації «малоросійського права». Зібрання малоросійських прав 1807 року — це пам'ятка права початку 19 сторіччя, остання з численних спроб кодифікації «малоросійського права». Регулюванню договору найму були присвячені § § 532-549 глави XXXIII частини III, а договір уповноваження регулювався за допомогою норм § § 553-581 глави XXXIV частини III [104,294-300].

Сторонами договору найму виступали, з однієї сторони, господар, а з іншої — слуга або вільний найманець.

Предметом договору найму залежно від різновиду найму могли виступати як сама особа (за договором особистого найму), так і праця особи або певні роботи та послуги (за договором найму праці (роботи, послуг)). На жаль, саме визначення послуг або робіт у Зібранні відсутнє.

Договір найму можна було б юридично охарактеризувати як *двосторонній*, оскільки права й обов'язки виникали як у господаря, так і у слуги (вільного найманця), *оплатний*, тому що господар, а у випадку смерті господаря — його спадкоємці, зобов'язані були сплатити винагороду за договором — договірний платіж та *строковий договір*.

Строк договору. Правові наслідки порушення умови про строк. Договір найму як особи, так і праці особи можна було б охарактеризувати як строковий договір. Так, договір особистого найму припинявся смертю господаря, а договір найму праці особи припинявся з закінченням строку, встановленого договором. Правові наслідки порушення умови договору про строк були передбачені § 548 Зібрання. Зокрема, у випадку дострокового припинення договору за ініціативою господаря, він був зобов'язаний сплатити найманій особі повну суму договору, а у випадку дострокового розірвання договору без поважних причин за ініціативою найманої особи, вона була зобов'язана сплатити всю суму договору господарю, а отриману авансом суму повернути у подвійному розмірі. *Поважними причинами для дострокового розірвання договору найманою особою* були одруження, призначення її опікуном сиріт та інші поважні причини.

У Зібранні розрізняли *два види договору найму* — договір найму особи (договір особистого найму) та договір найму праці (роботи) особи. *Різниця між цими договорами* полягала у правових наслідках укладання договору. Так, якщо особа уклала договір найму своєї праці або роботи, вона не втрачала свою юридичну вільність і могла замість себе залучити іншу особу на виконання договору, віддавши їй договірний платіж, а якщо особа уклала договір особистого найму, то вона втрачала свою вільність, тобто ставала невольною.

У самому тексті Зібрання термін «*послуга*» зустрічався декілька разів. Так, згідно з § 536 Зібрання у випадку смерті господаря, його спадкоємці мали право притримати у себе слуг або найманців до 30 днів, для того щоб могли скористатися їх послугами, а після закінчення цього строку повинні були заплатити відпрацьовану плату і відпустити їх. При цьому отриману раніше плату слуги і найманці мали право не повертати. Припинення договору найму підтверджувалось *відпускним листом від господаря з печаткою і підписом останнього*, який виступав доказом того, що слуга або найманець закінчили службу чесно і з ними можна укладати нові договори на надання послуг.

Договір уповноваження. За Зібранням розрізняли два види уповноваження — *обов'язкове та добровільне*.

Обов'язкове представництво. Жодна особа не мала права відмовитися бути повіреною у тій юрисдикції, в якій проживала або мала нерухоме майно, за винятком випадків, якщо справа стосується смертної кари, тілесного покарання або позбавлення честі її господаря або родича, а справу виграти неможливо, а також якщо особа, якій вона мала б допомогти, була її ворогом.

Обов'язкове представництво встановлювалось за рішенням суду, за власною ініціативою або за вимогою сторін, для осіб, які з поважних причин не могли мати повіреного, а також для жінок, сиріт, бідних та недієздатних. Обов'язкове представництво здійснювалось повіреним *безоплатно*, при цьому, у разі його відмови — він позбавлявся права бути повіреним інших осіб у цьому суді. *Предметом обов'язкового представництва*, за загальним правилом, виступало представництво у суді.

Добровільне представництво здійснювалось за домовленістю сторін на підставі довіреності на платних засадах. *Предметом добровільного представництва* могли виступати всі приватні справи довірителя.

Вимоги, які висувалися до повірених:

1) вони повинні були мати репутацію чесною та порядною людини;

2) вони не мали права прийняти на себе ведення справи, якщо справа була незаконною.

Повіреними не могли бути судді, підсудні, писарі у суді, духовні особи, невільні особи, глухі, німі, сліпі, жінки, діти, особи, які позбавлені права, єретики, євреї і всі невірні.

2.5. Послуги та договори про надання послуг у Саксонських цивільних законах

Правовому регулюванню договору особистого найму у Саксонських цивільних законах 1863 року були присвячені статті 1229–1242 [123, 290–311].

За договором особистого найму одна особа зобов'язувалась до надання послуг іншій особі за винагороду.

Предметом договору особистого найму виступало надання послуг. *Під послугами* розуміли або використання фізичної сили або здійснення дій, що потребують особливих знань, мистецтва або наукової освіти.

Юридичними характеристиками договору особистого найму були його **оплатність, двосторонність та консенсуальність**.

Договір особистого найму вважався *оплатним* тому, що кожна сторона отримувала певне матеріальне задоволення своїх потреб. Так, наймач отримував певні, необхідні йому, послуги і взамін — зобов'язувався сплатити винагороду тій особі, що найнялася надати послуги. Винагорода могла бути виплачена як у грошовій формі, так і в інших формах (напр., речами), або комбіновано. Вона могла бути витребувана особою, що надала послуги, і у випадку відсутності прямої обіцянки наймача виплатити її, зокрема, за надання послуг, що складали професійну діяльність цієї особи. За загальним правилом, наймач повинен був виплатити винагороду після надання послуги, якщо інше не встановлено звичаями або не

впливає з обставин. При чому, наймач був зобов'язаний виплатити винагороду навіть якщо він не скористався послугою, при цьому знаючи про те, що інша сторона була готова надати останню.

Двосторонність договору особистого найму полягала в тому, що правам і обов'язкам наймача кореспондували права і обов'язки особи, що найнялася. Так, за даним договором наймач мав право вимагати від другої сторони надання певних послуг, визначених договором, а особа, що найнялася, була зобов'язана надати дані послуги у встановлений строк (якщо цей строк був передбачений договором). Відповідно, особа, що найнялася, мала право вимагати від наймача виплати винагороди, а наймач був зобов'язаний сплатити їй цю винагороду. Договором або законом могли бути встановлені й інші права та обов'язки сторін. Щодо витрат, пов'язаних з наданням послуги, то, за загальним правилом, обов'язок їх понести лежав на особі, що найнялася.

Дострокове розірвання договору сторонами. Наймач мав право дострокового розірвання договору особистого найму у випадках, якщо особа, що найнялася:

- при наданні послуги була визнана винною у недобросовісності або грубій необережності;
- втратила необхідну для надання послуги здатність або уміння;
- вчинила злочинні або аморальні вчинки.

Особа, що найнялася, мала право дострокового розірвання договору особистого найму у випадку, якщо наймач, незважаючи на зроблене йому нагадування, не виплачував винагороду.

Уповноваження або довіреність визначались як *договір, за яким одна особа (повірений) зобов'язувалась перед іншою особою (довірителем) безоплатно вести її справи відповідно до волі цієї особи.*

Сторонами договору уповноваження (довіреності) виступали *довіритель і повірений.*

Предметом договору уповноваження (довіреності) могла бути як окрема дія, так і ціла низька дій або всі справи до-

вірителя. Довіритель міг уповноважити повіреного у формі наказу або прохання. Повірений вважався таким, що прийняв уповноваження, якщо він негайно не відмовився від всього переданого йому внаслідок цього уповноваження або негайно не повернув виданого йому письмового акту уповноваження (в сучасному цивільному законодавстві цим письмовим актом є довіреність).

Договір уповноваження (довіреності) характеризувався **двосторонністю** (оскільки права і обов'язки виникали за договором як у довірителя, так і у повіреного), **консенсуальністю** (тому що договір вважався укладеним з моменту досягнення згоди щодо всіх істотних умов) та **безоплатністю**. Стосовно безоплатності, необхідно зазначити, що за ведення справ довірителя могла бути призначена винагорода повіреному. В цьому випадку норми про договір уповноваження застосовувалися до відносин сторін тільки у тому випадку, якщо незважаючи на винагороду, сторони, що домовлялися мали намір укласти договір уповноваження. У свою чергу, винагороду не можна ототожнювати з відшкодуванням довірителем витрат повіреного. Так, довіритель був зобов'язаний видати повіреному, за вимогою останнього, певну суму авансом для покриття необхідних витрат, а також у будь-якому випадку відшкодувати понесені повіреним витрати.

У СЦЗ розмежовувалися поняття «**уповноваження**» і «**порада (рекомендація)**». Так, уповноваження могло бути надане на ведення справ довірителя або третьої особи. Норми про уповноваження застосовувалися і тоді, коли мова йшла про справи частково і самого повіреного. *У разі, якщо предметом уповноваження були справи, що стосувалися виключно повіреного, то уповноваження вважалось **порадою***. Отже, поради і рекомендації не встановлювали уповноваження, хоча особа, що надала шкідливу раду або рекомендацію, була зобов'язана відшкодувати шкоду, заподіяну цією порадою або рекомендацією, наданою умисно або з необережності.

Повірений був зобов'язаний виконати доручення **відповідно до вказівок довірителя**. У випадку відсутності певних вказівок

він був зобов'язаний діяти в інтересах довірителя, виходячи із суті справи. Від прямих вказівок довірителя він міг відступити лише в тих межах, наскільки можна було припустити, що сам довіритель дозволив би цей відступ, якщо б йому були відомі обставини, що викликали його. Однак, повірений міг закінчити справу як на умовах більш вигідних, так і на умовах менш сприятливих для довірителя. У разі, якщо мав місце останній випадок, доручення вважалось виконаним лише тоді, коли повірений приймав на себе заподіяні збитки.

Повірений міг виконувати *тільки за прямою вказівкою довірителя* дії з відчуження або набуття нерухомості, отримання грошей або грошових коштів і видачі розписок, переводу прав або вимог чи відмови від них, здійснення дарування, видачі вексельних зобов'язань та деяких інших.

Повірений повинен був виконати доручення *особисто*. Однак допускалась передача виконання доручення повіреним третій особі у випадках, якщо воно не могло бути виконане без участі третьої особи, або повірений не міг особисто виконати його з поважних причин та у випадку наявності дозволу довірителя. Рівень відповідальності повіреного перед довірителем за передачу виконання доручення третій особі залежав від того факту, чи мав на це право повірений. Якщо так — він ніс відповідальність тільки за вибір третьої особи, а якщо ні — за будь-яку шкоду, заподіяну третьою особою довірителю.

2.6. Послуги та договори про надання послуг у Зводі законів Російської імперії

Чинність Зводу законів в частині цивільного права була поширена у 1840 році на Лівобережну, а у 1842 році — і на Правобережну Україну. Правовому регулюванню договору особистого найму та довіреності були присвячені норми глави першої та другої розділу 4 тому 10 [125,164-167].

Самого визначення особистого найму, як і довіреності, у Зводі законів не було.

Сторонами договору найму виступали *господар і наймана особа*. Для укладення договору особистого найму з неповнолітніми особами та одруженими жінками крім їх власної згоди, обов'язковою була ще наявність згоди для неповнолітніх осіб — їх батьків або опікунів, для жінок — їх чоловіків.

Істотними умовами договору особистого найму були *умови про предмет, строк та розмір платні*.

Предметом особистого найму могли бути домашні послуги, землеробські, ремісничі, фабричні та заводські роботи, торговельні та інші промисли, і взагалі виконання будь-яких робіт, надання послуг, не заборонених законом.

Строк особистого найму визначався домовленістю сторін, але не міг перевищувати п'яти років. Строк для виконання роботи ремісником визначався теж домовленістю сторін, а якщо такої домовленості не було, то в строк, встановлений для виконання подібних робіт спеціальними законами. Припинення договору до закінчення встановленого строку заборонялось як з боку господаря, так і з боку найманого. Винятком з загального правила була смерть господаря, якщо в договорі не було передбачено, що договірні відносини найму продовжуються між найманим і спадкоємцями господаря.

Плата за договором. При укладанні договору сторони зобов'язані були дійти згоди стосовно розміру оплати за дії, вчинені за договором. Умова про розмір платні також називалась *рядною*, а сама платня — *рядною платою*. Оплата послуг та робіт могла здійснюватися як грошовими коштами, так і в натуральній формі.

Змістом договору особистого найму виступали права та обов'язки сторін. Так, *господар був зобов'язаний*:

- 1) ставитися до найманого справедливо;
- 2) вимагати виконання найманим тільки роботи, визначеної договором;
- 3) своєчасно оплачувати виконану роботу тощо.

Господар мав право:

- 1) вимагати виконання роботи, обумовленої договором;
- 2) вимагати від найманого вірності, слухняності та поваги до себе та членів своєї сім'ї;
- 3) на відшкодування усіх збитків, завданих йому недбалістю найманого тощо.

У свою чергу, *найманий був зобов'язаний*:

- 1) виконувати роботу, визначену договором;
- 2) бути вірним, слухняним та з повагою ставитись до господаря і членів його сім'ї;
- 3) за дорученою йому господарем справою, намагатися не допускати заподіяння збитків. Шкода, заподіяна найманим майну господаря внаслідок його недбалого ставлення, підлягала відшкодуванню ним у повному обсязі;
- 4) намагатися добрими вчинками і поведінкою зберегти домашню тишу та мир. Даний обов'язок найманого поширювався і на господаря.

Найманий мав право вимагати від господаря виконання всіх обов'язків, визначених у договорі між ними, зокрема вимагати справедливого ставлення до нього, оплати виконаної роботи, виконувати тільки ту роботу, яка передбачена договором тощо.

Договір особистого найму можна було б охарактеризувати як *двосторонній, оплатний, консенсуальний та строковий договір*. **Двосторонність договору** полягала в тому, що кожна з сторін (і господар, і найманий) мали взаємні права та обов'язки.

Оплатним цей договір можна визначити тому, що господар замість наданих йому послуг або виконаної роботи, був зобов'язаний сплатити найманому плату, встановлену у договорі.

Консенсуальність договору полягала у тому, що договір вважався укладеним між сторонами з моменту досягнення ними згоди по всіх істотних умовах (тобто щодо предмету, ціни і строку) договору.

Строковий характер договору особистого найму полягав у тому, що встановлення строку було не правом, а обов'язком

сторін, крім того законодавець встановлював максимальний строк договору особистого найму — п'ять років.

Договір особистого найму припинявся виконанням усіх умов договору, а також смертю господаря, якщо інше не було встановлено договором.

Під довіреністю розуміли *письмовий документ, який підтверджував повноваження повіреного на вчинення певних дій в інтересах особи, яка надає повноваження, тобто довірителя*. При цьому, довіритель був зобов'язаний у довіреності вказувати, що все, що буде вчинено повіреним за довіреністю, він прийме і ніяких спорів між ними не виникне.

Сторонами у довіреності виступали *довіритель та повірений*. **Довірителями** могли бути казенні управління, приватні особи та шляхетські, міські та сільські громади, монастирі та інші духовні установи. При цьому, шляхетські, міські та сільські громади, монастирі та інші духовні установи могли видавати довіреності на вчинення тільки тих справ, які можна було здійснювати через уповноважених, а саме:

1) *шляхетські громади* могли уповноважувати депутатів для представлення їх інтересів, зокрема у суді, а також давати уповноваження щодо укладання договорів підряду;

2) *міські громади* могли видавати довіреності для клопотання по всіх цивільних справах;

3) *сільські громади* могли видавати довіреності для клопотання у цивільних земельних справах, а також для вирішення спірних питань по них;

4) *монастирі та інші духовні установи* могли видавати довіреності по своїх справах, однак у цьому випадку повіреними не могли бути монахи і монашки.

Від довіреності необхідно було відрізнити **довірені доручення або накази**, які надавалися урядовими особами для отримання на пошті грошей та документів або для виконання інших справ.

Приватні особи в межах своєї правосуб'єктності могли видавати довіреності на вчинення будь-яких дій, крім тих, які вони зобов'язані були здійснювати лише особисто.

Повіреними, за загальним правилом, могли бути будь-які особи, які мали право за законом укладати договори. В деяких випадках висувались особливі вимоги до певних категорій повірених. Наприклад, до повірених по гірських та золотих промислах висувались певні вимоги Гірським статутом, по торговельних довіреностях спеціальні правила містились у Торговельному Статуті, Статуті цивільного та кримінального судочинства закріплювали спеціальні правила по довіреностях з судових справ тощо.

Довіреність мала **строковий характер**. За загальним правилом, строк довіреності встановлювався довірителем на його власний розсуд. Однак, в деяких випадках максимальний строк довіреності встановлювався безпосередньо законом, зокрема на отримання пенсій або заробітної плати дозволялось видавати довіреність строком *не більше одного року*.

За загальним правилом, повірений був зобов'язаний виконати довіреність **особисто**. Однак, за письмовою згодою довірителя виконання довіреності могло бути передано іншій особі. Повірений був також зобов'язаний вчиняти тільки ті дії, які були обумовлені довіреністю, і не мав права виходити за межі такої довіреності.

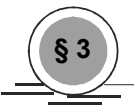
Підставами для припинення довіреності виступали:

- 1) повне виконання доручення;
- 2) сплив строку, на яку вона була видана;
- 3) знищення довіреності за розпорядженням довірителя;
- 4) оголошення повіреним про небажання виконувати доручення;
- 5) смерть довірителя або повіреного.

Велика Жовтнева революція разом із зміною устрою принесла із собою також і цілу низку комуністичних ідеалів, серед яких почесне місце займало нівелювання приватної власності. Тому послуги як особливий об'єкт цивільних прав опинилися серед тих багатьох приватноправових та цивілістичних інститутів, які були проігноровані вітчизняною системою цивільного права. Зокрема, в жодній цивільно-

правовій кодифікації радянського періоду не виділявся особливий тип модельного договору надання послуг, не використовувався термін «послуга» законодавцем також і при нормуванні інших цивільно-правових відносин.

Революційним кроком у кодифікації приватного права стало, звичайно, прийняття Цивільного кодексу України, який був прийнятий із врахуванням теоретичних та практичних напрацювань України та інших держав. Високий рівень правового регулювання зобов'язань з надання послуг підтверджує і деталізація правових норм, які містяться у гл.63–76 ЦК України.

МІСЦЕ ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ В СИСТЕМІ ЗАКОНОДАВСТВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Договір про надання послуг у системі законодавства Японії. Договори про надання послуг займають різне місце в системі законодавства різних країн. Так, Торговий кодекс Японії взагалі не виділяє як окремий правовий інститут договір про надання послуг [134]. Розділ III «Зобов'язальне право» Цивільного кодексу Японії також не передбачає договорів про надання послуг. Цивільно-правова доктрина побудови зобов'язально-правових інститутів згаданого кодексу опирається на категорію договору про використання чужої праці, останні, у свою чергу, поділяються на:

а) договір, що передбачає повноваження направляти працю працівників на визначені цілі (договір особистого наймання);

б) договір, що ставить метою повне здійснення визначеної роботи працюю інших осіб (договір підряду);

в) договір про ведення визначеної єдиної справи на підставі власного розсуду працівника (договір доручення);

г) договір про виконання специфічної роботи зі збереження речі, що належить іншій особі (договір збереження) [25,92-93].

Варто відмітити, що договір підряду в Цивільному кодексі Японії припускає надання результату завершеної роботи (ст.632 ЦК Японії), що може бути як матеріальним, так і нематеріальним [25,92-93].

Іншими словами, поняттям «підряд» у Японському цивільному законодавстві охоплюються і робота у виді послуги (з наданням нематеріального результату), і робота з наданням матеріального результату. Принципової відмінності в юридичній кваліфікації цих відносин по наявності чи відсутності матеріального результату законодавство Японії не робить.

Договір про надання послуг у системі законодавства Німеччини. Німецьке Цивільне Уложення теж не виділяє як окремий правовий інститут договір про надання послуг. Основною договірною конструкцією, що опосередковує оплатне надання послуг, в Німецькому Цивільному Уложенні виступає договір найму послуг. Правила про договір особистого найму містяться у шостій главі «Найм послуг» розділу сьомого «Окремі види зобов'язань» Другої книги «Зобов'язальне право». В Німецькому Цивільному Уложенні вперше в історії цивільних кодифікацій робиться відмежування цивільно-правового договору оплатного надання послуг (договору найму послуг) та трудового договору (договору найму робітника). М.І. Брагінський, проводячи дослідження щодо місця договору про надання послуг у Німецькому Цивільному Уложенні, відзначав, що назва глави «Підряд і подібні договори» підкреслює «появу відмінних від підряду договорів, предметом яких служить один з видів послуг як таких» [11,229].

Договір про надання послуг у системі законодавства Росії та Вірменії. Цивільні кодекси Російської Федерації та Республіки Вірменії виділяють як окремий правовий інститут договір про надання послуг. Так, ст.779 гл. 39 ЦК РФ «Оплатне надання послуг» називає оплатним наданням послуг договір, за яким виконавець зобов'язується за завданням замовника надати послуги (вчинити певні дії або здійснити певну діяльність), а замовник зобов'язується оплатити ці послуги

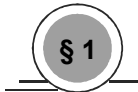
[12,207]. Аналогічне визначення договору оплатного надання послуг міститься у ст. 777 гл. 39 ЦК Республіки Вірменія. Частина 3 статті 777 ЦК Республіки Вірменія містить норму про те, що правила глави 39 «Договори про надання послуг» застосовуються до договорів надання послуг зв'язку, медичних, ветеринарних, аудиторських, консультаційних, інформаційних послуг, освітніх послуг, туристичного обслуговування та інших послуг [24]. Цей перелік не є вичерпним і може доповнюватися.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Назвіть основні етапи розвитку інституту надання послуг.
2. Охарактеризуйте договір найму послуг за римським правом.
3. Охарактеризуйте договір доручення за римським правом: поняття, предмет та правова природа.
4. У чому полягала відмінність між договорами особистого найму та доручення у римському праві?
5. Назвіть поняття, ознаки та види послуг за римським правом.
6. Що розумілося під гонораром у римському праві?
7. Охарактеризуйте договір особистого найму за Саксонським зерцалом: поняття, сторони, юридичні характеристики.
8. Охарактеризуйте договори особистого найму (надання послуг) та уповноваження за нормами Статуту Великого князівства Литовського 1588 року.
9. Охарактеризуйте договір особистого найму за Правами, за якими судиться малоросійський народ.
10. Охарактеризуйте договори особистого найму та уповноваження за Зібраннями малоросійських прав.
11. Охарактеризуйте договори особистого найму та уповноваження за Саксонськими цивільними законами.
12. Охарактеризуйте договір особистого найму та довіреність за Зводом законів Російської імперії.
13. Яке місце договору про надання послуг в системі законодавства зарубіжних країн?

ПОСЛУГИ ТА ДОГОВІР ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ У РАДЯНСЬКОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

ПОНЯТТЯ ПОСЛУГ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ У НАУЦІ РАДЯНСЬКОГО ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Радянське цивільне право не містило такого договірної інституту, як договір про надання послуг. Незважаючи на те, що Цивільні кодекси радянських республік 1963–1964-х років і були значно доповнені різними видами договорів (наприклад, договір перевезення), загальних положень про договір надання послуг в них теж не було. *Причинами, які заважали у радянський період розвитку цього правового інституту, можна назвати:*

1) сама послуга не була визначена у радянському законодавстві як самостійний об'єкт цивільних правовідносин, на відміну від сучасного цивільного законодавства (*ст. 177 ЦК України визначає серед інших об'єктів цивільних прав, також і послуги*);

2) законодавець, через досить велику специфічність послуги, як об'єкта цивільних правовідносин, не знав, до якої групи договорів віднести договір про надання послуг;

3) відсутність ринкових відносин у цей період (*сектор послуг може розвиватися лише в умовах ринкової економіки*);

4) у період дії планової економіки ринок надання послуг, практично, існував тільки у ракурсі побутового обслуговування населення. Саме тому відпала необхідність законодавчого закріплення цивільно-правових відносин у сфері надання послуг.

Цивілісти протягом останніх двадцяти років у своїх працях наголошують на проблемі «комплексного вивчення зо-

бов'язань з надання послуг», дослідження «об'єктивно існуючих закономірностей та загальних ознак договірних зобов'язань з надання послуг» [143, 353].

У 70–80–х роках розгорнулася широка наукова дискусія про перспективи розвитку законодавства у сфері обслуговування. Пропозиції зводились **до чотирьох концепцій**, ґрунтовний аналіз яких був представлений у праці О.О. Красавчикова [68].

Сутність першої концепції — «інтегральної», зводилась до ідеї інтеграції в одному законі всієї охорони прав «громадян-споживачів» (А. Ю. Кабалкін та ін.).

Прихильники **другої концепції** — «диференціальної» (О.Н. Садіков, Ю.Х. Калмиков та ін.), пропонували здійснити диференційоване упорядкування суспільних відносин з різних галузей сфери обслуговування, тобто наполягали на виданні спеціальних законів з окремих галузей сфери обслуговування.

Третя концепція — це концепція «гіпотези спеціалізованих основ» (А. А. Пушкін). Прихильники цієї концепції пропонували піти шляхом кодифікації, зазначаючи, що це можливо зробити як в рамках Основ цивільного законодавства і ЦК радянських республік (включаючи до них відповідні норми), так і у формі видання спеціальних кодифікованих актів аналогічно Основ житлового законодавства СРСР та житлових кодексів радянських республік.

Прихильники **четвертої концепції** (О.О. Красавчиков, Є.Д. Шешенін та ін.) висловлювалися за розробку проекту спеціальної глави: «Послуги», і включення її до Основ цивільного законодавства Союзу РСР та радянських республік.

Аналізуючи сучасне цивільне законодавство, можна говорити про істинність, і навіть пророцтво наукових точок зору вчених-цивілістів, зокрема:

➤ «інтегральна концепція» реалізувалася у прийнятті Закону України «Про захист прав споживачів». Значення цього Закону у справі правового захисту непрофесійних учасників цивільного обороту важко переоцінити;

➤ «диференціальна концепція» знайшла свою реалізацію у прийнятті законів України «Про зв'язок», «Про поштовий зв'язок», «Про аудиторську діяльність», «Про фінансові послуги» тощо;

➤ пропозиції О.О. Красавчикова та Є.Д. Шешеніна реалізувалися у включенні до ЦК України спеціальної глави: «Послуги. Загальні положення».

§ 2

СУБ'ЄКТИ ДОГОВОРІВ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ У РАДЯНСЬКОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Актуальним питанням у радянській цивілістичній літературі [69, 20-41] завжди було питання щодо суб'єктів договорів про надання послуг, адже саме «людський» фактор має значення у більшості зобов'язань такого роду (варто згадати лише зобов'язання, що виникають із фідучіарних відносин). Учасниками договірних відносин про надання послуг виступали послугоодержувач (кредитор) і послугодавець (боржник). Ними могли бути *громадяни та юридичні особи, якщо інше не передбачалось законодавством.*

Громадяни як суб'єкти договорів про надання послуг. Законодавством не було встановлено жодних додаткових вимог до *громадянина як послугоодержувача* за договором про надання послуг, не впливали вони і зі суті зобов'язання.

Правове регулювання діяльності *громадянина як послугодавця* здійснювалось на підставі загальних положень цивільного законодавства, а також спеціального Закону СРСР «Про індивідуальну трудову діяльність» [38] (далі за текстом — Закон). Згідно з ч. 2 ст. 1 Закону **індивідуальна трудова діяльність** визначалась як *суспільно-корисна діяльність громадян ... з надання оплатних послуг, що не пов'язана з їхніми трудовими відносинами з державними, кооперативними, іншими громадськими підприємствами, установами, організа-*

ціями та громадянами, а також внутрішньоколгоспними трудовими відносинами. Однак, в Законі згадувалися лише медичні послуги (п. 5 ст. 18, п. 13 ст. 15) і освітні послуги (п. п. 1–4 ст. 18).

Законом були встановлені деякі **види послуг, надання яких громадянами заборонялось**, зокрема це:

➤ *послуги естетичного характеру*, зокрема п. 3 ст. 19 Закону було заборонено громадянам організацію видовищних заходів;

➤ *послуги зв'язку*, оскільки для надання цих послуг була необхідна наявність певної техніки, каналів зв'язку, які не могли знаходитися у власності або володінні громадян.

Громадянам дозволялось надавати наступні послуги:

- *посередницькі*;
- *інформаційні*, якщо для їх надання не вимагалась наявність спеціальної техніки та поширення інформації не містило державної або службової таємниці;
- *юридичні*. У цивілістичній літературі зустрічалась думка про те, що для надання юридичних послуг громадянином немає правових підстав, а також, що діяльність юриста має не соціально-культурний, а політико-правовий характер і, відповідно, не може регулюватись нормами Закону. Заперечуючи проти таких стверджень, М.В. Кротов дуже слушно зазначав, що: 1) Законом юридична діяльність не заборонена; 2) політико-правовий характер притаманний лише такій діяльності, яка здійснюється від імені та в інтересах усього суспільства (наприклад, правотворчість, відправлення правосуддя тощо). Надання ж послуг громадянам та організаціям, хоча і має правовий характер, пов'язане тільки з задоволенням їх соціально-економічних та інших особистих потреб. Діяльність громадянина, який надає юридичні послуги, здійснюється не в інтересах усього суспільства, а *в інтересах конкретного громадянина або організації* [69,21-23].

Юридичні особи як суб'єкти договорів про надання послуг. Юридичні особи не могли бути споживачами послуги, якщо послуга мала особистий характер. Так, медич-

ні послуги або освітні послуги передбачають вплив безпосередньо на людину, її тіло, інтелект тощо. Однак, були можливі випадки, коли обов'язок з оплати послуг, що надавалися громадянину, брала на себе організація, з якою громадянин перебував у трудових правовідносинах (договір на користь третіх осіб). Таким чином, стороною у договорі про надання послуг виступала юридична особа, а послуги надавалися безпосередньо громадянину.

Юридична особа — послугодавець могла надавати послуги тільки у межах своєї спеціальної правосуб'єктності.

Це, звичайно, стало основою для розвитку законодавства про врегулювання правовідносин з надання послуг, що дозволило вдосконалити існуючі правові норми та вийти на новий рівень законотворення. Саме завдяки аналізу колізійних питань та усунення суперечностей сьогодні існує можливість укладення не лише передбачених законодавством договорів про надання послуг, а й створення нових, невідомих раніше договірних конструкцій.

ВІДМЕЖУВАННЯ ДОГОВОРІВ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ ВІД СУМІЖНИХ ДОГОВОРІВ

Стосовно критерію відмежування договорів про надання послуг від інших суміжних договорів, зокрема від договорів з виконання робіт, необхідно звернути увагу на їх предмети. В юридичній літературі досить часто підіймається проблема співвідношення договорів про надання послуг і з виконання робіт. Одні автори вважають, що робота і договори з їх виконання (підряд) — це поняття більш широке ніж послуга [15,221], інші — відносять виконання робіт до різновиду послуг, тобто, навпаки, вважають, що послуга і договори про їх надання поняття більш широке ніж робота [59,118]; а третя група авторів ці категорії розмежовує [55;137].

Цивільно-правове регулювання економічних відносин з надання послуг здійснюється за допомогою різноманітних зобов'язальних правовідносин. Економічні відносини з виконання робіт регулюються договорами підряду. У цьому випадку інтерес споживача задовольняє не процес надання послуги, а чітко визначений результат цієї діяльності, і відповідно, і об'єктом цивільних правовідносин виступає сам матеріалізований результат. Цим матеріалізованим результатом може бути виготовлення, обробка, переробка, ремонт речі або виконання іншої роботи з переданням її результату замовникові. Отже, коли матеріалізований результат виражається у створенні нової речі, об'єктом правовідношення виступає саме дана річ, а не процес створення цієї речі.

Саме тому вважається, що, з правової точки зору, немає жодних підстав говорити про тотожність цих двох понять. Майнові відносини розрізняються за характером дій боржника, які можуть полягати в наданні послуг, у виконанні робіт, у передачі майна тощо. Це впливає зі ст. 509 ЦК України, де чітко визначено, що зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) [141]. Крім того, і роботи, і послуги — це визнані законом самостійні об'єкти цивільних прав (ст. 177 ЦК України). При цьому, не випадково законодавець, говорячи про роботи, використовує термін «результати робіт», а коли мова йде про послуги — не «результати послуг», а саме «послуги», і це ще раз виступає підтвердженням позиції, що їх ототожнювати юридично неправильно і, навіть, безпідставно.

Разом з тим, і **«роботи»** і **«послуги»** є цілеспрямованими діями (діяльністю), однак, якщо юридичне значення у послугі полягає саме у вчиненні дії або здійсненні діяльності, то у роботі — крім здійснення цілеспрямованої діяльності, обов'язково має бути певний результат, який і підлягає передачі контрагенту.

Зокрема, у договорі доручення одна сторона (довіритель) доручає іншій стороні вчинити від її імені та за її рахунок певні юридичні дії. Вчинення цих дій не пов'язане зі створенням матеріального результату, а спрямоване на досягнення різноманітних інших ефектів. Тому, якщо доручені юридичні дії вчинюються належним чином, вважається, що сторона (повірений) виконала прийняте на себе зобов'язання, хоча бажаний результат і не настав.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

- 1. Охарактеризуйте договір про надання послуг у радянському цивільному праві: поняття та правова природа.*
- 2. Охарактеризуйте суб'єкти договорів про надання послуг у радянському цивільному праві.*
- 3. Відмежуйте договір про надання послуг від суміжних договорів у радянській цивілістиці.*
- 4. Назвіть спільне і відмінне між роботою та послугою.*

КАТЕГОРІЯ «ПОСЛУГА» В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

3

РОЗДІЛ

§ 1

ЗНАЧЕННЯ ПОСЛУГ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Зміни в економічному обороті, що відбувалися в останні роки в Україні, привели до істотного оновлення вітчизняного цивільного права. У правотворчій діяльності приділяється багато уваги категорії послуг, у цивільному законодавстві з'являються нові види договорів про надання послуг, які раніше були невідомі вітчизняній цивілістичній науці.

Розквіт сфери послуг у світі розпочався у першій половині 60-х років ХХ сторіччя. Для з'ясування суті поняття «послуги» необхідно проаналізувати її функціональні характеристики. Багато вчених та науковців, як юристів, так і економістів, намагалися розкрити даний об'єкт. Це стало особливо актуальним, коли зайнятість населення у сфері послуг почала підвищуватися, а послуги в економіці багатьох країн — займати значну частину валового доходу [70, 33].

Одним із аргументів зростання попиту на сферу послуг, який наводиться у літературі, є висновок, з цього приводу, зроблений на науковій конференції з питань економічної та соціальної ролі послуг, що відбулася у Варшаві у 1963 році, і була організована Варшавським відділенням польського економічного товариства, а саме — *передумовою росту сфери послуг є певна, достатньо висока ступінь економічної зрілості країни.*

І справді, сьогодні послуга виступає одним із найважливіших та процвітаючих секторів економіки розвинутих країн, але це не є єдиною передумовою розвитку сфери послуг. Звичайно, розповсюдження споживання послуг в економічно

розвинутих країнах називають одним з найзначніших явищ останнього часу. Якщо звернути увагу на сферу різноманітних послуг у Сполучених Штатах Америки, то на неї приходить 79 відсотків робочих місць та 74 відсотки внутрішнього валового продукту [142,60] і враховуючи той фактор, що тенденція росту сектору послуг спостерігається і в економіці України, необхідно враховувати і інші чинники, що призводять до підвищення значущості договорів про надання послуг у країнах, що розвиваються. Такими чинниками можна вважати не лише високий рівень економічної зрілості країни, а й динаміку економічного розвитку, навіть в тих випадках, коли країна ще не досягла цього високого рівня, але активно збільшує свій внутрішній валовий продукт.

У цивілістичній літературі виділяють наступні **три основні причини розвитку сфери послуг** [16, 56-57]:

1) *внутрішні, структурні потреби науково-технічного прогресу;*

2) *динаміка рівня життя населення.* Після задоволення базових потреб у матеріальних товарах, у людей з'явилася можливість більше коштів витратити на послуги, що раніше було неможливим у зв'язку з низьким рівнем доходів, які лише забезпечували витрати на харчування, оплату житла тощо;

3) *зміна споживчої психології суспільства.* До цього часу суспільство схилилось до накопичення капіталу внаслідок товарообороту, а у 60-х роках відбулась переоцінка економічних цінностей і зросла роль послуг як способу витрачання та накопичення коштів.

В економічній літературі до числа причин відносять збільшення вільного часу людей, виробництво нових видів товарів та ускладнення тих, що вже існують. Саме наявність цих факторів, на думку економістів, вимагає забезпечення їх кваліфікованим технічним обслуговуванням [142,60].

Сфера послуг приваблива для суб'єктів підприємницької діяльності, оскільки дозволяє в деяких випадках отримувати прибутки без значного стартового капіталу (наприклад, надання консультаційних послуг).

Перетворення послуги у споживчу вартість, що характеризується низкою специфічних ознак, диверсифікація послуг у сучасній ринковій економіці вимагають удосконалення цивільно-правових форм регулювання майнових відносин надання послуг.

Включенню глави 63 «Послуги. Загальні положення» у Цивільний кодекс України передували наукові праці таких вчених, як Є.Д. Шешенін, О.С. Іоффе, М.В. Кротов, А.Ю. Кабалкін, Н.П. Індюков, Ю.Х. Калмиков, М.І. Брагінський, А.А. Пушкін, В.А. Ойгензіхт, О.О. Красавчиков та інших.

Сфера послуг може розвиватися тільки *в умовах ринкової економіки*. Можливо саме цим можна пояснити те, що світовий бум у сфері послуг початку другої половини ХХ ст. майже не зачепив нашу країну, яка мала в той час, як відомо, адміністративно-планову економіку. Поряд з цим певну, досить важливу, роль відіграли причини ідеологічного характеру: досить тривалий час у СРСР панував культ праці (причому в основному фізичної праці) у сфері матеріального виробництва. Тільки праця зайнятих у цій сфері визнавалася продуктивною, оскільки саме в ній відповідно до тодішньої методології, створювався національний доход. *До сфери матеріального виробництва* відносились промисловість, будівництво, сільське та лісне господарство, транспорт та зв'язок, торгівля, матеріально-технічне постачання тощо. Робота у виробничому секторі приносила не тільки більш високі заробітки, але і багато інших матеріальних (наприклад, прискорене отримання безоплатного житла, можливість користуватися інфраструктурою медичного та санаторно-курортного обслуговування тощо) і моральних привілей.

Праця зайнятих в інших галузях народного господарства, що утворювали «непродуктивну сферу», вважалася непродуктивною, а вартість послуг, що надавались ними, в національний доход не включалась. *До цієї «непродуктивної сфери»* відносились комунально-житлове господарство та побутове обслуговування; наука та наукове обслуговування: освіта, культура та мистецтво; фінанси, кредит та страхування тощо.

Трансформація «непродуктивної сфери» у сучасний сектор послуг почалась практично одночасно з початком загальних глибоких перетворень в українській економіці, зі змінами в характері економічних відносин. Розвиток сфери послуг в економіці України обумовлений ще і тим, що в останньому десятиріччі значна їх частина, яка раніше надавалась за допомогою громадських фондів споживання, перейшла у цивільний оборот, і стала *об'єктом товарообмінних операцій*.

До прийняття Цивільного кодексу України (2003 р.) розвиток моделі нормативно-правового регулювання в кодифікованих джерелах відбувався шляхом виявлення специфічних рис того чи іншого договірною зобов'язання, а не шляхом визначення загальних норм родового інституту, які можуть застосовуватися до всіх договорів, що мають своїм предметом надання послуги. Такий правотворчий підхід був обумовлений відсутністю різноманітності ринку послуг. Законодавець здійснював правове регулювання тих видів відносин з надання послуг, які стали реаліями економічного буття.

З прийняттям Цивільного кодексу України концепція законодавця про правове регулювання відносин з надання послуг принципово змінилась: позначилася спроба комплексного осмислення такого юридичного феномену, як послуга. Саме по собі визнання послуги як самостійного об'єкта цивільних прав слід вважати позитивним, незважаючи на те, що на цьому законодавець і зупинився. У самому Цивільному кодексі України визначення послуги відсутнє, а ті визначення, що містяться в деяких законодавчих актах, суттєво відрізняються між собою.

Розуміючи стійку тенденцію диверсифікації послуг у сучасній економіці, законодавець зробив, вважаємо, вірний крок у напрямку формування нормативно-правової моделі договорів про надання послуг, які вже знайшли поширення в цивільному обороті, а також тих, що поки не мають широкого застосування в українському секторі послуг, але будуть розвиватися.

Враховуючи стійку тенденцію розвитку послуг у сучасній економіці, можна припустити, що правовий інститут надання послуг буде одним з тих цивільно-правових інститутів, що досить динамічно розвиватиметься. «Сфера послуг, як свідчить практика, є однією з найперспективніших галузей економіки. Вона охоплює широкий спектр діяльності — від транспорту до фінансування, страхування та посередництва. Готелі та ресторани, пральні та перукарні, навчальні та спортивні заклади, туристичні фірми, радіо- та телестанції, консультаційні фірми, музеї, кіно та театри, медичні установи відносяться до сфери послуг» [9,6]. Практично всі організації в тій чи іншій формі надають послуги.

§ 2

ПОСЛУГА ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ

Світове економічне співтовариство дійшло до розуміння того, що відносини, які виникають з приводу споживання, обміну послугами мають свою специфіку і потребують специфічного правового регулювання. Зокрема, у 1995 році набрав чинності такий міжнародно-правовий акт, як Генеральна угода про торгівлю послугами (ГАТС) [126], що стосується практично всіх видів послуг, які виступають предметом міжнародної торгівлі. Світова організація торгівлі (СОТ), що розробила цю Угоду, відносить її положення до широкого спектру послуг. Проаналізувавши основні положення ГАТС, можна дійти до висновку, що вона пов'язує ріст та розвиток економіки будь-якої країни саме з розвитком сфери послуг. В статті 1 Генеральної угоди сама *«послуга»* визначається як *будь-яка послуга в будь-якому секторі, за виключенням послуг, які надаються при здійсненні функцій урядової влади, тобто послуг, які надаються на некомерційній основі та не на умовах конкуренції між постачальниками послуг*. Наведене визначення послуги дозволяє говорити про досить широке її розуміння, оскільки побудовано на техніко-юридичному

прийомі виключення — родові поняття «послуга» відмежовується від послуги у сфері здійснення державної влади.

На думку Кротова М.В. *послуга як економічна категорія* представляє собою *єдність процесу та продукту праці* [69, 12—14].

Послуга в економічному розумінні розглядається К. Марксом як *«особлива споживча вартість праці, що «надає послуги не як річ, а як діяльність»* [74,413]. Необхідно звернути увагу на те, що мова тут йде не про будь-яку діяльність, а лише про ту, що не має упредметненого вираження, тобто нематеріальне благо. В економічній науці під нематеріальними благами розуміють ті об'єкти, що не мають речову форму вираження [69,4-5].

В економіці *під сферою послуг* розуміють *сукупність галузей і видів суспільної праці, в яких виготовляють споживчі вартості у вигляді корисного ефекту (невіддільного від конкретної трудової діяльності) з метою задоволення матеріальних і духовних потреб населення*. В Україні сфера послуг охоплює житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування населення, освіту, охорону здоров'я, фізичну культуру й соціальне забезпечення, пасажирський транспорт, зв'язок з обслуговування населення, роздрібну торгівлю, громадське харчування.

§ 3

ВЖИВАННЯ ТЕРМІНУ «ПОСЛУГА» У ЦК УКРАЇНИ

Зазначимо, що до 1991 року термін «послуга» практично не зустрічався у цивільно-правових законах, іноді його можна було знайти лише у підзаконних актах, в яких це слово використовувалося у різних значеннях.

У сучасному цивільному праві України послуги визнаються як одна з ведучих категорій у системі об'єктів цивільних прав, а відносини з надання послуг є предметом регулю-

вання зобов'язально-правових норм. Чинний Цивільний кодекс України визначає послуги як самостійний об'єкт цивільних прав (ст. 177 ЦК України), хоча, на відміну від інших об'єктів (наприклад, речей — ст. 179 ЦК України, цінних паперів — ст. 194 ЦК України, інформації — ст. 200 ЦК України), не містить їх легального визначення. Немає нормативного визначення послуг і в главі 63 ЦК України «Послуги. Загальні положення».

Цивільно-правовий аспект поняття «послуги» неоднорідний: послуга як об'єкт цивільних прав; послуга у значенні суб'єктивного права уповноваженої особи; послуга в контексті предмета конкретного зобов'язального правовідношення тощо. Незважаючи на те, що термін «послуга» досить часто («послуга» зустрічається у ЦК приблизно у 56-и статтях) використовується в нормах ЦК України (ст. ст. 73, 78, 177, 206, 420, 489, 492, 494, 497, 501, 503, 504, 509, 558, 567, 621, 632, 633, 642, 715, 737, 798, 815, 844, 867, 879, 881, 889, 901–907, 916, 929, 930, 956, 1002, 1209–1211, 1013, 1057, 1077, 1115, 1120–1123, 1202, 1208–1211 тощо), в жодній з них не роз'яснюється її специфіка як об'єкта цивільних прав і не дається її визначення. Усе, до чого можна звести всі намагання законодавця визначитись із термінологією це ст. 901 ЦК України, де закріплено лише одну ознаку послуги — вона споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності.

Для з'ясування суті поняття «послуги» необхідно проаналізувати її функціональні характеристики. Складність теоретичного завдання визначення послуги у цивільному праві полягає у відсутності єдиного підходу до розуміння її змісту, обсягу та класифікації економічними та юридичними науками, а також у цивільному законодавстві. Варто звернути увагу на ті положення Цивільного кодексу України, згідно з якими послуга може виступати:

- 1) об'єктом цивільних прав (ст. 177 ЦК);
- 2) формою надання зустрічного задоволення, платежу в оплатному правочині (ч.5 ст. 715 ЦК — за договором міні

можливий обмін майна на послуги, ст. 737 ЦК — рента може виплачуватися шляхом надання послуг);

3) квінтесенцією предмета зобов'язального правовідношення (ч. 3 ст. 798 ЦК — надання послуг для забезпечення нормального використання транспортного засобу);

4) складовим компонентом умов різноманітних зобов'язань. У цьому розумінні послуга «пронизує» зміст багатьох зобов'язань, виконуючи різну допоміжну функцію (ст. 889 ЦК — замовник зобов'язаний надавати послуги підрядникові у виконанні проектних та пошукових робіт в обсязі та на умовах, встановлених договором тощо);

5) систематичною діяльністю, що спрямована на отримання прибутку, яка кваліфікується як підприємницька (ст. 956 ЦК — товарним складом є організація, яка зберігає товар та надає послуги, пов'язані зі зберіганням, на засадах підприємницької діяльності);

6) у контексті правомочностей особи, якій завдана шкода внаслідок недоліків послуг (ст. 1209 — 1211 ЦК);

7) специфічною формою акцепту (ч.2 ст. 642 ЦК).

Перелік цей можна продовжити, оскільки послуга як об'єкт цивільних прав «проектуються» на юридичній площині під різними кутами зору і найчастіше всього знаходить юридичне відображення в зобов'язальному правовідношенні як діяльність, що здійснюється для виконання цивільно-правового обов'язку.

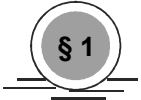

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

- 1. Коли розпочався розквіт сфери послуг у світі?*
- 2. Як таке зростання попиту на сферу послуг обґрунтували на Варшавській науковій конференції у 1963 році?*

3. Назвіть основні причини розвитку сфери послуг?
4. Поясніть, чому світовий бум у сфері послуг початку другої половини ХХ ст. не зачепив Україну?
5. З чим пов'язує розвиток сфери послуг Генеральна угода про торгівлю послугами?
6. Як визначається послуга у Генеральній угоді про торгівлю послугами?
7. Що розуміється під послугою як економічною категорією?
8. Що розуміється в економіці під сферою послугою? Які галузі і види суспільної праці в Україні охоплює сфера послуг?
9. В яких значеннях використовується послуга у ЦК України?

ДОГОВІР ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ У СУЧАСНОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

ПОНЯТТЯ ТА ПРОВОА ПРИРОДА ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ У СУЧАСНОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

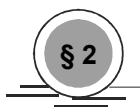
Одним із найважливіших інститутів цивільного права, без сумніву можна вважати договори про надання послуг. Це надзвичайно важлива група договірних зобов'язань, до яких належать перевезення, транспортне експедирування, доручення, страхування, комісія, туристичне обслуговування, зберігання, інформаційні послуги, позика, кредит, банківський рахунок, банківський вклад, управління майном, платне надання інших послуг тощо [140, 120].

Новелою у цивільному законодавстві, порівняно з цивільним законодавством радянської влади, є правова регламентація нового правового інституту — договору про надання послуг. Включення цього договору у Цивільний кодекс України від 2003 р. є закономірним процесом, який спрямований не тільки на розширення інститутів зобов'язального права, але й важливим напрямком реформування приватного права України, надання йому статусу певної довершеності та одночасно впевненості на стабільність у майбутньому.

Стаття 901 (ч. 1) ЦК України, з якої починається гл. 63 ЦК «Послуги. Загальні положення», визначає договір про надання послуг як договір, за яким одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором.

Хоча, як це було зазначено вище, правова регламентація інституту — договору про надання послуг, і є новелою у су-

часному цивільному законодавстві, необхідно вказати, що Україна не є новатором у правовому закріпленні договору про надання послуг. Коріння цього правочину сягає ще римського класичного права, яке розробило договір найму послуг (*locatio–conductio operarum*). Шляхом правового закріплення цього договору пішли багато сучасних країн світу. Так, ст.779 гл. 39 ЦК РФ «Оплатне надання послуг» називає оплатним наданням послуг договір, за яким виконавець зобов'язується за завданням замовника надати послуги (вчинити певні дії або здійснити певну діяльність), а замовник зобов'язується оплатити ці послуги [12,207]. Аналогічне визначення договору оплатного надання послуг міститься у ст. 777 гл. 39 ЦК Республіки Вірменія [24].

§ 2 ПРЕДМЕТ ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

У всіх зобов'язаннях з надання послуг предметом договірного зобов'язання виступає послуга. Що ж вона собою представляє?

Є. Д. Шешенін визначає послугу «як діяльність тієї або іншої організації, корисний ефект якої не має речового результату і споживається у процесі надання послуги» [144,182].

На думку М.В. Кротова послугою, в правовому розумінні, є та або інша сторона економічного змісту послуги: або продукт праці або процес праці. При цьому, послуга як процес праці і як продукт праці виступає об'єктом різних галузей права. Так, *послуга як процес праці* (обслуговування) виступає як об'єкт трудових правовідносин, під яким розуміється виконання працівником певної трудової функції відповідно до його спеціальності, кваліфікації та посади, а *послуга як продукт праці* є об'єктом цивільних правовідносин, під яким розуміється певне благо — результат діяльності, що має властивості товару [69, 12—14].

О. М. Щуковська визначає послугу як вид блага, що служить засобом задоволення потреб за рахунок здійснення діяльності (шляхом вчинення дій) одним суб'єктом, в корисних якостях якої і міститься суб'єктивний інтерес іншого суб'єкта і на яку у останнього виникає право вимоги [146,22].

Відповідно до статті 901 ЦК України за договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором. Отже, зазначена стаття описує послугу, точніше, предмет договору про надання послуг, використовуючи категорії дія або діяльність (надати послугу означає «вчинити дію», «здійснити діяльність»).

Аналіз статті 901 ЦК України дозволяє виділити ***наступну систему ознак послуги як правової категорії***:

Першою істотною ознакою послуги є її *корисний ефект, що задовольняє потребу замовника і споживається в процесі надання*. У послугах сама дія набуває значення явища, що здатне змінити стан предметів матеріального та нематеріального світу. Тут важливим є не виготовлення, обробка, переробка, ремонт речі або виконання іншої роботи з переданням її результату замовникові, що має місце за договором підряду (ч.2 ст.837 ЦК України), а щось, що не має речового результату — продукт дії або діяльності, що не має майнового вираження, тобто сукупність якостей, що має сама дія або діяльність. В цьому і полягає корисний ефект послуги, що задовольняє потребу замовника і споживається в процесі надання. В послугах замовникові передається не товар (річ), а надається послуга. Виконавець зобов'язується надати послугу, а замовник зобов'язується оплатити/не оплатити зазначену послугу, і саме на ці дії або діяльність і виникає право вимоги у замовника.

Другою ознакою послуги є *відсутність гарантованого позитивного результату*. Виконавець не може (і не повинен) гарантувати певний позитивний результат. Проте, в науковій лі-

тературі існує й інша точка зору. Так, Є.Г. Шаблова вважає, що нормативно-правова модель договору про надання послуг повинна передбачати існування й таких зобов'язань, де особа, яка професійно надає послуги, бере на себе зобов'язання з досягнення конкретного нематеріального результату, причому досягнення цього результату включається до предмету зобов'язального правовідношення [142,63-64]. Про який нематеріальний результат послуг йде мова? В послугах «продаються» (передаються) дії або діяльність, що призвели до результату. Результат лежить поза межами послуги. Тому, результат може бути позитивним, негативним або повністю відсутнім.

Третьою ознакою послуги є *невіддільність (або невід'ємність) послуги від виконавця послуги*. Виконавець зобов'язується надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності. Це означає, що послуга споживається з її наданням, тобто процес надання послуги невідривний від виконавця послуги. Споживання послуги співпадає з процесом її надання.

Четвертою ознакою є те, що *послуга надається у відповідності до завдання замовника*. Виконавець надає послугу не на свій розсуд в будь-який час, а надання послуги завжди передуює завдання (або замовлення) замовника. Відповідно і у замовника виникає зобов'язання оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо є його попереднє завдання.

В окремих випадках, ознакою послуги є *фидуціарність*. Ч. 1 ст. 902 ЦК України встановлюється вимога щодо надання послуги виконавцем особисто. Це вказує на особисто-довірчий характер правовідносин між виконавцем і замовником.

Аналіз положень законодавства та доктрини дозволяє запропонувати наступне визначення послуги як об'єкту цивільних прав.

Послуга — це специфічний об'єкт цивільних прав, продукт корисної дії або діяльності, що не має майнового вираження, результат, якої (послуги) не має юридичного значення і не може бути гарантованим, яка надається за

завданням замовника і передбачає її надання особисто виконавцем і є невіддільним від нього (виконавця).

§ 3 СТОРОНИ У ДОГОВОРАХ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ

У сучасному цивільному законодавстві *сторонами договору про надання послуг* є виконавець та замовник. Аналіз ст.901 ЦК України дає підстави стверджувати, що і виконавцем, і замовником можуть бути фізичні (громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства) і юридичні особи (підприємства, установи, організації усіх форм власності і господарювання), оскільки стаття не містить жодних обмежень щодо суб'єктного складу зобов'язання.

Проте *спеціальний суб'єктний склад* цього договору може передбачатися законом або впливати з характеру послуги. Так, виконавцем по договору про надання послуг телефонного зв'язку може виступати лише юридична особа. Якщо звернутись до надання освітніх послуг, то надавати освітні послуги і видавати диплом про вищу освіту має право лише юридична особа — вищий навчальний заклад [41].

Цивільний кодекс також передбачає спеціальний суб'єктний склад по окремих видах договорів. Так, перевізником (виконавцем) за договором перевезення є транспортні організації, тобто юридичні особи, для яких діяльність по перевезенню вантажів, пасажирів є реалізацією спеціальної правосуб'єктності.

Експедитором, за договором транспортного експедирування, може виступати тільки підприємець — комерційна організація або фізична особа як суб'єкт підприємницької діяльності при наявності ліцензії на заняття транспортно-експедиційною діяльністю.

За договором зберігання на товарному складі виконавцем (зберігачем) є товарний склад, тобто організація, яка здійснює

підприємницьку діяльність по збереженню товарів та надає пов'язані зі збереженням послуги.

Виконавцем (зберігачем), за договором зберігання речі у ломбарді, виступає ломбард, тобто спеціалізована організація.

Згідно з ч.1 ст. 984 ЦК за договором страхування виконавцем (страховиком) є юридична особа, яка спеціально створена для здійснення страхової діяльності та одержала у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності, а щодо страхувальника, то ним може бути фізична або юридична особа (ч.2 ст. 984 ЦК).

За договором управління майном — виконавцем (управителем) може бути суб'єкт підприємницької діяльності (ч.1 ст. 1033 ЦК). Передання майна в управління у більшості випадків пов'язане з тим, що це управління потребує спеціальних навичок, тому важливим є передання його в руки професіонала. Таким у господарському обороті є суб'єкт підприємницької діяльності. Слід зазначити, що окремими нормативними актами можуть встановлюватися додаткові вимоги щодо управителя. Наприклад, Порядком управління акціями державних відкритих акціонерних товариств, державних акціонерних вугільних компаній та державних холдингових компаній, які перебувають у загальнодержавній власності, передбачено, що управителем — юридичною особою може бути особа, діяльність якої пов'язана з діяльністю підприємств вугільної промисловості, а частка державної власності в її статутному фонді не перевищує 25 відсотків [113].

У законодавстві зустрічаються також *певні вимоги до замовника*. Так, замовником по договору про надання аудиторських послуг може виступати лише суб'єкт господарювання [40].

Крім того, ст. 9 Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» встановлений перелік видів послуг, які можуть надаватися виконавцем у разі наявності ліцензії. До таких послуг належать медичні послуги, аудиторські послуги, освітні послуги, послуги радіозв'язку, телефонного зв'язку та інші.

Таким чином, можна визначити, що суб'єктами договорів про надання послуг можуть бути будь-які фізичні та юридичні особи, якщо інше не передбачено законом та не впливає з суті зобов'язання. Це, безперечно, є прогресивним шляхом вдосконалення існуючого законодавства, що більшою мірою забезпечує здійснення суб'єктивних цивільних прав та охоронюваних законом інтересів.

§ 4

СПЕЦИФІКА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРІВ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ

У нормативно-правових актах деяких держав міститься дуже «цікава», на нашу думку, правова норма про те, що загальні положення про підряд та побутовий підряд застосовуються до договору оплатного надання послуг, якщо це не суперечить... особливостям предмета договору оплатного надання послуг [24]. Слід зазначити, що не може взагалі бути однакового, спільного регулювання відносин, що виникають з робіт та послуг (навіть їх загальних положень), і це стосується не тільки «особливостей предмета договору», а в цілому правової сутності цих категорій. Так, чи можна застосувати до відносин послуг такі норми: надання послуги «з матеріалу підрядника або замовника», ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження (псування) матеріалу або результату роботи, крім того, згідно з цивільним законодавством замовник зобов'язаний прийняти та оглянути роботу, виконану підрядником... Відразу постають наступні питання: про ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження (псування) якого результату може йти мова у послугі (п. 1 ст. 842 ЦК)?, про який обов'язок замовника прийняти та оглянути роботу, виконану підрядником (п. 1 ст. 853 ЦК)? може йтися у послугі, якщо сама послуга споживається у процесі її надання... Так, дійсно, можливі випадки, коли за зобов'язанням з надання по-

слуг для її виконання необхідні певні технічні засоби або матеріали, однак у роботі зазначені засоби та матеріали використовуються для переробки, ремонту тощо, а в послугі вони виступають передумовою для виконання самого зобов'язання, тобто надання самої послуги. Роботи повинні обов'язково вести до створення результатів, які, в силу своєї матеріальної природи, будуть виступати як самостійні об'єкти цивільних правовідносин. Матеріальний елемент має і послуга — її матеріальним носієм виступає суб'єкт, який діє у формі, що матеріально сприймається.

На жаль, на відміну від цивільних кодексів інших держав, у Цивільному кодексі України немає посилання на те, до яких саме послуг застосовуються положення глави 63 ЦК України. Зокрема, частина 3 статті 777 ЦК Республіки Вірменія містить норму про те, що правила глави 39 «Договори про надання послуг» застосовуються до договорів надання послуг зв'язку, медичних, ветеринарних, аудиторських, консультаційних, інформаційних послуг, освітніх послуг, туристичного обслуговування та інших послуг [24]. Як бачимо цей перелік не є вичерпним, тобто він може доповнюватися. Отже, висновок про те, до яких саме послуг застосовуються положення глави 63 ЦК України, впливає з аналізу предметів договорів перевезення, транспортного експедирування, зберігання, страхування, доручення, комісії, управління майном, позики, кредиту, банківського вкладу, банківського рахунку, послуг зв'язку, страхування та інших послуг, визначених у цивільному законодавстві.

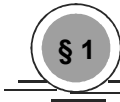

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

- 1. Охарактеризуйте договір про надання послуг.*
- 2. Які визначення послуги як правової категорії зустрічаються у цивілістичній літературі?*

3. Дайте визначення послуги як правової категорії.
4. Назвіть основні ознаки послуги як правової категорії.
5. Охарактеризуйте сторони договору про надання послуг.
6. У чому полягає специфіка правового регулювання договору про надання послуг?

СИСТЕМА ДОГОВОРІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

ЗНАЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДОГОВОРІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Необхідність формування системи цивільних договорів (як системи певної групи правовідносин) обумовлена тим, що, *системний підхід служить досягненню правотворчої мети*, під якою розуміється створення ефективного законодавства. Науково обґрунтована система договорів необхідна насамперед для того, щоб виявити специфіку тих або інших договірних відносин і виробити правову регламентацію, адекватну регульованим відносинам.

Правотворче значення формування системи договорів виражається також в «... уніфікації та диференціації правового регламентування шляхом розподілу договорів на групи, кожна з яких характеризується регулюванням, єдиним для цієї групи і відмінним від регулювання інших груп» [121,64], а також у створенні основи для належної кодифікації законодавства. Кодифікація законодавства є зовнішнім відображенням й закріпленням в нормативно-правових актах об'єктивно існуючої системи права. Чіткі уявлення про об'єктивно існуючу правову систему дозволяють удосконалювати законодавство, кодифікувати його в потрібному напрямку, уникаючи помилок. Інакше кажучи, вирішення концептуальних основ побудови системи договорів повинно дати змогу вирішувати основні завдання правозастосування.

Правозастосування повинне відповідати духу й букві закону. Норми права варто застосовувати саме до тих правовідносин, для регулювання яких вони призначені. Із цього випливає, що уявлення про систему договорів у процесі правозастосування повинні повною мірою відповідати тій системі, що реально існує в законі.

Для ефективного застосування цивільного законодавства до конкретного договору останній необхідно правильно кваліфікувати. Правильно кваліфікувати договір — виходить, застосувати до нього, на основі виділення конкретних системних ознак, ті норми права, які створені для регулювання саме таких договорів. Правозастосовна кваліфікація може вважатись правильною лише в тому випадку, коли вона співпадає із правотворчою кваліфікацією, що необхідно не лише для точного визначення правових норм, які застосовуватимуться для конкретного договору, а й для проведення комплексного наукового дослідження. В свою чергу, *комплексне дослідження системи цивільних договорів необхідне з метою:*

1) виокремлення ознак, на основі яких побудована система договорів у цивільному праві України;

2) аналізу обраних законодавцем системних ознак для визначення того, чи завжди вони відображають істотні риси договірних правовідносин, що вимагають правового закріплення, і, відповідно, які можливості є для вдосконалення законодавства про договори;

3) чіткого й доступного формулювання ознак, щоб їх практичне використання дозволяло безпомилково кваліфікувати договірні зобов'язання а, отже, і застосовувати до кожного зобов'язання саме ті правові норми, які призначені для його регулювання.

Будь-яка класифікація цивільно-правових договорів передбачає їх поділ на певні однорідні утворення на основі системного підходу, який і дозволяє виділити класифікаційні критерії. Адже саме системний підхід припускає розгляд певної системи як частини більш широкої системи. Такий аспект дослідження системи цивільних договорів сприяє виявленню родових ознак, що дозволяють включати всі цивільні договори в більше загальну систему, і спеціальних ознак, що відрізняють цивільні договори від всіх інших елементів цієї системи. Родові ознаки є основою для випрацювання правових норм, що застосовуються не лише до договорів, але й до

інших елементів загальної системи. Спеціальні ознаки визначають створення юридичного механізму, що відображає особливості цивільного договору як одного з елементів загальної системи і внаслідок цього можуть застосовуватись лише до договорів.

§ 2

ПОНЯТТЯ СИСТЕМИ ДОГОВОРІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Створення системи цивільно-правових договорів необхідне з одного боку, для всебічного вивчення на науковому рівні питань договірної права, а з іншого — для створення умов для вдосконалення існуючого і розробки нового законодавства в цій галузі, можливості кодифікації.

Говорячи про саму систему договорів, варто відмітити, що у філософській літературі до визначення *поняття системи* підходять як до цілісної множинності взаємопов'язаних елементів. Відповідно, дослідження того чи іншого явища як системи передбачає наявність багатьох елементів, які розглядатимуться в якості одиниці аналізу, та взаємозв'язок цих елементів з обов'язковою присутністю системоутворюючих факторів. Попри це повинна мати місце також ієрархічність побудови такої системи [137,19] *Система цивільно-правових договорів як єдина система зі складними взаємозв'язками її елементів характерна як внутрішньою єдністю, так і диференціацією договірних відносин, що зумовлена особливостями конкретних майнових відносин, опосередкованих договорами* [54,22].

Поняття договору багатогранне. Його можна розглядати із трьох точок зору: як підставу виникнення правовідносин; як самі правовідносини, що виникли із цієї підстави; і, нарешті, як форму, у якій відповідне правовідношення виражене.

Системний підхід може бути використаний для вивчення договору у всіх значеннях. І кожне із цих досліджень має наукову цінність. Однак, на наш погляд, найбільший інтерес

представляє системний аналіз договорів як правовідносин. Саме він дозволяє виявити об'єктивні закономірності взаємодії між правом і врегульованими ним суспільними відносинами.

Основна мета законодавчого регулювання полягає в тому, щоб з максимальною ефективністю регламентувати суспільні відносини. Зокрема, відносини, які мають загальні риси, повинні регулюватися однаковими правовими нормами, що відображають загальні ознаки, а відносини, що мають відмінності, необхідно регламентувати з урахуванням цих відмінностей. Дослідження всіх договорів як єдиної виваженої системи дозволяє розглядати їх не як розрізнену масу окремих видів договорів, що не мають зв'язків між собою, а як певну їх сукупність, що володіє внутрішньою цілісною структурою, сукупність, в основі якої лежать єдність і взаємозв'язок між окремими договорами [17,4-5]. Правильна, науково обґрунтована система цивільних договорів дозволяє виявити, які ознаки суспільних відносин вимагають застосування того або іншого правового механізму, і розподілити суспільні відносини по групах на базі цих ознак.

Виходячи із загального поняття «системи» можна вивести авторське розуміння *системи договорів про надання послуг як цілісну єдність, що складається із сукупності зобов'язальних правовідносин з надання послуг, які взаємопов'язані між собою множинністю елементів та ознак, мають чітку внутрішню структуру та врегульовуються спільними правовими нормами.*

§ 3**КРИТЕРІЇ ФОРМУВАННЯ
СИСТЕМИ ДОГОВОРІВ У ЦИВІЛЬНОМУ
ПРАВІ УКРАЇНИ**

Питання формування системи договорів про надання послуг завжди було актуальним. Різні вчені пропонували за ос-

новний системоутворюючий фактор обрати різні критерії: правовий результат [23,85], спрямованість чи цільову установку [67,42-43], матеріальний об'єкт правовідносин і результат [11,30], зміст встановлених законом прав і обов'язків сторін [75], майнові потреби [5] тощо та, не дивлячись на існування великої кількості наукових класифікацій цивільно-правових договорів про надання послуг, єдиного критерію такої класифікації, точніше, системи критеріїв, досі не знайдено.

О.О. Красавчиков *за критерієм спрямованості цивільно-правового договору* договірні зобов'язання поділяє на:

1. зобов'язання з передачі майна;
2. зобов'язання з виконання робіт;
3. зобов'язання з надання послуг;
4. зобов'язання, спрямовані на передачу грошей.

Запропонована класифікація дозволяє виділити найбільш значимі групи договірних зобов'язань і виокремити однією з них досить велику групу зобов'язань з надання послуг.

Найбільш розширено систему договорів на основі (функціональної) системної класифікації, що відображає їх *внутрішню спрямованість та механізм, мету як загальну, так і спеціальну*, пропонує Л.К. Веретельник:

1) *договори на забезпечення виконання зобов'язань*: порука, гарантія, застава;

2) *договори про мінімізацію ризиків* (договір страхування, договір охорони);

3) *договори про передачу майна (речей, товару) у власність* (купівля-продаж, постачання, контрактація, постачання енергетичними й іншими ресурсами через приєднану систему, міна, рента, довічне утримання, догляд, *позика*);

4) *договори про безоплатну передачу майна у власність* (договір дарування, договір про прощення боргу);

5) *договори про передачу майна в тимчасове володіння і користування або користування* (наймання, прокат, наймання земельної ділянки, наймання будівлі або іншої капітальної споруди, наймання (оренда) транспортного засобу, лізинг, наймання (оренда) житла, позичка);

6) *договори про виконання робіт (підряд)* (побутовий підряд, підряд на капітальне будівництво, підряд на проведення проектних і пошукових робіт, договір про виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт, договір на проведення маркетингових досліджень, договір на проведення аудиту, договір на проведення патентних досліджень, договір на створення й розповсюдження реклами);

7) *договори про доставку вантажів, пасажирів і багажу* (перевезення), транспортне обслуговування);

8) *договори про надання юридичних і/або фактичних послуг* (зберігання, доручення, агентування, надання юридичних послуг, комісія, управління майном, договори з брокерського обслуговування, договори з проведення спортивного дозвілля, договори на проведення свят та урочистостей: договори з надання медичних послуг, договори з надання освітніх послуг, договір репетиторства);

9) *договори, пов'язані з проведенням розрахунків і кредитуванням* (договір банківського рахунку, договір банківського вкладу, договір кредиту, факторинг, розрахунки);

10) *корпоративні договори для досягнення загальної господарської або іншої мети* (спільна діяльність, засновницький договір; просте товариство);

11) *договори про створення результату творчої, інтелектуальної та іншої діяльності* (літературного чи сценарного замовлення, художнього замовлення, постановочний, виконавський);

12) *договори про створення та розповсюдження інформації* (у сфері інформаційної та рекламної діяльності, патентно-інформаційного забезпечення);

13) *договори про надання майнових прав на використання результату творчої діяльності* (ліцензійний договір, договір ноу-хау, комерційної концесії, інжинірингу);

14) *інші договори, що чітко не визначились у своїй типологічній приналежності (чирлідінгу)*. Ця група може бути перехідною для наступної типізації та закріплення у позитивному праві не поймає договорів [19,13].

Але система цивільних договорів може вивчатися в різних аспектах. Відповідно, критерії формування системи визначаються тим, у якому аспекті й з якою метою вона досліджується. Так, у юридичній науці велике значення завжди надавалося класифікації договорів за такими ознаками, які характеризують зовнішню сторону правового регулювання (договори реальні й консенсуальні, односторонні й взаємні, і т.д.). Подібні класифікації мають важливе значення. Вони спрямовані на вивчення правового механізму як такого, сприяючи дослідженню того, якими юридичними засобами можуть вирішуватися завдання адекватного відображення в нормах права тих чи інших особливостей суспільних відносин. Аналіз системи договорів у даному аспекті являє собою вивчення юридичної мови, за допомогою якої описується сутність суспільних відносин.

У той же час побудова системи договорів на основі зазначених ознак не розкриває її внутрішньої структури. Такі зовнішні ознаки самі нічого не визначають. Вони — наслідок, а не причина. Не випадково зовсім різні по суті й специфіці правового регулювання зобов'язання можуть характеризуватися однаковими зовнішніми ознаками. Так, всі договори можна розділити на реальні й консенсуальні. Але в результаті такої класифікації в одну групу консенсуальних договорів потраплять зобов'язання, що мають зовсім різну природу. Те ж саме можна сказати й про групу реальних договорів. Приміром, купівля-продаж і підряд — самостійні типи договорів, що вимагають принципово різної правової регламентації. У той же час вони належать до групи двосторонніх і консенсуальних договорів [11,28]. «Така класифікація здатна вирішувати лише приватні питання, пов'язані з відмежуванням одних зобов'язань від інших за довільно обраною ознакою, і не створює єдиної системи зобов'язань, яку можна було б використати при систематизації законодавства» [30,465] і для вирішення інших нормотворчих і правозастосовних завдань.

§ 4

**СИСТЕМНА ОЗНАКА ЯК ОСНОВНИЙ
КРИТЕРІЙ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ
ДОГОВОРІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ
УКРАЇНИ**

*Критеріями формування системи цивільних договорів є значимі для права ознаки суспільних відносин. При визначенні того, які ознаки суспільних відносин можуть бути значимими для права, необхідно виходити із принципу «відкритого переліку». Як системна повинна розглядатися будь-яка ознака, якщо вона впливає на правове регулювання. При цьому не має значення, яку рису зобов'язання вона характеризує. Оскільки відносини економічного обороту постійно розвиваються, розширюється й коло системних ознак. Цивільне право повинно сприяти розвитку суспільних відносин або хоча б не гальмувати їх природний розвиток відставанням правових форм. Необхідно чітко визначити системні ознаки, правове відображення яких підвищує ефективність економічних відносин і які можна буде покласти в основу побудови системи договорів про надання послуг. Аналіз ЦК України показує, що законодавець дотримується принципу «відкритого переліку», який не зупиняється на закріпленні вичерпного переліку договорів і допускає існування інших договірних конструкцій. Властивості суспільних відносин, відбиті в нормах ЦК України, різноманітні. Це і *мета, переслідувана сторонами при укладанні договору* (передача майна у власність, у користування, виконання роботи, надання послуги й т.д.); і *характер предмету договору* (нерухомість, транспортний засіб...); і *особливості суб'єктного складу* (споживач, підприємець...); і *економічна нерівність між сторонами, і зв'язок договорів з перевезенням* (транспортна експедиція), і ряд інших ознак. Кожний з них має самостійне нормоутворююче значення й, відповідно, є основою для формування системи цивільних договорів.*

В зв'язку із тим, що системні ознаки є основним критерієм при формуванні сталої системи договорів про надання по-

слуг, а тому не можуть бути вирвані із самої суті суспільних відносин, переважна більшість системних ознак є одночасно і економічними, і юридичними. Наприклад, такі нормоутворюючі ознаки, як спрямованість зобов'язання на передачу майна у власність або в тимчасове користування, оплатність або безоплатність договору, особливості предмета правовідносин (нерухомість, транспортний засіб) і багато інших одночасно є й економічними, і юридичними.

При виявленні системних факторів, що формують систему цивільних договорів, необхідно виходити з того, що такими можуть бути будь-які ознаки (як економічні, так і юридичні), що обумовлюють правове регулювання. Для цього важливо відрізнити системні ознаки, притаманні виключно договорам про надання послуг, що лежать в основі виділення того або іншого типу (виду) договору, від окремих особливостей правового регулювання договірних відносин. Відмінність їх полягає у тому, що системна ознака визначає правове регулювання (наприклад, до якого виду договорів слід віднести ті чи інші правовідносини), у той час як елементи правового регулювання (права та обов'язки сторін, суб'єктний склад, предмет, форма й порядок укладення й розірвання договору, майнова відповідальність тощо) самі визначаються системною ознакою. Тому при характеристиці договору доцільно чітко розмежувати його кваліфікуючу ознаку, з одного боку, і елементи правового механізму, обумовлені цією ознакою, з іншого.

Найбільшу складність й актуальність дане розмежування здобуває в тих випадках, коли як системні виступають юридичні ознаки. Справа в тому, що елементи правового механізму не завжди є лише інструментарієм, що забезпечує реалізацію особливостей суспільних відносин юридичними засобами. Нерідко юридична ознака, що є елементом правового регулювання, являє собою «правову іпостась» економічної системної ознаки, і тому сама повинна розглядатися як системна. Наприклад, *суб'єкт договору* може бути й системною, і зовнішньою ознакою. Зокрема, у договорі транспорт-

ного експедирування особа транспортного експедитора є системним чинником, оскільки вона визначає особливості правового регулювання. У договорі зберігання, навпаки, суб'єктний склад учасників правовідносин є лише елементом правового механізму, визначеного іншими нормоутворюючими факторами: спрямованістю на збереження майна і безоплатним характером зобов'язання.

Показовим у цьому аспекті є аналіз такої суб'єктної ознаки, як участь у зобов'язанні підприємця. Договори, засновані на даній ознаці, необхідно відрізнити від договорів, сформованих законодавцем за іншими системними ознаками, особливості яких вимагає, щоб стороною в зобов'язанні був підприємець. До числа останніх можна віднести, зокрема, договори довірчого управління майном, фінансування під поступку грошової вимоги.

Практичне значення зазначеного розходження полягає в тому, що якщо особа підприємця відсутня у договорі, виділеному за цією суб'єктною ознакою, отже, відсутні підстави для застосування до правовідношення норм договірної інституту, обумовленого даною суб'єктною ознакою. Іншими словами, відсутні підстави для кваліфікації зобов'язання як договору відповідного виду. Тому якщо, наприклад, у договорі транспортного експедирування на стороні експедитора бере участь особа, що не є суб'єктом господарювання, то даний договір не може кваліфікуватись як договір транспортного експедирування. Якщо особа підприємця є лише елементом правового механізму, обумовленого іншою системною ознакою, то відсутність фігури підприємця не виключає кваліфікації правовідносин як договору, обумовленого іншою системною ознакою, а спричиняє правові наслідки, пов'язані з недотриманням обов'язкових вимог, які передбачені законом до цього договору (наприклад, визнання договору недійсним).

Слід відмітити, що система цивільних договорів постійно розвивається. З'являються нові типи (види, підвиди) договорів. Причина цього полягає у безперервній еволюції економі-

чного обороту, у розвитку майнових відносин, регульованих договірним правом.

Набір поіменованих договорів завжди, у будь-якій країні відстає від потреб обороту. Таке відставання закону від життя неминуче, оскільки всякий акт, присвячений цивільним правовідносинам, відображає потреби практики, які визначаються лише на момент його видання. Як наслідок, при будь-якому, найсучаснішому цивільному законодавстві будуть виникати договори, ним не врегульовані (непоіменовані договори).

У зв'язку з цим концептуального значення набуває питання про ставлення до таких договорів, визнавати їх легітимними чи ні. На сьогодні у теорії цивільного права міцно закріпився принцип, відповідно до якого сторони мають право укласти договір, не передбачений законом або іншими правовими актами, за умови, що його зміст не повинен суперечити загальним принципам і положенням цивільного права. Відповідна норма закріплена в ст. 6 ЦК України.

З появою непоіменованого договору виникає питання про те, якими ж нормами він повинен регулюватися. Тут варто виходити з основних системних принципів. Всі цивільні зобов'язання діляться на групи за певними нормоутворюючими підставами від загального до часткового. У зв'язку з цим першорядного значення набуває дослідження його, які системної ознаки, що вже одержали законодавче відображення, присутні в новому правовідношенні. Причому даний аналіз повинен проводитися в тому ж порядку, у якому формується і система договорів — від загального до часткового.

Методика аналізу полягає в наступному. Насамперед непоіменований договір характеризується родовими ознаками зобов'язання. Тому до нього застосовні уніфіковані положення про зобов'язання. Далі, у силу того, що в ньому присутні родові риси цивільного договору, на нього поширюються загальні положення про договір. Наступним системним рівнем є ознака спрямованості. Якщо непоіменований договір має нову, не знайому ЦК спрямованість, його правова база повинна обмежуватися загальними положеннями про зо-

бов'язання й договір. Якщо ж непоіменований договір володіє вже позначеною в ЦК спрямованістю, до нього повинні застосовуватися уніфіковані норми, що відображають дану спрямованість. Аналогічний аналіз повинен проводитися на кожному наступному щаблі класифікації.

Якщо нове зобов'язання має ознаку, що виділяє передбачений у ЦК тип договору, виходить, воно є непоіменованим видом даного поїменованого типу й до нього повинні застосовуватися уніфіковані норми, обумовлені типовою системною ознакою.

Таким чином, до непоіменованого договору повинні застосовуватися ті уніфіковані норми, які обумовлені присутньою у ньому системною ознакою, уже використаною законодавцем для формування правової бази. Тому ми вважаємо, що система договорів в цивільному праві України потребує більш детального вивчення на предмет вдосконалення системоутворюючих критеріїв, які б дозволили охопити усю існуючу сукупність договірних зобов'язань, адже саме тоді можна буде більш точно визначити місце договорів про надання послуг у цій системі.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

- 1. В чому полягає значення формування системи договорів в цивільному праві України?*
- 2. Яка мета комплексного дослідження системи цивільних договорів?*
- 3. Як можна визначити систему цивільно-правових договорів?*
- 4. Як можна визначити систему договорів про надання послуг?*
- 5. Назвіть критерії формування системи цивільно-правових договорів.*
- 6. Що розуміється під системною ознакою?*

ДОГОВІР ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ В СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ

§ 1 ДОГОВІР ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ У СУЧАСНОМУ ДОГОВІРНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Якщо розглядати сучасну систему договорів надання послуг у ЦК України, то вона може бути представлена в рамках даного родового «співтовариства» договорів у наступному виді. Група договорів надання послуг, кожний з договорів якої має відособлену типологічну представленість, характеризується стійкістю типологічних ознак, відповідно норми, що регулюють даний договірний тип, утворюючи окремих цивільно-правовий інститут.

До таких можна віднести договори: перевезення; транспортного експедирування; зберігання; страхування; доручення; комісії; управління майном; позики; банківського вкладу; банківського рахунку та деякі інші. Вищезазначений перелік базується на тій структурі законодавчого матеріалу, що має місце в ЦК України.

Але ні в якому разі не варто обмежуватись лише законодавчо визначеним переліком і вважати його виключним, адже перелік договорів про надання послуг, які можуть бути укладені, набагато ширший. Сюди можна віднести наступні договори про надання послуг: зв'язку; аудиторських; медичних; охоронних; інформаційних; ветеринарних; консультаційних; освітніх; туристичних; рекламних і розміщенню реклами; утилізації промислових відходів; післяпродажного обслуговування; маркетингових; маклерських тощо. Безперечно, цей перелік може бути продовжений.

У науковій літературі висловлювалися судження про те, що деякі зі згаданих вище договорів другої групи вже сього-

дні мають право претендувати на самостійний тип договору [121,92]. Так, Л.В. Щеннікова висловлювала пропозиції про більш об'ємне спеціальне регулювання відносин по туристичному обслуговуванню і включенні в ЦК спеціальної глави [145,96]. Е.В. Ізмайлова вважає, що договір на виконання маркетингових досліджень являє собою самостійний цивільно-правовий договір і вимагає вже сьогодні окремого правового регулювання [56,96].

Основою системи договорів про надання послуг в цивільному праві України є те, що об'єктом цих зобов'язань є послуги нематеріального характеру.

Зобов'язаннями з надання послуг охоплюються відносини з приводу надання нематеріальних послуг, що характеризуються відсутністю гарантії досягнення передбачуваного позитивного результату.

Корисність ефекту від послуги, відсутність матеріального результату та «не гарантованість» його досягнення цілком можуть вважатись тими критеріями, які визначають місце договорів про надання послуг в системі договорів, адже даний фактор притаманний виключно договорам про надання послуг.

Договори про надання послуг повинні мати окреме місце серед усіх інших договорів ще й тому, що вступаючи у більшість договірних правовідносин особа точно передбачає результат свого правочину, чого не відбувається при наданні послуг.

В.А. Васильєва визначає послугу як вид суспільного блага, за допомогою якого задовольняються потреби шляхом вчинення дій (здійснення діяльності) суб'єктом, у корисних властивостях якої і полягає суб'єктивний інтерес особи [17, 13].

У цьому зв'язку виникає також питання обґрунтованості презумпції недосягнення (не гарантованості) нематеріального результату послуг та презумпції досягнення нематеріального результату з розподілом на сторони ризику недосягнення результату. Згідно з ч. 3 ст. 538 ЦК України у разі невиконання однією із сторін у зобов'язанні свого обов'язку або за наявності очевидних підстав вважати, що вона не виконає свого обов'язку у встановлений строк (термін) або виконає його не в повному

обсязі, друга сторона має право зупинити виконання свого обов'язку, відмовитися від його виконання частково або в повному обсязі. При цьому законодавець у ЦК України ставить можливість виплати винагороди за ненадання (неналежне надання) послуги у залежність із виною виконавця, оскільки, відповідно до ч. 2 ст. 903 у разі неможливості виконати договір про надання послуг, що виникла не з вини виконавця, замовник зобов'язаний виплатити виконавцеві розумну плату. Якщо неможливість виконати договір виникла з вини замовника, він зобов'язаний виплатити виконавцеві плату в повному обсязі, якщо інше не встановлено договором або законом.

Аналіз послуги як предмету договору про надання послуг дозволяє зрозуміти квінтесенцію договору, його сутнісні юридичні ознаки, що допомагають відмежувати його від суміжних договірних типів. Догматичне визначення предмету договору надання послуг припускає, що він (предмет) встановлюється через взаємне відношення замовника і виконавця з приводу послуги, тотожним поняттям якої є визначена поведінка. Сутність поняття послуги лежить у площині, визначеної, корисної, доцільної діяльності, саме її оплачує послугоодержувач.

Специфіка предмета договору надання послуг встановлювалася переважно через його корелят-предмет договору по виконанню робіт. Так, окремі автори виявляють єдність у тому, що «корисний результат дій послугонадавача не має матеріально-уречевленої форми, хоча є товаром» [31,264], «предметом є, як правило, дії, а не їхній упредметнений результат» [27,393], «у зобов'язаннях з надання послуг один з контрагентів доручає іншому ведення визначеної справи, не пов'язане зі створенням матеріального результату, а спрямоване на досягнення різних інших ефектів» [57,489], «характерними ознаками надання послуг є: здійснення визначених дій чи здійснення визначеної діяльності» [37,10], «подібного роду договори не повинні мати своїм індивідуальним предметом матеріальний об'єкт» [11,232], тощо. Наведені вище судження дозволяють говорити про те, що результатом послуг не є матеріально-уречевлений результат, що, навпаки,

має місце в договорі підряду. У зв'язку з цим виникає питання щодо наявності будь-якого результату за договором надання послуг і, якщо такий є, то в чому ж він полягає. Зрозуміло, що результат, безумовно, повинен бути, причому таким результатом є не матеріально-уречевлений результат, а якийсь інший результат, який Г. Дербург називав «орус», при цьому він мав на увазі конкретно визначений економічний результат, до якого він відносив результат різних маніпуляцій з речами матеріального світу, наприклад, обробку і переробку рухомих речей, перевезення речей, людей, різні види переробки речей, нематеріальні дії ділового, художнього, технічного, наукового характеру, що мають грошову оцінку [33, 373—374]. Окремі автори притримуються тієї позиції, що діяльність-послугу вважають «благом», що має «корисний ефект» [33, 489].

Дещо суперечливу позицію займає Б.Д. Завідов, з одного боку, стверджуючи, що «характерною ознакою надання послуг є: здійснення конкретно-визначених дій чи здійснення певної діяльності, причому як «дії», так і «діяльність» можуть як мати матеріальний результат, так і не мати його». З іншого боку, він погоджується з тим, що «... при наданні послуг продається не сам результат, а дії, які призводять до цього результату» [37, 10]. Маніпулюючи різними поняттями: «результат», «передбачуваний результат», «позитивний результат», «гарантований результат», «повний чи неповний» автори не визначають сам цей результат. Способи об'єктивізації, вимір чисельними та іншими ціннісними значеннями результату послуги не завжди видаються можливими. Проблеми можуть виникати, зокрема, при визначенні рівня естетичного задоволення і рівня задоволення естетичних потреб замовника (глядача) при наданні культурно-видовищної послуги. А ще проблематичніше визначити і закріпити такий результат в умовах договору. Основна ж проблема полягає не стільки в складності визначення цього результату, скільки в тому, що особисті послуги, які надаються конкретній особі, припускають залежність результату від особистості самого замовника: його настрою, самопочуття, психологічного ста-

ну, моральних, культурно-освітніх якостей, тобто елементів суб'єктивного, особистісного фактора в оцінці подібних послуг мають надзвичайно важливе значення.

Термін «результат» може використовуватися як у значенні очікування замовника послуги, де враховуються усі бажання та уподобання замовника; так і у значенні наслідку поведінки виконавця з виконання зобов'язання.

Продовжуючи характеризувати договір про надання послуг слід відмітити, що вони можуть існувати лише в рамках зобов'язальних правовідносин, що, в свою чергу, за загальним правилом припускає наявність спеціального договору про надання послуг. Розвиток загального поняття послуг відбувався паралельно з розвитком договірного типу особистого найму. При цьому договір про надання послуг юридичного характеру, тобто договір доручення, розвивався самостійно, практично не перетинаючись з договором особистого найму протягом багатьох століть. Лише в наш час послуги виступили об'єднуючим поняттям для групи об'єктів зобов'язань зі здійснення діяльності, у зв'язку з чим відбулося попереднє об'єднання договорів і зобов'язань з надання послуг в одну групу.

У сучасному цивільному праві договір особистого найму відсутній, однак його ознаки перейшли до договору про надання послуг, закріпленому у гл. 63 ЦК України. Договір про надання послуг, безумовно, не є буквальним продовженням договору особистого найму, оскільки відрізняється від нього як по своїй конструкції, так і за усвідомленням предмету подібного договору. Договір особистого найму, що існував раніше, крім того, що допускав змішання власне послуг і трудової діяльності, а в деяких випадках навіть і робіт, базувався на конструкції договору найму, тобто в його основі передбачалась конструкція договірного зобов'язання про надання певного майна в користування. Сучасне розуміння договору про надання послуг відійшло від цієї правової традиції і розглядає договір про надання послуг як унікальний договірний тип, що має ідеально-типове значення для всіх договорів, спрямованих на надання послуг.

Незважаючи на те, що інші поійменовані договори про надання послуг мають дуже віддалений зв'язок з даним договором (а договори, спрямовані на надання послуг юридичного і юридично-фактичного характеру взагалі не пов'язані історично з особистим наймом, а сформувалися під впливом договору доручення), договір про надання послуг виступає свого роду об'єднуючим знаком, що вказує на належність різних договорів послуг до деякої спільності, однієї групи. Більш того, основна частина поійменованих договорів, спрямованих на надання послуг, орієнтується на модельний договір про надання послуг у їх найбільш принципівих, характерних моментах, типових для договору оплатного надання послуг, а саме в тому, що подібний договір є оплатним, консенсуальним і двостороннім (взаємним).

Виходячи з зазначених обставин стає зрозумілим, чому дослідження договору про надання послуг має неоціненне значення для розуміння феномену послуг у цивільному праві.

Розглядаючи договір про надання послуг можна виявити іншу його особливість, а саме те, що конструкція такого договору використовується щоразу там, де в зв'язку з зобов'язально-правовим нормуванням процесу вчинення певних дій виникає проблема з визначення якості; і навпаки, там, де ця проблема знімається — використовується правова конструкція купівлі-продажу (наприклад енергопостачання [13,176] чи газопостачання [119, 44—54]), чи підрядного договору.

§ 2**ЗМІСТ ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ**

Очевидно, що при вивченні юридичних характеристик договору про надання послуг необхідно, насамперед, орієнтуватися на його позитивно-правове закріплення в діючій цивільно-правовій кодифікації.

Умови договору надання послуг регулюються ЦК України також досить поверхнево, однак детальний аналіз різних по-

ложень ЦК України у взаємозв'язку з нормами гл. 63 дозволяє створити закінчену картину правового регулювання такого договору.

Як відомо, зміст договору складають його умови, точніше, умови згоди, досягнутої при укладенні договору. Умови договору є положеннями, на яких заснований той чи інший договір, умови «являють собою спосіб фіксації взаємних прав і обов'язків» [14,238].

Найбільше практичне і теоретичне значення для розгляду змісту договору про надання послуг представляють істотні умови договору, адже кожна істотна умова є необхідною, якщо немає однієї з них то немає і договору, оскільки договір не вважається укладеним. Згідно з абз.2 ч.1 ст. 638 ЦК України істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди. Таким чином, будь-який договір про надання послуг, щоб відповідати вимозі про визначення предмету договору, повинен містити вказівку, що це договір на надання конкретних послуг, подібна умова є істотною видоутворюючою ознакою розглянутого договору, без нього не можливе існування самого договору про надання послуг.

Ціна договору. Оскільки договір про надання послуг може бути як безоплатним, так і оплатним, то умову про ціну варто визнати істотною для даного типу договору. Однак відсутність вказівки на плату за договором не перетворює його в безоплатний, неукладений чи недійсний, оскільки така умова, якщо вона не визначена, належить до визначальних умов і може бути узгодженою потім, або впливати із фактичних витрат, необхідних для виконання договору (ст. 904 ЦК України). Оплата за договором може також базуватись на принципах розумності, справедливості і добросовісності (у відповідності до п.6 ч.1 ст. 3 ЦК України та п. 1.20 ст. 1 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств») і становитиме ціну, за якою послуги надаються іншій особі за

умови, що послугонадавач бажає надати такі послуги, а послугоотримувач бажає їх отримати за відсутності будь-якого примусу, обидві сторони є взаємно незалежними юридично та фактично, володіють достатньою інформацією про такі послуги, а також ціни, які склалися на ринку ідентичних (а за їх відсутності — однорідних) послуг. Враховуються також і такі умови договорів, як строки виконання зобов'язань, умови платежів, звичайних для такої операції, а також інші об'єктивні умови, що можуть вплинути на ціну; враховуються звичайні при укладанні правочинів між непов'язаними особами надбавки чи знижки до ціни, враховуються знижки, пов'язані з сезонними та іншими коливаннями споживчого попиту на послуги; маркетинговою політикою, у тому числі при просуванні послуг на ринки тощо.

Дана норма встановлює перевагу на користь виконавця послуг: якщо виконавець усвідомлює, що ціни на подібного роду послуги можуть впасти, він може просто відмовитися від виконання договору, якщо ж він очікує підвищення цін на такого роду послуги, то навіть діючи недобросовісно (навмисно відкладаючи початок надання послуг чи затягуючи процес їх надання), він буде вправі претендувати на винагороду за цінами, що будуть існувати на момент виконання. Однак необхідно врахувати, що традиційно замовник послуг знаходиться в кращому стані порівняно з виконавцем, він наділяється більшою волею при вирішенні окремих питань нормування такого договору, а тому деяка нерівносильність у питаннях визначення ціни в договорі надання послуг буде сприяти раціональному вирішенню конфлікту інтересів між сторонами.

Нарешті, якщо ціна в договорі оплатного надання послуг не визначена, а при вирішенні відповідного спору виникне питання визначення місця, де повинна визначатися ціна, то пріоритет повинен віддаватися місцю перебування виконавця: ціна повинна визначатися виходячи з ціни, що при схожих обставинах зазвичай сплачується за аналогічні послуги в місці перебування виконавця. Оскільки якість послуг варто визначати виходячи з тих критеріїв, що прийняті в місці перебування виконавця чи

пов'язані зі сферою його діяльності, то і ціна, як безпосередньо залежна від якості послуг, повинна визначатися по тих же правилах.

Ціна в договорі оплатного надання послуг може бути виражена як у вигляді твердої суми, так і підлягати об'єктивному обчисленню. Так, якщо виконавець займається систематичним наданням послуг, то ціна складається на основі тарифів з урахуванням націнок і знижок. Тарифи можуть бути договірними (встановлені виконавцем) або регульованими (державою). Тариф обчислюється виходячи із собівартості послуги і необхідного прибутку з урахуванням якості послуги, кон'юнктури ринку. Тариф перемножується на кількість наданих послуг і/чи на кількість часу. Отриманий прибуток збільшується на націнки (за терміновість, ризикованість, складність виконання), потім враховуються знижки (постійним клієнтам, знижки для осіб, що мають право на пільги) — виходить кінцева ціна в договорі про надання послуг.

Сторони можуть передбачити складання кошторису для визначення ціни. Якщо договір про надання послуг передбачає виконання зобов'язання відповідно до кошторису, складеного виконавцем, кошторис набуває чинності і стає частиною договору надання послуг з моменту підтвердження її замовником.

Крім того, ціна може визначатися не тільки за згодою сторін, але також встановлюватися з урахуванням поведінки третіх осіб або визначатися третіми особами.

Ціна виражається в грошах, однак ніщо не заважає сторонам передбачити як винагороду передачу майна, виконання робіт чи надання послуг. При цьому, як включення в договір умови про надання іншого майна, а не грошей, в обмін на надання послуг не перетворює відповідний договір у договір міни.

Істотні умови можуть бути передбачені в законі прямо, наприклад, ст. 982 ЦК України говорить про істотні умови договору страхування, а ст. 1035 — про істотні умови дого-

вору довірчого управління майном, або про такі умови можна говорити виходячи із закріплених прав і обов'язків сторін, тобто за змістом відповідного зобов'язання. Разом з тим, стосовно договору надання послуг ні ЦК України не передбачає особливим чином закріплених істотних умов для даного договору, ні з його суті не впливає необхідність наявності таких умов, оскільки багато питань виконання договору надання послуг мають диспозитивне регулювання.

Крім істотних умов, досягнення згоди, достатньої для визнання договору укладеним, у доктрині цивільного права пропонується виділяти в змісті договору інші умови. Так, у цивілістичній літературі виділяють групу звичайних, чи таких умов, що зазвичай зустрічаються, і групу випадкових (специфічних умов) [57,148]. Дійсно, подібні умови виділяються виключно в доктрині, законодавець зовсім не згадує про такі умови договору, однак це не означає, що вони не існують в природі. Так, у договорі про надання консультативних послуг може бути передбачена специфічна умова, відповідно до якої замовник послуг зобов'язується рекомендувати своїм колегам послуги саме цього консультанта, якщо після дачі консультації замовник досяг бажаного ефекту. Також у договорі може закріплюватися процедурна умова про те, що екземпляри договору, укладеного шляхом складання одного документа, мають рівну юридичну силу, однак у випадку наявності розбіжностей по тексту договору сторони будуть керуватися екземпляром зазначеної сторони. При цьому подібні умови не є істотними, і при укладенні договору їх включення в договір не викликає заперечень з боку замовника; у випадку заперечень замовника проти включення таких умов, виконавець готовий відмовитися від них. Таким чином, у договорі є місце для випадкових, чи специфічних умов, а зміст договору не зводиться виключно до набору істотних умов.

У розробці випадкових умов договору послуг береться до уваги волевиявлення сторін, завдяки таким умовам можна закріплювати додаткові форми відповідальності сторін договору і перерозподіляти різні ризики.

Серед умов договору про надання послуг, які визначаються виключно домовленістю сторін, варто вказати на **умову про якість**. Тимчасом, умова про якість послуг, якщо вона включена в зміст договору, є скоріше декларативною, ніж дійсно істотною умовою договору послуг, а тому зазвичай вона відноситься до випадкових. Однак якщо одна зі сторін, як правило, замовник, вимагає визначити умову про якість послуг, вводячи власні критерії якості, подібна умова перетворюється дійсно в істотну, оскільки по відношенню до неї, за заявою однієї зі сторін, повинна бути досягнута згода.

У гл. 63 ЦК України питання якості послуг не регулюються зовсім, хоча це не зовсім відповідає сучасним тенденціям правового регулювання договорів про надання послуг. Це питання передане на регулювання Закону України «Про захист прав споживачів». У цьому випадку послуги повинні відповідати вимогам, звичайно пропонованим до послуг такого роду (середня якість, не гірша і не краща).

Слід також звернути увагу і на те, що виконавець, якщо інше не передбачено договором, зобов'язаний **самостійно організувати виконання зобов'язання з надання послуг**. Виконавець зобов'язаний сам надати для надання послуг матеріали, засоби, машини й устаткування, при цьому він несе відповідальність за неналежну якість наданих ним матеріалів і устаткування, а також за надання матеріалів і устаткування, обтяжених правами третіх осіб.

Останньою із найбільш значущих характеристик хотілось би відмітити **форму укладення договорів про надання послуг**. ЦК України не встановлює особливих правил щодо форми договору надання послуг, а тому в даному випадку застосовуються загальні правила про форму договору, що закріплені ст.ст. 205, 206, 208, 209, 214, 245, 639 ЦК України та інших. Окремі науковці наголошують на тому, що форма договору в даному випадку виступає не основою правочину, а лише свідченням того, що правочин вчинено і при цьому визначені істотні умови договору.

§ 3

**УМОВА ПРО СТРОК У ДОГОВОРІ
ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ**

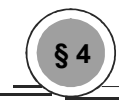
Беручи до уваги, що послуга є обмеженою в часі, то строк у багатьох договорах послуг буде істотною умовою, що особливо виявляється в інших поименованих у ЦК України договорах про надання послуг. Так, в силу ст. 982 ЦК України умова про строк у договорі майнового й особистого страхування, а в силу ст. 1036 ЦК України — у договорі довірчого управління майном є істотним. В інших випадках строк буде відноситися до істотних умов лише тоді, коли у його відношенні за заявою однієї зі сторін повинно бути досягнуто згоди.

Щодо послуг зі змішаних договорів, тривалих і абонементних послуг може вказуватися початковий і кінцевий терміни надання послуг. За згодою сторін у договорі можуть бути передбачені навіть проміжні строки, тобто строки завершення окремих етапів діяльності. При цьому якщо домовленістю сторін чи законом (іншими правовими актами) не передбачено інше, виконавець послуг буде нести відповідальність за порушення як початкового і кінцевого, так і проміжних строків, однак заявляти про відмову від прийняття виконання, що внаслідок прострочення виконавця послуг втратило інтерес для замовника, останній вправі лише при порушенні кінцевого терміну надання послуг (ч. 3 ст. 612 ЦК України). Таким чином, за загальним правилом включення початкового строку в договір надання послуг, тобто строку, коли виконавець зобов'язаний приступити до надання послуг, не перетворює зобов'язання в строковий договір.

Варто також було б ввести диференційовані правила щодо разових і одноразових послуг, з одного боку, і тривалих і абонементних — з іншого, передбачивши, що наведені правила мають значення лише для тривалих і абонементних послуг, а тому включення не тільки кінцевого строку (проміж-

них строків), але навіть початкового строку в договорі перетворює його в строковий договір; і навпаки, включення строків у договори про надання разових чи одноразових послуг не має ніякого правового значення, якщо інше не передбачено договором.

Строк може обчислюватися різними одиницями часу й обчислюється за правилами гл. 18 ЦК України. Оскільки гл. 63 ЦК України не містить яких-небудь вказівок про строк договору про надання послуг, але в той же час закріплює за кожною стороною право на односторонню відмову від виконання договору. Умова про строк у договорах, щодо яких не діють спеціальні правила закону чи іншого правового акта, не має великого значення. Зрозуміло, що якщо договір надання послуг укладений на невизначений термін, він може бути розірваний у будь-який момент. Однак строковий договір надання послуг, якщо до нього допускається застосування гл. 63 ЦК України, також може бути розірваний у будь-який момент із дотриманням умов, зазначених у ст. 612 ЦК України.

КАТЕГОРІЯ РИЗИКУ У ДОГОВОРАХ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ

Категорія ризику не нова для цивільного права. Ще в Дигестах Юстиніана згадується ризик випадкової загибелі речі (Д. 3.23.3). Елемент ризику притаманний багатьом зобов'язальним правовідносинам. Наприклад, за договором підряду підрядник зобов'язується виконати певну роботу на свій ризик (ст. 837 ЦК України), ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження майна має місце і за договором ренти (ст. 742 ЦК України), і за договором найму (ст. 772 ЦК України) і за іншими зобов'язаннями.

Найбільш загальним чином категорія ризику в зобов'язанні зводиться до можливості настання невігідних наслідків для сторін [32,33], неотриманню запланованого чи очікуваного по-

зитивного результату [116,25], а оскільки договір надання послуг є двостороннім, то неотримання очікуваного результату може зачіпати інтереси обох сторін правочину.

Ризик замовника послуг, за твердженням окремих науковців, набагато вищий, ніж ризик покупця «фізичних товарів», що обумовлено специфікою послуги як споживчої вартості і таких її якостей, як невідчутність, неоднорідність, нездатність до збереження, нерозривність взаємозв'язку процесу надання послуги і споживання. При цьому, послуги можуть бути і такими технічно складними і спеціалізованими, що споживач не в змозі їх оцінити в зв'язку із відсутністю досвіду, усвідомлення значущості та спеціальних знань [73, 30-31].

Аналізуючи наукові погляди та законодавство можна виділити наступні ризики при виконанні договорів про надання послуг.

До ризиків замовника належать ризики:

- 1) недосягнення позитивного результату послуги;
- 2) належної оцінки якості наданої послуги, якщо така оцінка вимагає спеціальних знань;
- 3) відповідності послуги визначеній меті споживання;
- 4) неотримання послуги в натурі в результаті односторонньої відмови від виконання договору виконавцем (ст. 615 ЦК України);
- 5) відсутності належного інформаційного забезпечення, що призводить до невідповідності волі та волевиявлення особи;
- 6) надлишково-тривалого прояву корисного ефекту при наданні деяких видів послуг;
- 7) настання цивільно-правової відповідальності у випадку нена належного виконання зобов'язань у відповідності до ЦК України, законів, договору.

До ризиків виконавця відносяться ризики:

- 1) неотримання обумовленої винагороди внаслідок односторонньої відмови від виконання договору виконавцем (ст. 615 ЦК України);
- 2) відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок недоліків послуг (§ 3 гл.82 ЦК України);

3) настання цивільно-правової відповідальності у випадку неналежного виконання зобов'язань у відповідності до ЦК України, законів, договору.

Отже, ризик замовника послуг є більш широким. Тому вже вкотре в законодавстві про захист прав споживачів вносяться відповідні зміни та доповнення, які щоразу підвищують рівень правової захищеності споживача та надають йому додаткових гарантій. Мінімізація ризику замовника в недосягненні позитивного результату можлива при включенні в предмет договору умови про досягнення нематеріального результату, причому в сфері надання професійних послуг ризик недосягнення результату повинен покладатися на професійного виконавця, якщо останній бере на себе зобов'язання по досягненню такого результату. Безумовно, зміст результату професійної послуги може бути різним (наприклад, одержання достовірної, своєчасної, повної інформації при наданні інформаційних послуг; безвідмовна робота складної техніки протягом вказаного періоду при наданні сервісного обслуговування; лікування клієнта (медичні послуги); позитивні результати незалежного тестування при наданні освітніх послуг тощо). Покладення ризику недосягнення результату в цих випадках на професійного послугонадавача звільняє замовника від зустрічного задоволення — виплати винагороди (в цілому чи частково). Якщо ж недосягнення результату відбулось з причин, що залежать від замовника, які пов'язані, наприклад, з неналежним виконанням своїх обов'язків за договором (пропуск медичних процедур, навчальних занять, недотримання правил експлуатації складної техніки), то виконавець, виходячи із тлумачення норм ч. 2 ст. 903 ЦК України, зберігає право на винагороду за договором у повному обсязі.

Покладення ризику недосягнення результату на професійного послугонадавача у випадку, коли він бере на себе подібні зобов'язання, обґрунтовується тим, що професіоналізм діяльності виконавця припускає, що ця діяльність здійснюється особами, які мають визначену кваліфікацію, проводиться у відповідності до визначених правил, під контролем держав-

них органів, при наявності державних гарантій їх діяльності, причому відповідність результатів діяльності визначеним вимогам (наприклад, сертифікації) носить нормативний характер [116,20]. Очевидно, що від такого виконавця у випадку обіцянки досягнення нематеріального результату було б правомірно вимагати його досягнення, покладаючи на нього і ризик недосягнення результату.

У тих же випадках, коли професійний послугонадавач не може гарантувати визначеного (бажаного) замовником результату, у змісті зобов'язального правовідношення має бути умова-попередження, а також з буквального тлумачення умови про винагороду не повинно випливати, що виплата винагороди обумовлена досягненням результату, якого виконавець не гарантує. Така умова договору може вважатись допустимою лише у тому випадку, коли послугонадавач вжив усіх можливих заходів для досягнення позитивного результату. Найбільш гострою проблемою в даному випадку є належне надання медичних послуг, яке не призвело до очікуваного результату. Неналежними такі послуги можуть визнаватись лише за рішенням суду на підставі висновку експертизи про хибність проведеного лікування.

Що ж стосується категорії непрофесійних послуг і діяльності непрофесійних послугонадавачів, то правовий режим, спрямований на досягнення нематеріального результату з покладенням ризику його недосягнення є неприйнятним.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. *Охарактеризуйте договір про надання послуг у сучасному цивільному праві.*
2. *Охарактеризуйте зміст договору про надання послуг.*
3. *Охарактеризуйте ризики замовника і виконавця у договорі про надання послуг.*

КРИТЕРІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ДОГОВОРІВ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ

§ 1 ЗАГАЛЬНІ КРИТЕРІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ДОГОВОРІВ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ

Для того щоб зорієнтуватись у розмаїтті послуг, що мають місце як у сфері матеріального, так і нематеріального виробництва, варто звернутись до галузевого класифікатора «Класифікація послуг і продукції у сфері побутового обслуговування», який затверджений Наказом Міністерства економіки та з питань Європейської інтеграції України №51 від 19.02.2002, який представляє згрупування видів діяльності за галузями, які відрізняються характером функцій в загальній системі суспільного поділу праці.

Така класифікація має міжгалузеве юридичне значення, насамперед — для рішення питань державного регулювання в сфері стандартизації, сертифікації, ліцензування, ціноутворення видів діяльності, що віднесені до послуг.

Не менш цінними слід вважати наукові класифікації договорів про надання послуг як об'єктів цивільних прав. Будь-яка класифікація ґрунтується на виборі якого-небудь класифікаційного критерію (підстави). Однак, необхідно зосередити увагу на тих критеріях, які можуть вказати на юридичні особливості зобов'язань з надання послуг.

Г.Д. Отнюкова пропонує класифікувати послуги у різних сферах господарської діяльності:

1) за строками: разові; строкові (протягом визначеного договором періоду часу); безстрокові.

2) за суб'єктним складом: між юридичними особами (відносини про надання таких послуг мають форму оперативно-господарських зобов'язань) чи між госпрозрахунковими підрозділами юридичної особи (опосередковуються внутрішньогосподарськими зобов'язаннями).

3) з урахуванням характеру вчинених дій: фактичні і юридичні.

4) у залежності від зв'язку зі сферою матеріального виробництва: послуги, що сприяють виробництву товарів, які користуються попитом на ринку (маркетинг, консалтинг); послуги по забезпеченню належного технічного рівня виробництва (інжиніринг); послуги посередників, організацій транспорту і зв'язку, що сприяють поставці і збуту продукції виробника; послуги банків, фінансових брокерів; аудиторські послуги [138,90]. Позитивним у запропонованій класифікації є виділення самодостатнього критерію, що дозволяє встановити взаємозв'язок послуг зі сферою виробництва. В свою чергу, варто було б, класифікуючи послуги з урахуванням характеру вчинених дій, також звернути увагу і на змішані послуги.

Своєрідний підхід до групування послуг можна відмітити в роботі О.О. Красавчикова в зв'язку з розглядом проблеми структурної диференціації сфери обслуговування. Автор виділив чотири структурних блоки сфери обслуговування: перший блок — соціальні зв'язки з надання послуг, що складаються між організаціями; другий блок — соціальні зв'язки, що складаються при наданні різного роду послуг організаціями громадянам; третій блок — відносини з надання послуг окремими громадянами організаціям; четвертий блок — на обох сторонах суспільних відносин знаходяться громадяни: один іншому надає послугу [67, 22-25].

На перший погляд, може видатись, що все питання структурно-диференціального підходу до сфери обслуговування в інтерпретації О.О. Красавчикова зводиться до поділу цих сфер за суб'єктивним складом, але в дійсності тут наголошується насамперед на тих сферах соціального життя, які не узгоджувалися з концепцією «соціалістичної» сфери обслуговування. Робота О.О. Красавчикова була видана в 1984 р., коли слово «підприємництво» сприймалося як злочин, тим часом криза саме соціалістичної сфери обслуговування привела в нелегальну сферу послуг так званих «інтелектуальних

шабашників, репетиторів, «шустрих» малярів». При цьому він стверджував, що «це теж блок нашої, не чужої («закордонної») сфери обслуговування, що вимагає нормативного впорядкування на рівні закону» [67,24].

Заслужують на увагу пропозиції Л.Б. Ситдикової про поділ послуг (і відповідно — договорів про надання послуг) за сферами на послуги в сфері некомерційного сектора і послуги в сфері комерційного сектора [127]. Значення цієї класифікації, на її думку, полягає в специфіці відповідальності за надані послуги.

§ 2**РІЗНОВИДИ ПОСЛУГ У ДОКТРИНІ
СУЧАСНОГО ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА**

Послуги матеріальні та нематеріальні. В навчальній літературі можна зустріти класифікацію послуг на матеріальні і нематеріальні [17,2], що не може не викликати заперечення. Адже поклавши такий критерій у розподіл договорів про надання послуг, можна дійти хибних висновків про їх місце в системі договорів. М.В. Кротов, наприклад, пропонує звернутися до форми, у якій виражається результат діяльності з надання послуг, а також можливість виконавця гарантувати позитивний результат такої діяльності [69]. Так звані «матеріальні» послуги мають об'єктивоване вираження в предметі природи або в особистості самого споживача послуг, вони виражаються в створенні нової речі, її переміщенні, внесенні в неї змін. Нематеріальні послуги характеризуються тим, що діяльність послугонадавача не втілюється в упредметненому результаті, і виконавець послуги не гарантує досягнення передбачуваного позитивного результату. Очевидно, що в даному випадку матеріальні послуги змішуються з роботами, або проводиться протиставлення не послуг і робіт, а зобов'язань, заснованих на обов'язку виконавця витратити максимальні зусилля чи обов'язку досягти результату. Якщо

виходити з логіки пропонованого розподілу послуг на матеріальні чи нематеріальні, то зобов'язання з надання послуг можна розділити на ті, наслідком яких будуть виявлятися послуги, що практично нічим не відрізняється від робіт, і на зобов'язання з надання нематеріальних послуг.

Послуги добровільні та нав'язані. *Добровільні послуги* — це послуги, до яких особа звертається на власний розсуд і за власним бажанням. Оскільки, цивільне право відрізняється засадами диспозитивності і координації переважна більшість послуг є саме добровільними. *Нав'язані послуги* — це послуги, до яких особа звертається не за власним бажанням, а вимушено. Останні можна поділити на *послуги, обумовлені подіями* (змушене збереження через стихійне лихо) і *послуги, обов'язковість надання яких випливає з норм права або з вказівок посадових осіб, заснованих на дискреційних повноваженнях* (щорічний техогляд транспорту в ДАІ, обов'язкове страхування цивільної відповідальності власників автотранспорту). При цьому маються на увазі послуги, що надаються в межах власне приватноправової сфери.

Примус, що спостерігається в цих послугах, лежить або в не правовій, фактичній сфері (обумовленість подіями), або в правовому полі, але, як правило, виходить за межі врегулювання цивільним правом, оскільки в ЦК України і інших законах міститься надзвичайно мало норм, що зобов'язують сторону укласти договір на надання послуг в обов'язковому порядку. Примус виявляється не в процесі надання послуг, а до його початку, при цьому він пов'язаний з укладенням договору на надання послуг. Специфіка подібного роду послуг, вже в рамках приватного права, виявляється в особливому положенні виконавця і його підвищеній відповідальності за неналежне (неякісне, несвоєчасне) виконання зобов'язання з надання послуг.

Послуги професійні та непрофесійні. Залежно від специфіки конкретної послуги, вона може надаватись не кваліфікованим виконавцем — *непрофесійна послуга* (мийка автотранспорту, одержання коштів за дорученням, збирання

приміщень тощо), або виконавець послуги повинен володіти визначеними професійними навичками — *професійна послуга* (медичні, юридичні та інші). Професійні послуги, у свою чергу, також можна поділити на:

- *звичайні професійні*, для надання яких виконавцю досить мати середній рівень знань, навичок, що зустрічаються в даному професійному середовищі;

- *професійні кваліфіковані*, що потребують високої кваліфікації виконавця (освітні послуги, що надаються відомим професором).

Дана класифікація має істотне значення для питань визначення виконання відповідного зобов'язання, особливо в зв'язку з питаннями оплати послуг. Вимоги, що ставляться до кваліфікованого професійного виконавця, будуть вище, ніж до непрофесійного навіть тоді, коли відповідний договір оплатного надання послуг не припускає досягнення нематеріального результату.

Послуги, що надаються лише власною діяльністю та послуги, що надаються з залученням допоміжних засобів (устаткування, матеріалів тощо). Розподіл послуг можна провести за змістом активної форми поведінки виконавця. В одних випадках зміст послуги зводиться винятково до діяльності виконавця, коли послугою є лише певна операція або довгострокова діяльність, яка здійснюється своєю працею (дії агента). Разом з тим, виконавець може надавати послугу з залученням додаткового устаткування чи машин (перевезення), з використанням автоматів (мийка транспортних засобів). Однак у такому випадку не слід допускати *змішання власне послуг з їхнім оформленням чи формою*. Наприклад, виконання зобов'язання з надання консультаційних послуг нерідко пов'язане з підготовкою письмових документів, написанням довідок, висновків, меморандумів. При тому, що підготовка письмових документів у таких випадках складає одну з найголовніших обов'язків виконавця, це не перетворює відповідний договір у договір на виконання робіт. Суть послуг у подібних договорах зводиться до дачі консультації замовнику, а матеріал, на якому

передаються відомості про таку консультацію, виступає лише формою. Відповідно, якщо замовнику в порушення умов договору була надана консультація усно, при цьому є докази того, що послуга була надана, хоча і неналежним чином, то виконавець не може визнаватись таким, що не виконав своє зобов'язання.

Крім того, і замовнику для одержання великої кількості послуг необхідно додаткове устаткування (абонентські пристрої в послугах зв'язку і телебачення: телефонний чи факсимільний апарат, модем, ресивер, декодери). Таким чином, у зміст деяких послуг може входити не тільки праця виконавця, що визначається як діяльність власне людини, але і діяльність, пов'язана з використанням машин, устаткування, іншими словами, функціонування механізмів, технічних засобів. Основне питання, що виникає при конструюванні договірних моделей на надання таких послуг, зводиться до того, яка сторона — виконавець чи замовник — зобов'язана надати таке устаткування, машини і матеріали.

Оскільки, це питання прямо не врегульовано главою 63 ЦК України, можна застосувати аналогію закону (ст. 8 ЦК України) та застосувати правові норми, що регулюють подібні за змістом цивільні відносини, а саме — відносини, що виникають за договором підяду і керуватись положеннями ст. 839 ЦК України, яка дозволяє прийти до висновку, що за загальним правилом виконавець послуг зобов'язаний надавати машини, устаткування і матеріали, необхідні для надання послуг, якщо інше не передбачено договором про надання послуг.

Послуги, при наданні яких обов'язковою є присутність замовника та ті, що надаються за відсутності останнього. Існують послуги, при наданні яких присутність замовника чи споживача (у договорах на користь третіх осіб) послуги обов'язкова (туристичні послуги), та послуги, що вчиняються за відсутності таких (доручення, комісія, агентування, транспортна експедиція). Дана класифікація має особливе практичне значення щодо питання контролю над виконавцем з боку замовника: прямиий і безпосередній контроль замовника над

виконавцем можливий лише щодо послуг, при наданні яких можлива присутність замовника послуг (послугоотримувача) чи його представника, у протилежному випадку контроль можливий лише після виконання зобов'язання, тому дане розмежування необхідно враховувати при визначенні відповідних умов договору.

Послуги разові та абонементні. Залежно від періодичності надання послуги можуть надаватися як *разові* (наприклад, послуги за разовим дорученням) і *абонементні*, що надаються довгостроково чи визначений проміжок часу з повторенням щораз визначеної групи дій (абонементна форма надання послуг — абонементне обслуговування побутової техніки). Основна проблема, пов'язана з абонементною формою надання послуг, що має місце у вітчизняній правозастосовчій практиці, пов'язана з питанням допустимості оплати подібних послуг навіть у тих випадках, коли виконавець у визначені періоди часу зовсім не вчинював яких-небудь дій.

Абонементні послуги традиційно спрямовані на забезпечення можливості замовника одержувати послуги в будь-який час, іншими словами, абонементна форма надання послуг складає для замовника відоме благо, оскільки припускає надання послуг відразу ж після появи необхідності в них. При цьому механізм оплати і ціна послуг, що закладаються в договори про надання абонементних послуг, споконвічно орієнтовані на визначене дисконтування вартості послуг у порівнянні з послугами, що надаються за разовими правочинами. Відповідно, якщо порядок забезпечує правовим захистом вимоги замовників за абонементним обслуговуванням побутової техніки, навіть тоді, коли фактично за весь термін дії договору не передбачалось яких-небудь дій власне з ремонту такої техніки, то аналогічним захистом повинні забезпечуватися також вимоги з договорів про надання консультаційних і інших послуг.

Послуги одноразові та тривалі. Залежно від тривалості процесу надання послуг вони поділяються на *одноразові* і *тривалі*. *Одноразові послуги* обмежуються виконанням тільки однієї операції, у той час як *тривалі послуги* за своєю по-

ведінковою характеристикою є діяльністю. *Тривалі послуги* відрізняються великою тимчасовою тривалістю. Розмежування разових і абонементних послуг, з одного боку, і одноразових і тривалих — з іншої, також має істотне практичне значення, особливо щодо питань терміну договору і порядку оплати послуг. Для договорів, спрямованих на надання разових і одноразових послуг термін договору звичайно не має істотного значення, якщо інше не визначено домовленістю сторін, оскільки надання послуг і, відповідно, виконання зобов'язання з надання послуг, орієнтовано на досягнення відомої мети. Введення строку в подібного роду договори істотно змінює характер таких договорів, оскільки додає їм властивість так званого договору на строк.

У той же час строк договору має істотне значення для абонементних і тривалих послуг, оскільки не тільки визначає часові межі, у рамках яких будуть надаватися послуги, але також відображається і на умові про порядок оплати послуг і ціні договору.

При цьому необхідно розрізняти послуги абонементні і тривалі: істотною ознакою абонементних послуг є наявність періодично повторюваної групи дій, у той же час тривала послуга може містити в собі різні дії, послідовно здійснювані протягом певного проміжку часу. Будь-яка абонементна послуга є тривалою, але не всяка тривала послуга належить до абонементної.

Послуги споживчі, звичайні та ділові. За критерієм сфери надання послуг можна виділити *споживчі послуги* (послуги, спрямовані на задоволення особистих, побутових потреб, наприклад, послуги перукарень), *звичайні* (цивільно-правові) і *ділові чи торгові послуги в сфері підприємницької діяльності* (послуги в сфері бізнесу: аудиторські, консультаційні, юридичні). Особливу практичну цінність дана класифікація має для визначення вини у випадку невиконання зобов'язання з надання послуг. У відповідності до ст. 617 ЦК України особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили. А це означає, що зако-

ном презюмується вина послугонадавача при невиконанні чи неналежному виконанні зобов'язань.

Послуги юридичного, юридико-фактичного та фактичного характеру. Існують також і послуги, надання яких призводить до покладення на замовника нових прав та/або обов'язків, що особливо характерно для договору доручення. Подібні послуги в зв'язку із правовою значимістю вчинюваних дій належать до *послуг юридичного характеру*. Тут необхідно провести відмінність між *послугами юридичного характеру і юридичними (правовими) послугами*: необхідною ознакою послуг, що мають юридичний характер, виступає отримання замовником (послугодержувачем) прав чи обов'язків, у той час як правові послуги являють собою, за загальним правилом, консультативні послуги з правових питань. Разом з тим, іноді правові послуги можуть мати властивість юридичних послуг, тобто їх надання може приводити до набуття нових прав чи покладення нових обов'язків на замовника. У той же час, послуги юридичного характеру можуть не бути правовими послугами.

Виходячи з характеру поведінки можна виділити *послуги фактичного порядку чи характеру*, найбільш типовим представником яких виступає зберігання. Зі змішання послуг перших двох видів можна одержати послуги юридико-фактичного характеру (договори транспортного експедирування, довірчого управління майном тощо).

Протиставлення послуг фактичного і юридичного характеру, з одного боку, і послуг, що приводять до виникнення в замовника можливості одержання певного доходу, — з іншого, дозволяє виділити нову групу послуг — «грошово-кредитного» [28,3] або «фінансового» [140,122] характеру. У групу послуг грошово-кредитного характеру варто віднести факторинг, банківський рахунок, розрахунки, страхування, довірче управління коштами і цінними паперами, здійснюване професійними учасниками ринку цінних паперів тощо.

Від інших операційних угод подібні послуги відрізняються тим, що фактично об'єкт зобов'язання в такому випадку зводиться до дій виконавця з управління грошима чи іншим майном.

Послуги особисті та неособисті. У науці цивільного права виділяють також *послуги особистого характеру*. Таку назву послуги отримали в зв'язку із тим, що *об'єктом їх впливу є сама людина, задовольняються потреби самої людини* (культурні, косметичні, медичні, освітні, перевезення пасажирів, телекомунікаційні тощо) [5;61]. Більш точним, на наш погляд, є акцентування уваги у визначенні цих послуг на особливий об'єкт впливу, визначення ж особистої послуги тільки через категорію «задоволення потреби самої людини» недостатньо вичерпно характеризує специфіку особистої послуги, оскільки послуги, у процесі яких виконуються доручення фізичних осіб (наприклад, комісія), теж безпосередньо задовольняють потреби самої людини, однак до числа особистих не відносяться.

Такі послуги мають специфічний об'єкт впливу — людину, крім того, немайновий інтерес у подібних випадках превалює над майновим [61,15-16]. Вони припускають високий рівень особистого контакту з замовником, хоча розвиток засобів комунікації все більше віддаляє замовника від виконавця. Своєрідним посередником у багатьох освітніх програмах стають бази даних комп'ютера. Так, в усьому світі широко використовується так звана система дистанційної освіти, дистанційного консультування. Окрім цього задоволення потреб шляхом надання деяких послуг поставлено в залежність не лише від кваліфікованих компетентних дій виконавця, але і суб'єктивних і об'єктивних факторів сприйняття послуги людським організмом і свідомістю. Таким чином, фактор ризику недосягнення результату — задоволення потреби в зобов'язаннях з надання особистих послуг — значно вище, що повинно враховувати правовий режим зобов'язань з надання подібних послуг [140,123].

Варто також відмітити і той факт, що деякі з послуг особистого характеру (медичні, репетиторські) мають велику індивідуальну спрямованість, де застосування однакових штампів не завжди можливо, що, безумовно, повинно бути закріплено у змісті умов договору про надання послуг.

Таким чином, послуги особистого характеру (особливо медичні, освітні) володіють великою соціальною значимістю

і наслідком неналежного виконання зобов'язань з надання послуг особистого характеру можуть бути несприятливі соціальні наслідки.

Послуги основні та додаткові (супутні). За характером взаємозв'язку послуг з потребами, які задовольняються, послуги поділяються на основні і додаткові (супутні).

Розподіл договорів про надання послуг на основні і додаткові (допоміжні) має сьогодні значення в рамках сфери послуг: відносини з надання одних послуг є основними, інші ж послуги є додатковими, супутніми, допоміжними.

Проблема правового регулювання відносин з надання основних і додаткових послуг має місце не лише у нашій, а й в інших правових системах. Так, наприклад, у Сполучених Штатах Америки аудиторські фірми стали все частіше й частіше укладати контракти з однією з фірм з надання їй як власне аудиторських, так і інших додаткових послуг. Це привело до виникнення тісного зв'язку між клієнтом і аудитором, зближенню їхніх інтересів. У такій ситуації керівництву компаній, що уклали великі контракти з аудиторською фірмою, стало легко впливати на результати аудиторських перевірок. Припинення цих фідучіарних відносин, що виникли між клієнтом і аудитором, та відновлення аудиторської фірми в статусі незалежного експерта стало можливим завдяки введенню переліку заборонених супутніх послуг. З липня 2002 р. американські аудитори зіштовхнулися з великим переліком супутніх послуг, які заборонено надавати разом із аудиторськими. Це — ведення обліку й інші послуги, пов'язані з обліком чи документацією фінансовими звітами аудиторської фірми; створення і впровадження фінансової інформаційної системи; послуги по оцінці майна й інших об'єктів; управлінське консультування; правове консультування; актуарні послуги; консультування з питань інвестицій; брокерські і дилерські послуги; аудит; аудит, пов'язаний із замовниками на стороні і будь-які інші послуги, що визначені Департаментом по контролю над обліковою діяльністю акціонер-

них товариств [36]. Схожий перелік має місце і в Російській Федерації, де Законом РФ «Про аудиторську діяльність» передбачене коло супутніх аудиту послуг.

Якщо ж звернути увагу на заборону надавати інші супутні послуги в нашому законодавстві, то законодавець підійшов до вирішення цієї проблеми іншим шляхом. У ст. 20 Закону України «Про аудиторську діяльність» передбачені спеціальні вимоги та заборони для проведення аудиту, зокрема, забороняється проведення аудиту аудитором, який має прями родинні стосунки з членами органів управління суб'єкта господарювання, що перевіряється, особисті майнові інтереси в суб'єкта господарювання, що перевіряється; є членом органів управління, засновником або власником суб'єкта господарювання, що перевіряється; є працівником суб'єкта господарювання, що перевіряється або працівником, співвласником дочірнього підприємства, філії чи представництва суб'єкта господарювання, що перевіряється та в інших випадках, за яких не забезпечуються вимоги щодо його незалежності. Таке широке формулювання дозволяє охопити і факт надання додаткових послуг тому суб'єкту господарювання, який перевіряється.

Основним критерієм розмежування основної і додаткової послуг є їх взаємозв'язок з потребами, що задовольняються, і пріоритет тут, звичайно ж, повинен віддаватись основній послугі, оскільки саме за допомогою останньої задовольняється основна потреба замовника, заради чого він і вступає у зобов'язальні правовідносини. Додаткова послуга є менш значимою. З урахуванням цього можна виділити *наступні ознаки додаткової послуги*:

а) обслуговуючий (допоміжний) характер додаткової послуги стосовно основної;

б) надання додаткових (супутніх) послуг не повинно суперечити діяльності з надання основної послуги;

в) надання додаткових послуг не може в прихованій формі нав'язуватися замовнику, оскільки вони повинні задовольняти інтереси і потреби послугоодержувача.

Проблема правового регулювання відносин з надання основних і додаткових послуг стосується не лише послуг, що надаються в соціальній сфері, оскільки має місце тенденція диференціації послуг на основні і додаткові в суміжних галузях сфери послуг (туристичні, освітні, аудиторські, консультаційні тощо). Договори про надання таких послуг обов'язково повинні віднайти місце в системі договорів не дивлячись на те, що на сьогодні їх правове регулювання не передбачене ЦК України, а відбувається розгалуженою системою нормативних актів, або ж віддається на розсуд сторін, які їх укладають.

Послуги наукомісткі та не наукомісткі. Аналізуючи не лише юридичну, а й економічну літературу можна зустріти також і визначення таких договорів, як договори про надання наукомістких послуг, які також повинні бути відображені у системі договорів про надання послуг, оскільки вони не тільки підпадають під загальні ознаки цієї системи, але й наділені окремими особливостями. Відповідно до цього можна припустити існування і не наукомістких послуг. *Поняття наукомісткої послуги* при цьому пов'язується з тим, що така послуга є не лише трудомісткою, але вимагає і додаткових спеціальних знань (інженерних, управлінських, юридичних, технічних тощо) з боку послугонадавача-професіонала. В той же час проблема наукомістких послуг і розподіл послуг за таким критерієм має значення і для цивільного права, оскільки в науці цивільного права постійно піднімається проблема інтелектуальної власності при наданні цілого ряду наукомістких послуг. Так, розглядаючи проблему цивільно-правового регулювання відносин надання правових послуг, Н.В. Козлова резонно звертає увагу, що юрист за вимогою клієнта може скласти проект договору, який не має аналогів, дати висновок з конкретної юридичної проблеми. «Проект оригінального договору і письмовий висновок, — зазначає Н.В. Козлова, — є творами, що мають наукову і комерційну цінність» [62,37-38]. В зв'язку з цим виникає проблема охорони прав на результати діяльності-послуги, що завершується створенням такого нематеріального результату, який вира-

жений в об'єктивній формі. Окремі науковці звертають увагу на те, що в подібних випадках «виникає необхідність в особливій правовій охороні інтересів послугоодержувача, якому передається результат послуги і в регулюванні наслідків творчого ризику невдачі виконавця в договорі про його створення» [62,38], вказується на те, що «глобалізація» наукомістких послуг «призведе до інтеграційних явищ у правовому регулюванні відносин, пов'язаних з наданням наукомістких послуг, і правового режиму охорони об'єктів інтелектуальної власності» [142,64].

Тут має місце змішування понять *договору про надання наукомісткої послуги та договору на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт*. Саме тому про наукомісткі послуги можна вести мову виключно за умови наявності лише нематеріального результату, досягнення якого не може бути гарантовано.

Варто зазначити, що виконавець договору про виконання науково-дослідних робіт також не завжди може гарантувати досягнення результату внаслідок обставин, що не залежать від нього, і замовник зобов'язаний оплатити проведені роботи, але, по-перше, оплата відбувається не вище відповідної частини ціни робіт, визначеної договором і, по-друге, оплачуються лише роботи, проведені до виявлення неможливості отримати передбачені договором результати. Тому у тих випадках, коли правовідносини по науковій та інтелектуальній діяльності мають на меті створення матеріального результату (винаходу, документації), вони повинні бути врегульовані Главою 62 ЦК України (Виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт), якщо ж результат є нематеріальний та його досягнення не може бути гарантовано виконавцем, то такі правовідносини повинні врегульовуватись договором про надання наукомістких послуг (консультації під час надання освітніх послуг, керівництво науковою роботою здобувача, репетиторство тощо).

Особливо гостро ця проблема обговорюється в зв'язку з наданням Інтернет-послуг, зокрема, правовим регулюванням виключних прав на доменне найменування, що ідентифікує

мереживний інформаційний ресурс і співвідношення цих прав із правами на товарний знак і фірмове найменування [106,19-22]. В даному випадку слід вести мову не лише про вчинення певного роду діяльності, а і про виключні права на результат такої діяльності, хоча він і не має уречевленого результату, але повинен підпадати під правове регулювання нормами цивільного законодавства про інтелектуальну власність.

Послуги оборотоздатні, обмежено оборотоздатні та ті, що вилучені з обороту. Розглядаючи проблему класифікації договорів про надання послуг, не можна не зупинитись на такому юридичному критерії класифікації як оборотоздатність. Категорія оборотоздатності об'єкта переважно висвітлюється в контексті об'єктів-речей. Але ми можемо виділити: оборотоздатні послуги; послуги, вилучені з обороту; обмежено оборотоздатні послуги. Термін «оборотоздатність» стосовно такого виду об'єктів, як послуга, використовується з визначеною часткою умовності, оскільки весь оборот послуг практично вичерпується їх наданням — споживанням. З цієї причини більш коректно і юридично доцільно говорити не про оборотоздатність послуг, а про послуги, що, відповідно до діючого законодавства, не можуть бути предметом цивільно-правових правочинів (релігійні послуги); послуги, учасниками яких можуть бути лише визначені категорії суб'єктів (послуги центрів обов'язкової сертифікації), а також послуги, що можуть надаватись лише при отриманні спеціального дозволу (технічне обслуговування авіаційної техніки, послуги з обслуговування зброї тощо).

Таким чином, практичне розмежування договорів про надання послуг за цим критерієм полягає лише в тому, що правочини про надання послуг, заборонених чинним законодавством, а також про надання послуг за умови наявності спеціального дозволу, але при відсутності такого є (або можуть бути визнані) недійсними відповідно до загальних підстав недійсності правочинів.

Послуги, що надаються з використанням і без використання електронних обчислювальних машин. Враховуючи постійний розвиток комп'ютерних технологій та постійний

прогрес надання послуг у цій сфері, не можна не звернути увагу і на необхідність виокремлення такої ознаки, як спосіб надання послуги з використанням і без використання електронних обчислювальних машин. Значущість цієї класифікації підтверджується і на загально державному рівні, адже після прийняття Закону України «Про електронний цифровий підпис» виникла можливість застосовувати електронний цифровий підпис, який за правовим статусом прирівнюється до власноручного підпису (печатки), а обслуговування фізичних та юридичних осіб здійснюється центром сертифікації ключів на договірних засадах.

Перша категорія договорів про надання послуг, у свою чергу, також може поділятися на *договори про надання послуг з використанням мережі Internet і без використання такої*. Такий розподіл послуг не є даниною новомодному явищу. Справа в тому, що «віртуальні послуги» входять усе активніше в цивільний обіг, і правовий режим укладення і виконання договірних зобов'язань з надання «віртуальних послуг» має реальну потребу в переосмисленні. Реаліями цивільного обігу стали Інтернет-послуги інформаційного характеру; послуги дистанційної освіти; послуги технічного консультування, що дозволяють, наприклад, самому ідентифікувати й усувати несправності складної техніки, яка знаходиться у клієнта в експлуатації тощо. У сфері нематеріального виробництва стає можливою організація віртуальних офісів, в яких спільно працюють люди, що проживають навіть у різних країнах.

Договори про надання послуг у соціальній інфраструктурі, у виробничій інфраструктурі та у інфраструктурі ринку. Диференціація послуг здійснюється з врахуванням тих реальних соціально-економічних зон, на які поширюється сфера їхньої дії.

Якщо послуги соціальної інфраструктури як категорії цивільного права дещо досліджені, то послуги виробничої інфраструктури мають потребу у своєму переосмисленні в зв'язку з докорінним реформуванням основ економічного ладу. Що ж стосується послуг інфраструктури ринку, то формування циві-

льно-правового регулювання цієї сфери відносин відбувалося особливо активно в останнє десятиліття, оскільки систематика послуг, що входять у цей блок, також актуальна.

Важливе місце в класифікації договорів про надання послуг займають договори про надання послуг виробничої інфраструктури. *За критерієм руху продукції на стадіях її життєвого циклу* послуги виробничої інфраструктури поділяються на послуги, що забезпечують:

- виробництво конкурентоздатного товару (послуги інжинірингу);
- розподіл і просування товару на ринку;
- споживання й експлуатацію товару.

Під послугами інжинірингу розуміється надання послуг (виконання робіт) зі складання технічних завдань, проведення наукових досліджень, складання проектних пропозицій, проведення техніко-економічних обстежень та інженерно-розвідувальних робіт з будівництва об'єктів, розробка технічної документації, проектування та конструкторське опрацювання об'єктів техніки і технології, консультації та авторський нагляд під час монтажних та пусканалагоджувальних робіт, а також консультації економічного, фінансового або іншого характеру, пов'язані з такими послугами (роботами)(ст.1 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств»). Згідно із п. 74.20.1 Класифікації видів економічної діяльності Національного класифікатора України інжиніринг знає досить багато різновидів: консультативний, технологічний, будівельний, загальний тощо. Широке поширення він одержав при здійсненні міжнародних комерційних операцій. Необхідність уніфікації правового режиму висновку подібних договорів призвела до прийняття в 1982 р. Комітетом з розвитку торгівлі ООН спеціального акту «Посібника зі складання міжнародних договорів на консультативний інжиніринг, включаючи пов'язані з цим аспекти технологічного сприяння» [76, 300—302]. Однак на сьогодні інжинірингові послуги не одержали поки свого розвитку, не знайшли вони відособленого оформлення й у виді правового інституту.

Звертаючи увагу на групу послуг, що забезпечують розподіл і просування товару на ринок, варто зупинитися на нових послугах, які забезпечують функції розподілу і просування товару [108, 4—27], що поки ще не мають гідного місця в системі цивільного права і цивільного законодавства. До даних послуг відносяться посередницькі, маклерські та маркетингові послуги. Дослідженню зазначених послуг присвячений окремих розділ.

Виділяючи послуги, які забезпечують споживання й експлуатацію товару, слід відмітити, що вони поділяються на ті, які забезпечують якість товару на стадії його експлуатації — сервісні послуги, та ті, що забезпечують його утилізацію.

Підсумовуючи вищевикладене слід зазначити, що основна увага була зосереджена на класифікації послуг з врахуванням диференційно-функціональної ознаки, що дозволило виділити ті групи послуг, які були описані вище.

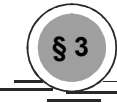
Особлива увага була приділена тим послугам-об'єктам, які не одержали гідного представлення в системі цивільного законодавства, однак мають в цьому потребу з урахуванням тенденцій економічного розвитку.

Справа, звичайно, не тільки і не стільки у формальному доповненні переліку, адже сам по собі він носить відкритий характер і не виключає поширення правового режиму, передбаченого гл. 63 ЦК України, і на відносини надання послуг, не охоплених переліком. Справа, швидше в тому, що законодавець повинен визнати існування найбільш важливих послуг-об'єктів, з приводу яких виникають зобов'язальні правовідносини, що потребують більш детального нормативно-правового регулювання ніж те, яке може бути забезпечене гл. 63 ЦК України.

Як висновок щодо проблеми класифікації договорів про надання послуг, слід зазначити, що представлені вище класифікації дозволяють встановити юридично значимі особливості послуг, багато з яких вимагають закріплення на нормативно-правовому рівні.

Пропонована класифікація дозволяє встановити значення і прогнозувати розвиток послуг виробничої інфраструктури,

частина з яких не одержали поки поширення на ринку послуг і належного регулювання в системі цивільного законодавства (послуги інжинірингу, ефективного управління, консалтингу, маркетингових досліджень тощо).

§ 3 КЛАСИФІКАЦІЯ ПОСЛУГ ЗА ОБ'ЄКТОМ ВПЛИВУ

Однією з найбільш об'ємних і розгалужених класифікацій слід все ж таки вважати *поділ договорів про надання послуг залежно від спрямованості послуги на конкретний об'єкт* [73,30-31], адже такий підхід дозволяє розглядати договори про надання послуг в єдиному взаємозалежному комплексі і поділити їх на:

1. договори про надання послуг, що спрямовані на тіло людини (охорона здоров'я, косметичні, спортивні).

2. договори про надання послуг, що спрямовані на товари й інші фізичні об'єкти (обслуговування устаткування, ветеринарні, охорона матеріальних об'єктів).

3. договори про надання послуг, що спрямовані на свідомість людини (освітні, інформаційні, радіо і телебачення).

4. договори про надання послуг з фінансовими активами (консультаційні, банківські, операції з цінними паперами).

Договори про надання послуг безперечно повинні займати окреме місце у системі договірних зобов'язань, адже їх спрямування на конкретний об'єкт виключає змішування з іншими договорами. Варто зазначити, що такий розподіл послуг з урахуванням зазначеного об'єкта впливу носить дуже умовний характер. Так, наприклад, медичні послуги з використанням сеансів гіпнозу, скоріше, повинні потрапити в групу послуг, спрямованих на свідомість, аніж на тіло людини, однак у запропонованій класифікації вони відносяться до послуг з охорони здоров'я.

Розподіл об'єкта впливу, на наш погляд, усе-таки дещо надуманий і носить явно фізіологічний відтінок, оскільки не

зовсім зрозуміло, як тіло людини може піддаватися впливу у відриві від свідомості, людина як об'єкт впливу представляє єдине ціле, тому пропонується класифікація є сумнівною навіть з точки зору маркетингової науки. Звертає на себе увагу і та обставина, що пропонується класифікація в основному охоплює сферу нематеріального виробництва.

Питання класифікації послуг за об'єктом впливу завжди було актуальним для обговорення у наукових колах. Н.В. Козлова резонно звертає увагу на те, що договори про надання медичних і ветеринарних послуг породжують безліч теоретичних і практичних правових проблем. Одна з них полягає в тому, чи можна розглядати в якості речей тварин, людські органи, тканини тощо [62,35]. Безумовно, специфіка таких об'єктів впливу послуг, що надаються, (відповідно ветеринарних і медичних) вимагає зважених правових рішень і повинна враховуватися в спеціальних правових режимах цих послуг. Людські органи, за твердженням Н.В. Козлової «є особливими речами, що обмежені в обороті», «речами вони стають тільки в результаті їх відділення від людини і припиняють бути речами з того моменту, як стають частиною іншої людської особистості» [62,35]. Ця позиція знайшла підтвердження в нормах Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини».

Слід також наголосити і на тому, що укладання правочинів, що передбачають купівлю–продаж органів або інших анатомічних матеріалів людини, за винятком кісткового мозку, забороняється (ст. 18 Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині»), але це не означає повне виключення оборотоздатності цих органів або матеріалів, а лише підкреслює той факт, що вони можуть передаватися безоплатно на основі фідучіарних відносин.

Безумовно, теоретична проблема «об'єкт впливу послуги» має потребу в більш детальному дослідженні, адже, щоб послуга стала благом, об'єктом цивільних прав, її створення (як споживчої вартості) вимагає, по-перше, взаємодії з іншими об'єктами зовнішнього світу, по-друге, має свій об'єкт впливу.

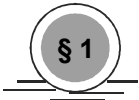
Під об'єктом впливу послуги варто розуміти ті зовнішні об'єкти, без впливу на які неможливе створення послуги як об'єкта цивільних прав, іншими словами, при відсутності таких об'єктів сам факт надання послуги, створення споживчої вартості, стає неможливим, отже, у цілому ряді випадків неможливо і виконання самого цивільно-правового зобов'язання надання послуг. Так, надання аудиторських послуг неможливе без представлення особою «усієї необхідної документації», оскільки об'єктом впливу послуги в даному випадку є фінансова і бухгалтерська документація. Послуги по сервісу складної техніки неможливо буде надати, якщо матеріальний носій — об'єкт впливу послуг відсутній. З цієї причини такий взаємозв'язок надання послуги з об'єктом впливу обумовлює при відсутності самого об'єкта впливу послуги принципову неможливість надання послуги. Отже, під об'єктом впливу послуги варто розуміти не всі зовнішні об'єкти взаємодії, а ті об'єкти, без яких неможливо буде створення послуги як споживчої вартості.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Назвіть різновиди послуг. Охарактеризуйте їх.
2. В чому полягає відмінність між договором про надання наукомісткої послуги та договором на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт?
3. Що розуміється під об'єктом впливу послуги?

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРІВ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ ПО УПРАВЛІННЮ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ДОГОВОРІВ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ ПО УПРАВЛІННЮ

Серед договорів про надання послуг варто виділити і договори про надання послуг по управлінню, хоча іншим правовим системам цей правовий інститут відомий давно і широко використовується в діяльності юридичних осіб [66]. Тут слід вести мову про правове регулювання складного комплексу відносин, які зводяться не просто до делегування повноважень, а й охоплюють надання послуг по ефективному менеджменту.

Послуги ефективного менеджменту можуть бути визначені як послуги, що надаються спеціалізованою комерційною організацією (індивідуальним підприємцем) по ефективному управлінню компанією зі здійсненням усіх функцій виконавчого органу, передбачених його установчими документами, для досягнення тих цілей, що визначені договором.

Такими цілями можуть бути:

- підвищення прибутку в поточному періоді;
- забезпечення стабільності виплати дивідендів акціонерам;
- досягнення довгострокових цілей в результаті стратегічної програми планування тощо.

Все залежить від самої мети діяльності, однак провідні світові компанії віддають перевагу довгостроковим цілям [3,5].

Проблематика правового регулювання управління донедавна розглядалось в аспекті адміністративно-правового і трудового правового регулювання. Однак право закордонних

країн широко використовує різні варіанти договорів про надання послуг управління, які врегульовуються за цивілістичною моделлю [65,47]. Недостатня теоретична розробка договору, що опосередковує надання послуг ефективного менеджменту, стримує розвиток сфери діяльності професійного управління на контрактній основі.

Безумовно, це не єдина і далеко не головна причина, оскільки діяльність професійних управлінських організацій для акціонерних товариств знаходиться в стадії свого становлення. Науці ж цивільного права слід більш детально досліджувати такий феномен, як договір на передачу повноважень виконавчих органів, договір послуг ефективного менеджменту, визначаючи їх місце в системі цивільного права, відмежовуючи від суміжних договорів (наприклад, договору довірчого управління майном).

§ 2**ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ КОНСАЛТИНГУ**

Складно переоцінити в даний час значення для суб'єктів господарювання послуги консалтингу в цілому та управлінського консалтингу зокрема. Сам термін «консалтинг» означає «радитись». Це поняття доволі нове і не співпадає з поняттям консультування. Так, В.А. Амінов стверджує, що «під консультуванням прийнято розуміти процес відповіді на питання, поставлені неспеціалістом фахівцю. Причому розробка відповідей провадиться за схемою: «яке питання — така й відповідь». Консалтинг як професійне консультування припускає не розробку відповідей на питання, а надання допомоги при вирішенні проблем, причому допомоги комплексної, а рішення, що рекомендуються, повинні носити системний характер. Консалтинг — це допомога керівникам фірм у розробці комплексних і системних рішень [4]. Таке визначення консалтингу в більшості орієнтоване на такий вид консалтин-

гу, як управлінський. Позитивним у його визначенні вбачається акцент на ціль консалтингу — комплексне і системне управлінське рішення, а не набір окремих юридичних, технічних, фінансових і інших консультацій.

Не випадково в економічних дослідженнях підкреслюється, що **консалтинг** — це вид інтелектуальної діяльності, основна задача якого полягає в аналізі, обґрунтуванні перспектив розвитку і використання науково-технічних і організаційно-економічних інновацій з врахуванням проблемної сфери і проблем клієнта [2]. На американському ринку консалтингових послуг найбільшого поширення зазнали послуги по встановленню систем управління бізнесом, «реінжиніринг бізнес-процесів» (послуги по створенню нових і більш ефективних бізнес-процесів без врахування того, що було раніше).

За напрямками діяльності та видами послуг розрізняють наступні види консалтингу:

- 1) фінансовий консалтинг;
- 2) юридичний консалтинг;
- 3) технічний консалтинг;
- 4) управлінський консалтинг.

Фінансовий консалтинг — це комплекс послуг, що надаються компанії, завдяки яким вибудовується ефективна і надійна система фінансового управління. Основними напрямками діяльності фінансового консалтингу є:

- бухоблік і аудит;
- оцінка майна бізнесу, майнових і немайнових прав;
- розміщення, придбання і оцінка цінних паперів;
- розроблення фінансової стратегії;
- оцінка ринків.

Юридичний консалтинг передбачає можливість надати шляхи вирішення правових проблем у різних областях права, що дозволяє максимально ефективно вирішувати будь-які виникаючі питання. Основними напрямками діяльності юридичного консалтингу є:

- ◆ оподаткування;

- ◆ створення, реєстрація та реорганізація підприємств;
- ◆ зовнішньоекономічна діяльність;
- ◆ патентування та ліцензування;
- ◆ повернення боргів, банкрутство.

Основними напрямками технічного консалтингу є інформаційні технології, автоматизація та виробничий дизайн.

Управлінський консалтинг. Як об'єкт цивільних прав управлінський консалтинг, безперечно, відрізняється своєрідністю і може бути віднесений до числа наукомістких послуг. Інтелектуальне творче начало такої діяльності очевидне. Зміна систем управління, бізнес-процесів може являти собою інформацію, визнану як «ноу-хау». Така інформація має потребу в правовій охороні, а тому виконавець і замовник повинні подбати про охорону своїх прав.

Послуги управлінського консалтингу можуть бути визначені як наукомісткі послуги, що надаються професійним виконавцем, спрямовані на задоволення потреби замовника з вдосконалювання управління і бізнес-процесів, що мають на меті досягнення нематеріального результату, і в деяких випадках пов'язані зі створенням охороноздатного об'єкту — «ноу-хау».

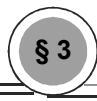
Послугам управлінського консалтингу властиві наступні ознаки:

- професіоналізм виконавця;
- творче начало такої послуги, що призводить до створення в цілому ряді випадків охороноздатного об'єкту — «ноу-хау»;
- специфічність об'єкту впливу;
- така послуга служить способом задоволення потреби замовника по вдосконаленню, пропозиції нових схем управління, бізнес-процесів;
- нематеріальними результатами таких послуг можуть бути: збільшення прибутку, досягнення стратегічних задач планування тощо;
- «ексклюзивність» послуг, що не піддаються у своїй оцінці стандартним показникам якості.

Основним завданням управлінського консультування є надання допомоги клієнтам у вирішенні їх управлінських та ділових проблем, оптимізації їх бізнесу, підвищенні ефективності функціонування організації.

Основними напрямками управлінського консалтингу є:

- ◆ загальні питання управління;
- ◆ управління маркетингом та збутом;
- ◆ маркетингові дослідження;
- ◆ управління виробництвом;
- ◆ управління кадровими і трудовими ресурсами, їх розвиток;
- ◆ структура управління;
- ◆ управління державною структурою;
- ◆ аналіз кон'юнктури ринку.

КОНСАЛТИНГОВА ФІРМА ТА КОНСАЛТИНГОВИЙ ПРОДУКТ

Перелік консалтингових продуктів формується під впливом потреб клієнтів. **До основних типів консалтингових продуктів слід віднести:**

- дослідження та аналіз ринку, що охоплюють оцінку розміру, місткості, структури ринку, аналіз рівня конкурентного оточення з діагностикою споживачів та конкурентів, виявлення тенденцій та прогнозування динаміки розвитку ринку;
- розробку стратегії, що передбачає дослідження політики та ділової активності, проведення стратегічного аналізу компанії (виявлення сильних та слабких сторін організації, можливостей та загроз), визначення мети розвитку та методів досягнення стратегічного вибору;
- фінансовий менеджмент, що охоплює аналіз поточного фінансового стану компанії (її прибутковність, кредитоспро-

можність, ліквідність тощо), тенденцій змін, що відбуваються, оцінку систем та методів фінансового планування, визначення ефективності структури капіталу, інвестиційної політики та поведінки на фінансових ринках;

- підготовку та експертизу інвестиційних проєктів, що забезпечують обґрунтування інституційної та технічної можливості здійснити проєкт, його аналіз з погляду комерційної, екологічної, соціальної доцільності, фінансової привабливості та реалізації в умовах непевності та ризику;

- управління маркетингом, що включає дослідження ринкового середовища (оточення) компанії, розробку маркетингової стратегії, оцінку ефективності окремих елементів маркетингу (ціноутворення, організацію збуту, рекламу, управління товарними запасами та складським господарством), діагностику служби маркетингу фірми, її місце в корпоративній структурі, відповідність принципів та методів оперативного маркетингу загальним завданням та меті організації;

- управління виробництвом, що, як об'єкт консультативної допомоги, включає в себе аналіз виробництва з точки зору трьох найважливіших складових виробничого процесу — продукції, що виробляє компанія (дизайн, сировина, що використовується, матеріали, якість), методів та принципів організації виробничого процесу та планування, організації існуючих трудових ресурсів;

- управління персоналом, яке охоплює оцінку та вирішення проблем кадрової політики фірми, включаючи планування трудових ресурсів, вибір та наймання робітників, навчання персоналу, системи комунікацій, мотивацію до праці та винагороди, психологічний клімат, планування кар'єри та розвиток організації;

- інформаційні технології, що включають надання допомоги у виборі, впровадженні та супроводженні програмних продуктів, розробку комп'ютерних методів управління виробництвом, фінансами, маркетингом, бухгалтерським та фінансовим обліком.

У процесі аналізу увага консультанта фокусується на широкому спектрі факторів, що впливають на ефективність роботи компанії замовника в цілому. *До таких факторів відносяться:*

- 1) бачення майбутнього компанії й обрана стратегія;
- 2) основні бізнес-процеси;
- 3) організаційна структура;
- 4) система управлінського контролю і звітності;
- 5) інформаційна система;
- 6) система оплати і стимулювання праці;
- 7) навички й уміння працівників;
- 8) стиль управління;
- 9) корпоративна культура;
- 10) інтереси всіх зацікавлених сторін (власників, менеджерів, працівників, клієнтів, постачальників, державних органів).

У результаті аналізу *предметом консультування* можуть бути усі функціональні служби, включаючи:

- закупівлі (постачання);
- виробництво;
- технічне обслуговування і ремонт обладнання;
- маркетинг і продажі;
- вхідна і вихідна логістика;
- складське господарство;
- управління людськими ресурсами;
- відділ інформаційних технологій;
- фінансові служби.

Продуцентами консалтингового продукту, що визначають пропозицію на консалтинговому ринку, є консалтингові фірми.

Консалтингова фірма — це підприємство, що займається професійним консалтингом, а саме: надає консультаційні послуги клієнтам (виробникам, продавцям та споживачам) за допомогою спеціально підготовлених осіб відповідної кваліфікації, здатних визначити, проаналізувати та розробити модель вирішення будь-якої управлінської проблеми.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Дайте визначення консалтингу. Назвіть види консалтингу.
2. Що розуміється під фінансовим консалтингом? Назвіть основні напрями діяльності фінансового консалтингу.
3. Що розуміється під юридичним консалтингом? Назвіть основні напрями діяльності юридичного консалтингу.
4. Назвіть основні напрями діяльності технічного консалтингу.
5. Що розуміється під управлінським консалтингом? Назвіть основні напрями діяльності управлінського консалтингу.
6. Що розуміється під консалтинговою фірмою?
7. Назвіть основні типи консалтингових продуктів.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОСЛУГ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ РОЗПОДІЛ І ПРОСУВАННЯ ТОВАРУ НА РИНОК

§ 1 ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОСЕРЕДНИЦЬКИХ ТА МАКЛЕРСЬКИХ ПОСЛУГ

Інститут посередницьких, маклерських послуг був відомий ще в дореволюційному цивільному праві Російської імперії, але в період державного регулювання економіки, що мало місце при Радянському Союзі був дещо «забутий». Виходячи із тлумачення ст.ст. 237 та 243 ЦК України можна зробити висновок, що комерційним представництвом є правовідношення, в якому особа, яка постійно та самостійно виступає представником підприємців при укладенні ними договорів у сфері підприємницької діяльності зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє.

Досить вдало свого часу відмежував поняття комерційного представника від інших суміжних понять Д.І. Мейер, який зазначав «... не буде представником посередник чи маклер і його участь при висновку договору чисто фактична: він бере участь лише в попередніх переговорах, позбавлених юридичного значення; його роль закінчується там, де починається укладення договору в юридичному розумінні; він, по суті, лише передає волевиявлення однієї сторони іншій» [122,175]. Посередницькі (маклерські) договори згадуються і в Німецькому Цивільному Уложенні (§ 652) [33,373].

У сучасній юридичній літературі *посередницькі послуги* визначені як «діяльність, що сприяє встановленню господарського зв'язку між клієнтом і контрагентом, які знаходять один одного за допомогою посередника» [30,245],

«...посередник тільки підшукує і зближає сторони, які самі укладають договір (або відмовляються від його укладення)» [26,270], «дії посередника лише сприяють укладенню договору між сторонами» [37,7]. Отже, *мета посередництва* полягає в тому, щоб контрагенти уклали в майбутньому договір.

Однак запропоновані деякими авторами цивільно-правові форми для регулювання посередництва, наприклад договір доручення, комісії (і його різновид — договір консигнації), не відповідають логічному розумінню поняття «посередництво» [118]. Можливо, описані цивільно-правові форми посередницької діяльності мають на увазі «посередництво» у широкому розумінні цього слова, близьке за значенням тому, що часто використовується в економічній літературі. У широкому, економічному розумінні термін «комерційне посередництво» вже у своїй назві несе характерні ознаки: здійснюється професійними учасниками комерційного обігу; за своїм економічним змістом посередництво не припускає того, що посередник стає власником товару; узагальнена економічна функція посередництва може бути визначена як сприяння розподілу і просуванню товару від продавця до покупця при участі третьої особи — посередника. При такому трактуванні посередництва в широкому, економічному змісті, цивільно-правовими формами можуть бути договори комісії, агентування, рекламних послуг, маклерські договори тощо.

§ 2**ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ МАРКЕТИНГОВИХ ПОСЛУГ**

Особливу роль на стадії розподілу і просування товару грають маркетингові послуги. У цивільному законодавстві відсутнє легальне визначення «маркетингові послуги». Про них згадується лише той факт, що вони, відповідно до законів України «Про інноваційну діяльність» «Про пріоритетні

напрями інноваційної діяльності в Україні» відносяться до інноваційної діяльності, тобто до діяльності, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг. Тим часом маркетингові послуги наполегливо входять у цивільний оборот і вимагають свого регулювання.

Маркетинг за своєю природою є специфічним видом діяльності, що дозволяє компанії заздалегідь бути упевненою в необхідності її продукції покупцю. Маркетинг розглядається ще і як управлінська концепція, яка повинна охоплювати діяльність усіх без винятку підрозділів компанії [73,30]. Часто поняття «маркетингові послуги» вживають як тотожне поняттю «інформаційні послуги». Очевидно, при розмежуванні цих послуг варто виходити з розуміння того, що таке маркетинг (легального поняття, якого немає) і що таке інформація.

Ст. 177 Цивільного кодексу України визначає інформацію об'єктом цивільних прав. Якщо виходити з дефініції, яка закріплена в Законі України «Про інформацію», то під інформацією слід розуміти документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі. У юридичній літературі розкриваються ознаки інформації як об'єкта цивільних прав: нематеріальне і неспоживне благо, піддане лише моральному, а не фізичному зносу; не обмежене в можливостях тиражування [29,226].

Якщо ж розмежовувати поняття інформаційної послуги і інформації, то слід відмітити, що інформація є самостійним об'єктом правовідносини в охоронному правовідношенні по захисту комерційної інформації. У зобов'язальному правовідношенні про передачу конкретної інформації об'єктом також є інформація. Інформаційна ж послуга — це такий спосіб задоволення потреб замовника, що припускає не просто передачу інформації клієнту, а здійснення координованої із замовником діяльності, наприклад, по збору, пошуку, переробці, поширенню,

систематизації, порядку використання інформації, тобто інформація тут виступає як результат.

Нерідко інформаційні послуги супроводжуються послугами консультування, навчання замовників, носять системний тривалий характер. З цієї причини варто розрізняти зобов'язання з передачі інформації і зобов'язання з надання інформаційних послуг, хоча цільова спрямованість цих зобов'язань є схожою: доведення до відома замовника своєчасної, точної, достовірної інформації.

Маркетингові послуги — поняття більш об'ємне і не співпадає з поняттям «інформаційних послуг», адже за допомогою маркетингових послуг задовольняються інші потреби замовника. Якщо виходити з того, що маркетингова філософія орієнтована на задоволення потреб, то і стратегія перспективного розвитку компанії пов'язується з тим, чи буде зроблений конкурентоздатний товар, що задовольняє потреби споживачів.

Маркетингові послуги — це не просто діяльність зі збору та передачі інформації, це дуже специфічна, творча діяльність, що охоплюється поняттям «маркетингові дослідження», які характеризуються добре розробленим науковим інструментарієм [22]. Тракткування маркетингових послуг як послуг, спрямованих на пошук потенційних контрагентів, викликає заперечення, не відповідає специфіці маркетингових послуг і в пропонованому трактуванні збігається з маклерськими послугами.

У цивілістиці мали місце спроби з'ясування цивільно-правових форм регулювання відносин, пов'язаних із проведенням маркетингових досліджень, висловлювалася думка, що зобов'язання, які опосередковують дані відносини, відносяться до зобов'язань підрядного типу і мають особливий предмет — маркетингову інформацію (нематеріальний об'єкт), зафіксовану на матеріальному носії.

Слід також вказати і на характерні риси маркетингової послуги як об'єкта цивільних прав, які, на наш погляд, не дозволяють застосовувати до подібних відносин модель підря-

дного договору. *Маркетингові послуги* — це спосіб задоволення потреб господарюючого суб'єкта, що дозволяє, використовуючи прикладні рекомендації маркетологів, забезпечувати розробку, просування, поширення товарів кінцевому споживачу, потреби якого задовольняються за допомогою товару. Тільки за допомогою задоволення потреб споживачів господарюючий суб'єкт може задовольнити і свій власний економічний інтерес.

Якщо предметом договору підряду завжди є результат як такий, притом невідмінно матеріальний [10,203], то в договорі про надання маркетингових послуг предметом є також результат, але результат іншої властивості — нематеріальний, котрий дозволяє замовнику правильно формувати і реалізовувати свою маркетингову стратегію заради тих кінцевих цілей, про які мова йшла вище.

Маркетингові послуги у своєму творчому, дослідницькому началі більш близькі до науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт, займаючи за своїм правовим режимом проміжне положення між договором про надання послуг і договором на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт.

Ця обставина вимагає більш глибокого осмислення правової регламентації результатів послуг, гарантій, що бере на себе виконавець по досягненню такого результату й інших питань.

В цілому, підсумовуючи викладене про інформаційні і маркетингові послуги, можна помітити, що правові форми передачі інформації, цивільно-правові форми інформаційних послуг мають потребу у своєму вдосконаленні. Оскільки цей спектр відносин тісно пов'язаний з життєвими інтересами особи (і її немайновими правами), суспільства в цілому. Ця проблема підсилюється тим, що інформація циркулює у комп'ютерному середовищі. В побут входить термін «комп'ютерна етика». Найближчим часом і юристам доведеться осмислити юридичні аспекти такої проблеми, як збереження

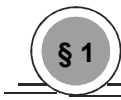
в інформаційних ресурсах детального досьє про осіб, які уклали правочин; правомірність збору подібної інформації з метою її вільного продажу; використання бази даних комп'ютера для виявлення передбачуваних банкрутів тощо.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Охарактеризуйте посередницькі послуги.
2. Охарактеризуйте маркетингові послуги.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОСЛУГ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ЯКІСТЬ ТОВАРУ НА СТАДІЇ ЙОГО ЕКСПЛУАТАЦІЇ

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СЕРВІСНИХ ПОСЛУГ

В умовах глобалізації процесу експлуатації складної техніки особливого значення набувають сервісні послуги по обслуговуванню проданого товару, які покликані забезпечити якість товару на стадії експлуатації і тим самим задовольнити ту потребу, заради якої товар здобувався.

Сервісна послуга як об'єкт цивільних прав — це складна комплексна сукупність технічних, консультаційних послуг, послуг професійного навчання тощо, що спрямована на забезпечення якості товару в процесі його експлуатації.

ознаками сервісної послуги є:

- а) обслуговуючий характер сервісної послуги стосовно основної;
- б) надання сервісних (супутніх) послуг не повинно суперечити діяльності з надання основної послуги;
- в) надання сервісних послуг у прихованій формі не повинно нав'язуватися замовнику, і повинно служити виключно інтересам задоволення потреб останнього.

Сервісні послуги мають другорядний характер і виникають у зв'язку з придбанням споживачем складного в експлуатації виробу (техніки), тому зобов'язання з надання сервісних послуг носить акцесорний характер.

Загальна генеральна концепція цивільно-правового регулювання сфери відносин з надання сервісних послуг потребує нагального вдосконалення шляхом визначення:

- цивільно-правової кваліфікації відносин, що виникають у зв'язку з сервісним обслуговуванням;

- місця зобов'язання з надання таких послуг в системі зобов'язального права;
- його кореляційних зв'язків з іншими правовими інститутами: правом власності, договором купівлі-продажу, гарантійним зобов'язанням;
- комплексу істотних умов зобов'язання;
- розробки моделі способів забезпечення виконання зобов'язання і цивільно-правової відповідальності.

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ПОСЛУГ, ЯКІ НАДАЮТЬСЯ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ СКЛАДНОЇ ТЕХНІКИ

Сама по собі проблема технічного обслуговування є не новою. Оптимізації правового регулювання ремонтного виробництва і технічного обслуговування присвячено багато досліджень науковців, але ця проблема залишається актуальною і сьогодні, оскільки має місце глобалізація процесу експлуатації складної техніки з тривалими термінами експлуатації. Науково-технічний прогрес і мінливі потреби привели до того, що не тільки в сфері виробничої експлуатації, але й у споживанні фізичних осіб виявилися складні види техніки. І ця тенденція щороку зростає.

Поняття «складна техніка», яке використовується в цьому контексті, припускає, по-перше, речі, які мають тривалі терміни експлуатації (неспоживні речі), по-друге, техніку, підтримка якості якої в процесі експлуатації вимагає кваліфікованого, професійного обслуговування з боку її виробника чи спеціалізованого послугонадавача.

Послуги, які надаються шляхом використання «складної техніки», або спрямовані на неї, також заслуговують на місце в системі договорів про надання послуг, але проблема полягає у тому, що цивільне право не враховує цієї категорії речей і передбачає лише «складну річ», яка відповідно до

ст. 188 ЦК України є річчю, що складається з кількох речей, які утворюють єдине ціле, що дає змогу використовувати складну річ за призначенням. Проте поняття складної речі в нашому контексті наповнюється дещо іншим змістом. Можна було б вважати, що це є чисто технічним аспектом, але це не так, адже правовий режим складних речей, що мають тривалі терміни експлуатації, відмінний від речей неспоживних, які не наділені ознаками речі, складної в експлуатації. У 1988 р. Рада Міністрів СРСР, Держплан СРСР, Бюро Ради Міністрів по машинобудуванню підготували перелік складної техніки, що має потребу у фірмовому ремонті і технічному обслуговуванні; перелік включав 110 позицій. Очевидно, такий підхід визначення переліку подібної техніки є недоречним і наразі існує потреба визначення загальних критеріїв віднесення речей до категорії складних в експлуатації, що, звичайно, відіб'ється і на правовому режимі їхнього використання. Саме на ці речі і спрямована діяльність при виконанні договорів такого роду послуг.

Варто відмітити, що здійснення суб'єктивної правомочності власника — права користування сьогодні поставлене в залежність від наявності ефективної моделі зобов'язання сервісного обслуговування. Право користування складною річчю може для власника перетворитися в юридичну фікцію, якщо не буде забезпечено зобов'язанням сервісного обслуговування. Слід наголосити, що споживача цікавить не тільки і не стільки матеріальний носій, скільки можливість задоволення з його допомогою власних потреб.

Тому доречно було б зупинитись на проблемі кореляційного зв'язку речового права власності і зобов'язання сервісного обслуговування. Не зупиняючись на аналізі юридичної конструкції суб'єктивного права власності, що розкривається через «тріаду» відомих правомочностей, зазначимо, що власник, навіть абсолютно пануючи над річчю, навряд чи зможе отримувати ту економічну вигоду, на яку він хотів би розраховувати. Абсолютний характер права власності Е. А. Суханов визначає так: «... основною рисою всіх речових прав виступає

їх абсолютний характер, в силу якого суб'єкти даного права самостійно впливають на відповідне майно без сприяння будь-яких інших осіб» [63,238].

Не заперечуючи абсолютність і винятковість суб'єктивного права власності, слід зазначити, що сучасна конструкція права користування повинна поповнитись тезою про створення для власника адекватного правового режиму, що дозволяв би використовувати річ найбільш ефективним способом протягом терміну її експлуатації для задоволення потреб, заради яких товар придбавася. Забезпечення такого правового режиму не повинно стати тягарем для самого власника, не залежно від того, чи є він фізичною, чи юридичною особою.

Споживачі складної техніки починають оцінювати, скільки коштів вони витрачають при користуванні тим чи іншим товаром. Як відомо, ціна багатьох електронних приладів не йде ні в яке порівняння із сумою, яка витрачається для їх обслуговування (батарейки, картриджі, тонери тощо) [107,16]. Маркетинговий прийом, коли річ віддається за символічну плату чи зовсім безкоштовно, а згодом за допомогою цієї речі можна одержати платні послуги, досить відомий і вимагає своєї цивільно-правової оцінки через призму правочину, що укладається. Маркетингова маніпуляція роздачі «безкоштовних» товарів не повинна вводити в оману споживачів щодо того, в яку ціну їм обійдеться споживання (експлуатація) речі. Така проблема зараз існує із операторами мобільного зв'язку, які пропонують «дешеві» мобільні телефони в обмін на укладення довгострокових контрактів на абонентське обслуговування без можливості їх дострокового розірвання. Конкуренція ж повинна базуватись на принципі повної інформованості всіх учасників цивільних правовідносин. Інформованість припускає і повне уявлення споживача про його витрати в процесі споживання, так звана «інформаційна асиметрія» не повинна обтяжувати споживачів.

Для споживачів проблема сервісного обслуговування продовжує залишатися актуальною, оскільки значні збитки від

простоїв техніки, витрати на підтримку працездатності багатьох видів устаткування перевищують первісні витрати на їх створення.

На сьогодні виникла потреба у розробці більш досконалих цивілістичних моделей регулювання відносин з надання сервісного обслуговування, як доповнення існуючих договірних правових інститутів. Не можна сказати, що існує правовий вакуум. Але цільної концепції нормативно-правового регулювання немає. У більшості випадків увага законодавця зосереджена на тому, як забезпечити інтереси фізичної особи-споживача. Так, відповідно до п. 2 ч.1 ст. 4 Закону України «Про захист прав споживачів» споживач має право на належну якість продукції та обслуговування, і, згідно з абз.2 ч. 5 ст. 6 виробник (виконавець) зобов'язаний забезпечити технічне обслуговування та гарантійний ремонт продукції, а також її випуск і поставку для підприємств, що здійснюють технічне обслуговування та ремонт, у необхідному обсязі та асортименті запасних частин протягом усього строку її виробництва, а після зняття з виробництва — протягом строку служби, в разі відсутності такого строку — протягом десяти років. Проблема застосування цієї норми полягає в тому, що виходячи з її тлумачення зобов'язаний суб'єкт повинен укласти договір на ремонт і технічне обслуговування товару в після-гарантійний період зі споживачем при зверненні останнього з вимогою. Такий договір, звичайно ж, за своєю юридичною природою є публічним. Здійснення суб'єктивного права споживача проблематичне. По-перше, можуть виникнути складності щодо встановлення самого зобов'язаного суб'єкта і пред'явлення до нього вимог, по-друге, викликає стурбованість формування змісту договірного зобов'язання, що забезпечило б публічні інтереси.

У побудові моделей правового регулювання цивільне право повинно виходити з того, що споживач (не тільки фізична особа) виявляється в положенні менш захищеної сторони. Так, споживач, отримуючи складну техніку, яка має тривалий строк експлуатації, сподівається на задоволення своєї потре-

би за її допомогою. Причому багато показників якості мають дуже віддалену перспективу свого прояву, наприклад показник довговічності; за відповідність цього показника виробник практично не несе цивільно-правової відповідальності. Виробник у цій ситуації може бути байдужим і усуватися від забезпечення якості товару на стадії експлуатації, але тут доречно нагадати, що кінцевою метою є, все ж таки, задоволення потреби споживача. Зобов'язання сервісного обслуговування, як свідчить світова практика правового регулювання, несе в собі елементи публічності. Так, цивільне законодавство багатьох країн повідомляє обов'язкову участь виробника у забезпеченні якості товару на стадії його експлуатації. Отже, цивільне законодавство повинно передбачати режим підвищеної захищеності споживача, який здобуває складну техніку, котра має тривалі терміни експлуатації, і виявляється в положенні юридично менш захищеної сторони.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Охарактеризуйте сервісну послугу.
2. Назвіть основні ознаки сервісної послуги.

СЛОВНИК ЗАКОНОДАВЧИХ ТЕРМІНІВ

Інформаційні послуги — інформаційне забезпечення мореплавства шляхом передачі на судна гідрометеорологічної інформації, відомостей про зміни в роботі засобів навігаційного оснащення, про зміщення плавучих ЗНО із штатних місць та іншої навігаційно-гідрографічної і гідрологічної інформації, а також інформації про стан руху суден у зоні дії СРПС та про фактори, що ускладнюють плавання. Інформація надається з ініціативи СРПС або на запит суден. *Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України «Про затвердження Правил плавання і лоцманського проведення суден у північно-західній частині Чорного моря, Бузько-Дніпровськолиманському та Херсонському морському каналах» від 01.08.2007 № 655.*

Інформаційні послуги — надання інформації, необхідної для вирішення складної життєвої ситуації (довідкові послуги); розповсюдження просвітницьких та культурно-освітніх знань (просвітницькі послуги); поширення об'єктивної інформації про споживчі властивості та види соціальних послуг, формування певних уявлень і ставлення суспільства до соціальних проблем (рекламно-пропагандистські послуги). *Закон України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 року № 966-IV.*

Інформаційні послуги загального призначення — інформаційні послуги, надання яких не потребує ідентифікації суб'єктів правових відносин. *Наказ Державного комітету зв'язку та інформатизації України «Про порядок надання інформаційних та інших послуг з використанням електронної інформаційної системи «Електронний Уряд»» від 15.08.2003 № 149.*

Інформаційні та інші послуги — це здійснення органами виконавчої влади у визначеній законом формі інформаційної діяльності з доведення інформаційної продукції в електронному вигляді до відома споживачів з метою задоволення їх інфор-

маційних потреб у державних (адміністративних) послугах. При цьому «інші послуги» — це такі, що можуть з'явитись завдяки розвитку інформаційних технологій (застосування цифрового підпису, електронного документообігу та ін.). *Наказ Державного комітету зв'язку та інформатизації України «Про порядок надання інформаційних та інших послуг з використанням електронної інформаційної системи «Електронний Уряд»» від 15.08.2003 № 149.*

Побутова послуга — вид діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної із задоволенням конкретної побутової потреби індивідуального замовника. *Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження правил побутового обслуговування населення» від 16 травня 1994 р. № 313.*

Послуга — діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб. *Закон України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 року № 1023-XII (Введено згідно із Законом № 3161-IV від 01.12.2005).*

Послуга — результат безпосередньої взаємодії між Виконавцем та Замовником і внутрішньої діяльності Виконавця для задоволення потреб Замовника. *Наказ Міністерства транспорту України «Про затвердження Правил надання послуг з технічного обслуговування і ремонту автомобільних транспортних засобів» від 11.11.2002 № 792.*

Послуга — результат безпосередньої взаємодії між постачальником та споживачем і внутрішньої діяльності постачальника для задоволення потреб споживача. *Наказ державного комітету зв'язку та інформатизації України «Про встановлення рівня якості послуг провідного мовлення» від 14.09.2001 № 133.*

Послуга — результат економічної діяльності, яка не створює товар, але продається та купується під час торговельних операцій. *Закон України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» від 1 грудня 2005 року № 3164-IV.*

Послуга додаткова — послуга, пов'язана з транспортною, що надається пасажиром під час оформлення проїзду, приймання багажу чи вантажобагажу, перебування в поїзді чи на вокзалі під час повернення невикористаних проїзних та перевізних документів. *Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України «Про затвердження Правил перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України» від 27.12.2006 № 1196.*

Послуга електровз'язку — продукт (результат) діяльності оператора електровз'язку, що полягає в передаванні, прийманні та обробці інформації (споживача). *Наказ державного комітету зв'язку та інформатизації України «Про затвердження Положення про діяльність операторів міжміського, міжнародного зв'язку телефонної мережі загального користування України та їх взаємодію між собою» від 14.02.2001 № 19.*

Послуга з доступу до Інтернет — забезпечення можливості роботи в Інтернет кінцевого обладнання (окремого комп'ютера або пристрою локальної мережі). *Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг» від 9 серпня 2005 р. № 720.*

Послуга з міжнародного перевезення — послуга з перевезення пасажирів, їхнього багажу, вантажів та міжнародних відправлень будь-яким транспортним засобом, якщо таке перевезення здійснюється територією двох чи більше країн і при цьому пункт відправлення або пункт призначення, або той і той знаходяться на території України. При цьому з метою оподаткування резидентський статус сторін договору про такі перевезення не береться до уваги. *Закон України «Про податок на додану вартість» від 3 квітня 1997 року № 168/97-ВР (Введено згідно із Законом № 1451-VI від 04.06.2009).*

Послуга з міжнародного перевезення вантажів автомобільним транспортом — транспортні послуги платника цього податку з перевезення вантажів транспортними засобами за винагороду, якщо зазначені в договорі місце прийняття вантажу для перевезення і місце, передбачене для його доставки, знаходяться у різних країнах, з яких одна є Україною, та до такого договору про

перевезення застосовуються норми Конвенції про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів від 19 травня 1956 року. *Закон України «Про податок на додану вартість» від 3 квітня 1997 року № 168/97-ВР (Введено згідно із Законом № 1451-VI від 04.06.2009).*

Послуга з міжнародного перевезення пасажирів та їхнього багажу автомобільним транспортом — транспортні послуги платника цього податку з перевезення пасажирів та їхнього багажу за виїзду або безоплатно, якщо до такого договору про перевезення застосовуються норми Конвенції про договір міжнародного автомобільного перевезення пасажирів і багажу від 1 березня 1973 року. *Закон України «Про податок на додану вартість» від 3 квітня 1997 року № 168/97-ВР (Введено згідно із Законом № 1451-VI від 04.06.2009).*

Послуга з перевезення пасажирів чи вантажів — перевезення пасажирів чи вантажів транспортними засобами на договірних умовах із замовником послуги за плату. *Закон України «Про автомобільний транспорт» від 5 квітня 2001 року № 2344-III (В редакції Закону № 3492-IV від 23.02.2006).*

Послуга з управління будинком — результат господарської діяльності, спрямованої на задоволення потреби власників, співвласників в ефективному управлінні належним їм майном, підтриманні об'єкта в належному технічному стані, організації забезпечення потреб мешканців об'єкта в житлово-комунальних послугах. *Наказ міністерства з питань житлово-комунального господарства України «Про затвердження Правил управління будинком, спорудою, житловим комплексом або комплексом будинків і споруд» від 02.02.2009 № 13.*

Послуга із розроблювання, документування та запровадження системи управління — послуга Консультаційного центру щодо роз'яснення та належного розуміння виконуваних дій у розроблюванні, документуванні, запровадженні та результативному й ефективному підтримуванні функціонування систем управління згідно з регламентованими вимогами, яку надають замовнику на підставі господарського договору про надання послуги. *Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України «Про затвердження Положення про консультаційно-впроваджувальний центр із за-*

провадження систем управління за стандартами серій ISO 9000, ISO 14000» від 23.03.2007 № 233.

Послуга кабельного телемовлення — вид телекомунікаційної послуги, що полягає у розповсюдженні у кабельній мережі програм телерадіомовлення і надається абоненту на підставі його заяви та двосторонньої з оператором угоди. *Наказ державного комітету зв'язку та інформатизації України «Про затвердження Методичних вказівок до обґрунтування та розрахунку тарифів на послуги кабельного телемовлення» від 31.01.2003 № 16.*

Послуга поштового зв'язку — послуга, що надається підприємством поштового зв'язку з приймання, пересилання та вручення адресатам поштових відправлень. *Наказ державного комітету зв'язку та інформатизації України «Про затвердження Правил застосування та утримання засобів вимірювань маси у філіалах Українського державного підприємства поштового зв'язку (УДППЗ) «Укрпошта» та їхніх структурних підрозділах» від 16.06.99 № 111.*

Послуга ресторанного господарства — результат діяльності підприємств та громадян-підприємців по задоволенню потреб споживача у харчуванні та проведені дозвілля. *Наказ міністерства економіки України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо забезпечення якості та безпеки товарів і послуг підприємств ресторанного господарства» від 22.07.2008 № 295.*

Послуга транспортна — перевезення пасажирів та їх ручної поклажі в усіх категоріях пасажирських поїздів та перевезення багажу, вантажобагажу у багажних вагонах. *Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України «Про затвердження Правил перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України» від 27.12.2006 № 1196.*

Послуга фіксування часу — процедура засвідчення наявності електронного документа (електронних даних) на певний момент часу шляхом подання до нього або логічного поєднання з ним позначки часу. *Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку засвідчення наявності електронного документа (електронних даних) на певний момент часу» від 26 травня 2004 р. № 680.*

Послугами вважається діяльність суб'єктів, яка не набуває матеріально-речової форми і задовольняє певні потреби замовників — особисті, колективні, громадські. **Послуги** є результатом різно-рідної діяльності, яка здійснюється виробником на замовлення будь-яких споживачів (окремих громадян, підприємств, організацій, підприємців), змінюють стан одиниць, які споживають ці послуги. *Наказ Державного комітету статистики України «Інструкція щодо заповнення форми державного статистичного спостереження № 1-послуги «Звіт про обсяги реалізованих послуг» (місячна)» від 20.07.2007 № 228.*

Послуга-представник — це сукупність послуг, які є однорідними за своїми властивостями та призначенням і мають однакові тенденції щодо зміни тарифів. *Наказ Державного комітету статистики України «Про затвердження Методологічних положень щодо організації статистичного спостереження за змінами тарифів на послуги пошти та зв'язку для підприємств, установ, організації і розрахунку індексу тарифів» від 02.12.2008 № 482.*

Послуги — будь-яка закупівля, крім товарів і робіт, включаючи підготовку спеціалістів, забезпечення транспортом та зв'язком, освоєння технологій, наукові дослідження, медичне та побутове обслуговування, а також консультаційні послуги. До консультаційних послуг належать послуги, пов'язані з консультиванням, експертизою, оцінкою, підготовкою висновків і рекомендацій. *Наказ Державної адміністрації залізничного транспорту України «Про затвердження Порядку закупівлі товарів, робіт та послуг на залізничному транспорті на тендерній основі, зразка Положення про тендерний комітет з питань закупівлі товарів, робіт, послуг на залізничному транспорті» від 12.04.2005 № 72-Ц.*

Послуги — усі дії, учинені перевізником або від імені перевізника індивідуально чи в комбінації, включаючи повітряне перевезення, відправлення (експедирування), фізичний розподіл, транспортування наземним, морським (річковим) транспортом, обслуговування до кінцевого міського пункту. *Наказ державної служби України з нагляду за забезпеченням безпеки авіації «Про затвердження Правил повітряних перевезень вантажів» від 14.03.2006 № 186.*

Послуги аеропортові спеціалізовані — послуги, які пов'язані із специфікою роботи аеропорту і забезпечують здійснення безпечної посадки, стоянки та зльоту повітряних суден, комплексу авіаційної безпеки та користування пасажирськими терміналами. *Наказ Міністерства транспорту України «Про затвердження Методичних рекомендацій формування ставок аеропортових зборів за обслуговування повітряних суден і пасажирів в аеропортах України» від 01.07.2003 № 472.*

Послуги військового призначення — надання іноземним юридичним чи фізичним особам в Україні або за її межами послуг, у тому числі посередницьких (брокерських), у сфері розроблення, виробництва, будівництва, складання, випробування, ремонту, технічного обслуговування, модифікації, модернізації, експлуатації, управління, демілітаризації, знищення, збуту, зберігання, виявлення, ідентифікації, придбання або використання виробів чи технологій військового призначення, а також надання зазначеним юридичним особам іноземної держави чи її представникам або іноземцям послуг з фінансування таких робіт. *Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» від 20 лютого 2003 року № 549-IV.*

Послуги військового призначення — надання Сторонами послуг, у тому числі посередницьких (брокерських), у сфері розроблення, виробництва, будівництва, складання, випробування, ремонту, технічного обслуговування, модифікації, модернізації, експлуатації, управління, демілітаризації, знищення, збуту, зберігання, виявлення, ідентифікації, придбання або використання виробів чи технологій військового призначення, а також надання послуг з фінансування таких робіт. *Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Корея щодо співробітництва у сфері оборонної промисловості та матеріально-технічного забезпечення (ст.2) м. Сеул, 18 грудня 2006 року (Угоду затверджено Постановою КМ № 1029 від 08.08.2007)*

Послуги добровільного консультування і тестування на ВІЛ-інфекцію — добровільне консультування у вигляді надання консультативної допомоги з медичних, психологічних, юридичних тощо проблем, медичної, соціальної та інших видів допомо-

ги у державних і комунальних закладах охорони здоров'я, інших державних і комунальних установах, організаціях та закладах, медичних закладах інших форм власності, об'єднаннях громадян та тестування на ВІЛ-інфекцію у державних і комунальних закладах охорони здоров'я, що мають обладнані спеціальні лабораторії, акредитовані у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. *Наказ міністерства охорони здоров'я України «Про удосконалення добровільного консультивання і тестування на ВІЛ-інфекцію» від 19.08.2005 № 415.*

Послуги домашнього обслуговуючого персоналу — це послуги з побутового обслуговування фізичної особи, членів її сім'ї або від імені чи за їх дорученням — будь-якої третьої особи, включаючи ремонт або спорудження об'єктів рухомого чи нерухомого майна, що належать таким особам або використовуються ними. *Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» від 22 травня 2003 року № 889-IV.*

Послуги електронного цифрового підпису — надання у користування засобів електронного цифрового підпису, допомога при генерації відкритих та особистих ключів, обслуговування сертифікатів ключів (формування, розповсюдження, скасування, зберігання, блокування та поновлення), надання інформації щодо чинних, скасованих і блокованих сертифікатів ключів, послуги фіксування часу, консультації та інші послуги, визначені цим Законом. *Закон України «Про електронний цифровий підпис» від 22 травня 2003 року № 852-IV.*

Послуги з оздоровлення — комплекс спеціальних заходів соціального, виховного, медичного, гігієнічного, спортивного характеру, що надаються дитячим закладом оздоровлення та відпочинку і спрямовані на відновлення та поліпшення фізичного і психічного стану здоров'я дитини. *Закон України «Про оздоровлення та відпочинок дітей» від 4 вересня 2008 року № 375-VI.*

Послуги з перевезення пасажирів і вантажів автомобільним транспортом загального користування — здійснення зареєстрованою в установленому законодавством порядку юридичною, а також фізичною особою — суб'єктом підприємницької діяльності — згідно з договором про переміщення людей та вантажів

за допомогою автомобільного транспорту загального користування. *Наказ державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, Міністерства транспорту України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з надання послуг з перевезення пасажирів і вантажів автомобільним транспортом загального користування (крім надання послуг з перевезення пасажирів та їх багажу на таксі) та Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з надання послуг з перевезення пасажирів та їх багажу на таксі» від 18.12.2003 № 136/985.*

Послуги з перевезення пасажирів і вантажів морським та річковим транспортом — здійснення будь-якою юридичною чи фізичною особою (суб'єктом підприємницької діяльності) переміщення пасажирів, вантажів, багажу, пошти за допомогою морського і річкового транспорту, у тому числі круїзи. *Наказ державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, Міністерства транспорту України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з надання послуг з перевезення пасажирів і вантажів річковим, морським транспортом» від 30.01.2002 № 11/50.*

Послуги з працевлаштування — пошук підходящої роботи, сприяння у працевлаштуванні та соціальне супроводження працевлаштованої особи. *Закон України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 року № 966-IV.*

Послуги з професійної реабілітації осіб з обмеженими фізичними можливостями — комплекс медичних, психологічних, інформаційних заходів, спрямованих на створення сприятливих умов для реалізації права на професійну орієнтацію та підготовку, освіту, зайнятість. *Закон України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 року № 966-IV.*

Послуги з тимчасового розміщення (проживання) — це діяльність юридичної та фізичної особи з надання місця для ночівлі у засобі розміщення за плату, а також інша діяльність, пов'язана з тимчасовим розміщенням (проживанням), передбачена законом. До послуг з тимчасового розміщення (проживання) не належать:

розміщення юридичною особою своїх працівників у засобі розміщення, що йому належить; розміщення осіб, з якими укладається договір про наймання житла на строк, що перевищує один місяць (для курортів строк визначається місцевими органами виконавчої влади); розміщення осіб, які навчаються у навчальному закладі, у засобі розміщення, що належить цьому закладу; безоплатне розміщення фізичною особою членів своєї сім'ї або інших осіб. *Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання послуг з тимчасового розміщення (проживання)» від 15 березня 2006 р. № 297.*

Послуги зв'язку загального користування — це послуги зв'язку зі стаціонарними або рухомими об'єктами, які можуть надаватися за допомогою супутників, і які доступні для загального користування, такі як телефонія, телеграфія, телексий зв'язок, факсимільний зв'язок, передача даних, відеотекст, передача радіо і телевізійних програм між затвердженими земними станціями, які мають доступ до космічного сегмента EUTELSAT, для наступної передачі для загального користування; в будь-якій із цих служб можуть використовуватись багатофункціональні передачі та орендовані канали. *Конвенція, що засновує Європейську Організацію Супутникового Зв'язку «EUTELSAT» (ст.1) м. Париж, 15 липня 1982 року.*

Послуги і продукція у сфері побутового обслуговування — це побутові послуги, які пов'язані з веденням домашнього господарства, виконанням різноманітних ремонтних робіт, забезпеченням санітарно-гігієнічних та інших потреб населення, а також з виготовленням за індивідуальними замовленнями особистих речей та предметів господарського призначення. *Наказ міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України «Про затвердження галузевого класифікатора «Класифікація послуг і продукції у сфері побутового обслуговування» (ГК 201-01-2001)» від 19.02.2002 № 51.*

Послуги підприємства промислового залізничного транспорту — комплекс послуг промислового залізничного транспорту (перевезення вантажів, навантажувально-розвантажувальні роботи і тощо), коли через відокремлену систему під'їзних колій здійснюється транспортний зв'язок різних суб'єктів господарювання

(у сфері промисловості, торгівлі тощо) з мережею колій загального користування Укрзалізниці. *Наказ міністерства транспорту та зв'язку України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування тарифів на перевезення вантажів та інші послуги, що надаються ВАТ «КиївДніпровське МППЗТ»» від 30.11.2007 № 1094.*

Послуги поштового зв'язку — продукт діяльності оператора поштового зв'язку з приймання, обробки, перевезення та доставки (вручення) поштових відправлень, виконання доручень користувачів щодо поштових переказів, банківських операцій, спрямований на задоволення потреб користувачів. *Закон України «Про поштовий зв'язок» від 4 жовтня 2001 року № 2759-III.*

Послуги приватним особам та послуги у сфері культури й відпочинку — створення художніх фільмів, радіо- і телевізійних програм, проведення спортивних, культурних та оздоровчих програм, послуги, пов'язані з навчанням чи лікуванням за кордоном. *Постанова правління Національного банку України «Про затвердження Доповнення № 16 до Правил організації фінансової та статистичної звітності банків України» від 01.09.99 р. № 433.*

Послуги регіонального аграрно-маркетингового центру — послуги, які надаються для забезпечення процесу гуртової та дрібно-гуртової торгівлі сільськогосподарською продукцією та продуктами її переробки (зберігання, транспортування, банківське обслуговування тощо). *Наказ міністерства аграрної політики України «Про затвердження Тимчасового примірного положення про регіональні аграрно-маркетингові центри оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією» від 12.11.2007 № 797.*

Послуги стільникового рухомого зв'язку — послуги з передачі мережею зв'язку загального користування голосу, сигналів, звуків, зображень, друкованих чи письмових матеріалів або символів, призначених для конкретного абонента, у разі, коли для їх прийому або передачі використовується обладнання радіозв'язку. *Закон України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» від 26 червня 1997 року № 400/97-ВР.*

Послуги у телемережах для потреб телебачення і радіомовлення — забезпечення можливості приймання споживачем телерадіопрограм з використанням телемережі. *Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг» від 9 серпня 2005 р. № 720.*

Послуги, вартість яких включається до складу квартирної плати чи плати за утримання житла — послуги з технічного обслуговування ліфтів та диспетчерських систем, систем протипожевної автоматики та димовидалення, побутових електроплит, обслуговування димовентиляційних каналів, внутрішньобудинкових систем водотеплопостачання, водовідведення та зливової каналізації, вивезення та утилізації твердого побутового та грубого сміття, прибирання будинкової та прибудинкової території, а також інші послуги, які надаються ЖЕКами зазначеним у цьому пункті покупцям за їх рахунок. *Закон України «Про податок на додану вартість» від 3 квітня 1997 року № 168/97-ВР (Доповнено згідно із Законом № 2649-III від 11.07.2001).*

Психологічні послуги — надання консультацій з питань психічного здоров'я та поліпшення взаємин з оточуючим соціальним середовищем, застосування психодіагностики, спрямованої на вивчення соціально-психологічних характеристик особистості, з метою її психологічної корекції або психологічної реабілітації, надання методичних порад. *Закон України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 року № 966-IV.*

Робота — діяльність виконавця, результатом якої є виготовлення товару або зміна його властивостей за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб. *Закон України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 року № 1023-XII (Введено згідно із Законом № 3161-IV від 01.12.2005).*

Соціальні послуги — комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих

на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги (далі — особи, що потребують соціальних послуг), з метою поліпшення або відтворення їх життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя. *Закон України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 року № 966-IV.*

Соціально-економічні послуги — задоволення матеріальних інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, що реалізуються у формі надання натуральної чи грошової допомоги, а також допомоги у вигляді одноразових компенсацій. *Закон України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 року № 966-IV.*

Соціально-медичні послуги — консультації щодо запобігання виникненню та розвитку можливих органічних розладів особи, збереження, підтримка та охорона її здоров'я, здійснення профілактичних, лікувально-оздоровчих заходів, працетерапія. *Закон України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 року № 966-IV.*

Соціально-педагогічні послуги — виявлення та сприяння розвитку різнобічних інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, організація індивідуального навчального, виховного та корекційного процесів, дозвілля, спортивно-оздоровчої, технічної та художньої діяльності тощо, а також залучення до роботи різноманітних закладів, громадських організацій, заінтересованих осіб. *Закон України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 року № 966-IV.*

Соціально-побутові послуги — забезпечення продуктами харчування, м'яким та твердим інвентарем, гарячим харчуванням, транспортними послугами, засобами малої механізації, здійснення соціально-побутового патронажу, виклик лікаря, придбання та доставка медикаментів тощо. *Закон України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 року № 966-IV.*

Суцільна (неподільна) послуга з міжнародного перевезення пасажирів, багажу, вантажів та міжнародних відправлень — послуга з перевезення (доставки) пасажирів, їхнього багажу, ван-

тажів та міжнародних відправлень від пункту відправлення (прийняття вантажу або міжнародного відправлення для перевезення) на території України до пункту митного оформлення, від пункту митного оформлення до пункту призначення (доставки) за межами державного кордону України та/або між пунктами за межами митного кордону України, а також від пункту відправлення (прийняття вантажу або міжнародного відправлення для перевезення) за межами території України до пункту митного оформлення у межах державного кордону України, від пункту митного оформлення до пункту призначення (доставки) у межах митного кордону України. *Закон України «Про податок на додану вартість» від 3 квітня 1997 року № 168/97-ВР (Введено згідно із Законом № 1451-VI від 04.06.2009).*

Юридичні послуги — надання консультацій з питань чинного законодавства, здійснення захисту прав та інтересів осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, сприяння застосуванню державного примусу і реалізації юридичної відповідальності осіб, що вдаються до протиправних дій щодо цієї особи (оформлення правових документів, адвокатська допомога, захист прав та інтересів особи тощо). *Закон України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 року № 966-IV.*

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Абакарова П.М., Омарова Д.М.* Основные факторы эффективного функционирования и современного развития фирмы в сфере услуг связи // Транспортное право. — М.: Юрист, 2006, № 4. — С. 30—32.

2. *Абдуллина В.С., Карягин Н.Е.* Права, обязанности и ответственность пациента в сфере оказания медицинских услуг // Вестник СГЭУ «Актуальные проблемы правоведения». Научно-теоретический журнал. — Самара: Изд-во СГЭУ, 2006, № 8 (26). — С. 154—157.

3. *Акоффа Р.Л.* Планирование в больших экономических системах. — Пер. с англ. — М.: Советское радио, 1972. — 224 с.

4. *Аминов В.А.* Консалтинг и право [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://www.i2r.ru/static/329>.

5. *Баринов Н. А.* Имущественные потребности и гражданское право / Под ред.: Калмыков Ю.Х. — Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1987. — 191 с.

6. *Бартошек М.* Римское право. Понятия, термины, определения: Перевод с чешского / Спец. науч. ред.: Черниловский З.М. — М.: Юрид. лит., 1989. — 448 с.

7. *Белозерова О.А.* Договор совместной деятельности при оказании услуг медицинской помощи // Актуальные проблемы правоведения. Научно-теоретический журнал. — Самара: Изд-во СГЭУ, 2007. — № 3 (18). — С. 43—51.

8. *Бервено С.М.* Проблеми договірного права України: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Академія правових наук України; НДІ приватного права і підприємництва. — К., 2006. — 440 арк. — Бібліогр.: арк. 415-440. — 440 арк.

9. *Борисов Б.А.* Услуги. Правовой режим реализации // Юридический бюллетень предпринимателя. — М.: Интел-Синтез, 1997. — № 4. — С. 6—8.

10. *Брагинский М.И.* Договор подряда и подобные ему договоры / Брагинский М.И. — М.: Статут, 1999. — 254 с.

11. *Брагинский М.И.* Общее учение о хозяйственных договорах. — Минск: Наука и техника, 1967. — 260 с.

12. *Брагинский М.И., Витрянский В.В.* Договорное право: Договоры о выполнении работ и оказании услуг. — Кн. 3. — М.: Статут, 2007. — 1055 с.

13. *Брагинский М.И., Витрянский В.В.* Договорное право: Договоры о передаче имущества. — Кн. 2. — М.: Статут, 2000. — 800 с.

14. *Брагинский М.И., Витрянский В.В.* Договорное право: Общие положения. — Кн. 1. — 2-е изд., испр. — М.: Статут, 1999. — 848 с.

15. *Брауде И.Л.* Отдельные виды обязательств / Под общ. ред.: Граве К.А., Новицкий И.Б. — М.: Госюриздат, 1954. — 360 с.

16. *Бреев Б. Д., Галецкий В. Ф.* Развитие сферы услуг и экономический рост: Материалы к лекциям и семинарам. // Российский экономический журнал. — 2000. — № 10. — С. 56—60.

17. *Васильева Валентина Антонівна.* Проблеми цивільно-правового регулювання відносин з надання посередницьких послуг: Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2006. — 31с.

18. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 170 000 / Вячеслав Тимофійович Бусел (уклад., гол. ред.). — К.; Ірпінь: Перун, 2003. — 1427 с.

19. *Веретельник Ламара Котеївна.* Систематизація договорів у цивільному праві: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Харківський національний ун-т внутрішніх справ. — Х., 2007. — 19с.

20. *Витрянский В.В.* Существенные условия договора в отечественной цивилистике и правоприменительной практике. (Начало) // Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. — М.: ЮРИТ-Вестник, 2002. — № 5. — С. 132—142.

21. *Гай*. Институции. С объяснительным словарем. Вып. 1–4 / Пер. и сост.: Расснер Д. — С.-Пб.: Тип. М. М. Стасюлевича, 1887. — 320 с.

22. *Голубков Е.П., Голубкова Е.Н., Секерин В.Д.* Маркетинг: Выбор лучшего решения. под ред. Голубкова Е.П. — М.: Экономика, 1993. — 222 с.

23. *Гордон М.В.* Система договоров в советском гражданском праве // Ученые записки. — Ученые записки Харьковского Юридического Института. — Харьков: Изд-во Харьк. ун-та, 1954. — Вып. 5. — С. 65-87.

24. Гражданский кодекс Республики Армения / Принят Национальным Собранием Республики Армения от 5 мая 1998 г. — Ереван: Юридический центр содействия развитию законодательства, 1999. — 320 с.

25. Гражданское право Японии. В 2-х книгах: Перевод с японского. Кн. 2 / Сакаэ Вагацума, Тору Ариидзуми; Под ред.: Халфина Р.О.; Пер.: Батуренко В.В. — М.: Прогресс, 1983. — 334 с.

26. Гражданское право. В 2-х томах: Учебник. Т. 2 / Гендзахадзе Е.Н., Грибанов В.П., Дюжева О.А., Ем В.С., и др.; Под ред.: Суханов Е.А. — М.: БЕК, 1993. — 432 с.

27. Гражданское право. Учебник для вузов. Часть первая / Под общ. ред. Т. И. Илларионовой, Б. М. Гонгалю, В. А. Плетнева. — М., 1998. — 453 с.

28. Гражданское право. Учебник. Т. 2: Полуг. 2 / Витрянский В.В., Ем В.С., Козлова Н.В., Корнеев С.М., и др.; Отв. ред.: Суханов Е.А. — М.: БЕК, 2000. — 544 с.

29. Гражданское право. Учебник. Ч. 1 / Егоров И.Д., Елисеев И.В., Иванов А.А., Кротов М.В., и др.; Под ред.: Сергеев А.П., Толстой Ю.К. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Проспект, 1997. — 600 с.

30. Гражданское право. Учебник. Ч. 2 / Валявина Е.Ю., Василевская Н.П., Егоров Н.Д., Елисеев И.В. и др.; Отв. ред.: Сергеев А.П., Толстой Ю.К. — М.: Проспект, 1998. — 784 с.

31. Гражданское право. Учебник. Ч. 3 / Валявина Е.Ю., Егоров Н.Д., Елисеев И.В., Иванов А.А. и др.; Отв. ред.: Сергеев А.П., Толстой Ю.К. — М.: Проспект, 1999. — 592 с.

32. *Грибанов В. П.* Договор купли-продажи по советскому гражданскому праву. Учебное пособие. — М., 1956. — 68 с.

33. *Дернбург Г.* Пандекты: Обязательственное право. Перевод с немецкого. Т. 3 / Под ред.: Соколовский П.; Пер.: Гойхбарг А.Г., Элькин Б.И. — М.: Университет. тип., 1904. — 490 с.

34. *Дондокова О.Д.* Взаимодействие рынка труда и рынка образовательных услуг в современных условиях // Вестник Бурятского государственного университета. Экономика. Право. — Улан-Удэ: Изд-во Бурят. ун-та, 2008. — Вып. 2. — С. 62—68.

35. Економічна енциклопедія: У 3 т. / Б.Д. Гаврилишин (гол.ред.) — К.: Видавничий центр «Академія», 2000. — Т. 3 : П (поручництво) — Я (японський центр продуктивності). — 952с.

36. *Жукова Т.В.* Проблемы договорного регулирования возмездного оказания образовательных услуг // Юрист. — М.: Юрист, 2003. — № 8. — С. 2—5.

37. *Завидов Б.Д.* Договоры посреднических услуг. — М.: ФБК-Пресс, 1997. — 96 с.

38. Закон СССР «Об индивидуальной трудовой деятельности» от 19.11.1986 / Ведомости Верховного Совета СССР. — 1986. — № 47. — Ст. 964.

39. Закон України «Про автомобільний транспорт» від 5 квітня 2001 року № 2344-III (В редакції Закону № 3492-IV від 23.02.2006).

40. Закон України «Про аудиторську діяльність» від 22.04.1993 // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 23 (08.06.93). — Ст. 243.

41. Закон України «Про вищу освіту» від 2002.01.17 // Офіційний вісник України. — 2002. — № 8 (07.03.2002). — Ст. 327.

42. Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» від 20 лютого 2003 року № 549-IV.

43. Закон України «Про електронний цифровий підпис» від 22 травня 2003 року № 852-IV.

44. Закон України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 року № 1023-XII (Введено згідно із Законом № 3161-IV від 01.12.2005).

45. Закон України «Про захист прав споживачів» від 1991.05.12 // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 30 (23.07.91). — Ст. 379.

46. Закон України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» від 26 червня 1997 року № 400/97-ВР.

47. Закон України «Про оздоровлення та відпочинок дітей» від 4 вересня 2008 року № 375-VI.

48. Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» від 22 травня 2003 року № 889-IV.

49. Закон України «Про податок на додану вартість» від 3 квітня 1997 року № 168/97-ВР.

50. Закон України «Про поштовий зв'язок» від 4 жовтня 2001 року № 2759-III.

51. Закон України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 року № 966-IV.

52. Закон України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» від 1 грудня 2005 року № 3164-IV.

53. Закон України «Про телекомунікації» від 18.11.2003 // Відомості Верховної Ради України. — 2004 р. — № 12. — Ст. 155.

54. Зобов'язальне право: теорія і практика. / Дзера О.В., Кузнецова Н.С., Луць В.В. та інші. / За ред. О.В.Дзери. — К.: Юрінком, 1998. — 912 с.

55. Избранные труды. В 4-х томах. Т. 3 / Иоффе О.С. — С.-Пб.: Юрид. центр Пресс, 2004. — 837 с.

56. Измайлова Е.В. Договор на выполнение маркетинговых исследований. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. — М., 2000. — 179 с.

57. *Иоффе О.С.* Обязательственное право. — М.: Юрид. лит., 1975. — 880 с.

58. *Кабалкин А., Брычева Л.* Договор абонементного обслуживания // Социалистическая законность. — М.: Известия, 1983. — № 11. — С. 34—35.

59. *Калмыков Ю. Х.* К понятию обязательств по оказанию услуг в гражданском праве // Сов. государство и право. — 1966. — № 5. — С. 30—37.

60. *Карась И.З.* Экономический и правовой режим информационных ресурсов // Право и информатика. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1990. — С. 40-59.

61. *Кванина В. В.* Договоры с абонентной формой отношений сторон. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Кванина В.В. — М., 1990. — 174 с.

62. *Козлова Н.В.* Договор возмездного оказания правовых услуг. (Начало) // Законодательство. — М., 2002. — № 3. — С. 40-45.

63. Комментарий части первой гражданского кодекса Российской Федерации / Брагинский М.И., Витрянский В.В., Звеков В.П., Суханов Е.А., и др.; Под общ. ред.: Карпович В.Д. — М.: Спарк, Хозяйство и право, 1995. — 597 с.

64. Конвенція, що засновує Європейську Організацію Супутникового Зв'язку «EUTELSAT» (ст.1) м. Париж, 15 липня 1982 року.

65. Контрактное право. Мировая практика. В 3-х томах. — Том 1. — Сделки / Под ред. Петровой Г.В. — М.: Имидж-Сет, 1992. — 397 с.

66. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент; пер. с англ. Т. Виноградовой [и др.]; под ред. Л. А. Волковой, Ю. Н. Каптуревского. — 10-е изд. — СПб.: Питер, 2003. — 749 с.

67. *Красавчиков О.* Система отдельных видов обязательств // Советская юстиция. — М.: Госюриздат, 1960. — № 5. — С. 42—43.

68. *Красавчиков О.А.* Сфера обслуживания: гражданско-правовой аспект // Гражданское право и сфера обслуживания. Межвузовский сборник научных трудов. — Свердловск: Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1984. — С. 5—29.

69. *Кротов М.В.* Обязательство по оказанию услуг в советском гражданском праве. Учебное пособие / Науч. ред.: Толстой Ю.К. — Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1990. — 107 с.

70. *Ларина Т.В.* Услуга как объект гражданско-правового регулирования // Закон и право. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. — № 6. — С. 33—34

71. *Луць В. В.* Контракты у підприємницькій діяльності: Навч. посіб. / Прикарпатський ун-т ім. В.С. Стефаника. — 2. вид., стер. — К.: Юрінком Інтер, 2001. — 556с.

72. *Макарчук В.С.* Основи римського приватного права: Навч. посібник / Львівський ін-т внутрішніх справ при Національній академії внутрішніх справ України; Міжнародна асоціація істориків права. — 2-ге вид., доп. — К.: Атіка, 2003. — 255с.

73. *Маркова В.Д.* Маркетинг услуг. — М.: Финансы и статистика, 1996 г. — 120 с.

74. *Маркс К., Энгельс Ф.* Сочинения. — Т. 26: Ч. 3. — 2-е изд. — М.: Политиздат, 1964. — 674 с.

75. *Масевич М.Г.* Хозяйственные договоры в социалистических странах. — М.: Изд-во МГУ, 1987. — 87 с.

76. Международные экономические отношения: Учебник / Под общ. ред. В.Е. Рыбалкина. — М.: дипломатическая академия при МИД РФ, 1997. — 384с.

77. *Мірзоян А. А.* Розвиток інституту послуг / А. А. Мірзоян // Держава і право. Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. — Випуск 31.— К.: Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2006. — С. 242—248.

78. *Мірзоян А. А.* Поняття зобов'язання з надання послуг / А. А. Мірзоян // Держава і право. Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. — Випуск 32. — К.: Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2006. — С. 284—288.

79. *Мірзоян А. А.* Сутність послуги як об'єкту цивільних прав / А. А. Мірзоян // Держава і право. Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. — Випуск 33. — К.: Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2006. — С. 665—670.

80. *Мірзоян А. А.* Деякі питання систематизації договорів про надання послуг / А. А. Мірзоян // Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права. — 2007. — № 4 (24). — С. 229—233.

81. *Мыльникова, И.С.* О защите прав пациентов на качественную медицинскую помощь / И.С. Мыльникова // Главный врач. — 1995. — № 3. — С. 45—51.

82. Наказ державного комітету зв'язку та інформатизації України «Про встановлення рівня якості послуг проводового мовлення» від 14.09.2001 № 133.

83. Наказ державного комітету зв'язку та інформатизації України «Про затвердження Положення про діяльність операторів міжміського, міжнародного зв'язку телефонної мережі загального користування України та їх взаємодію між собою» від 14.02.2001 № 19.

84. Наказ державного комітету зв'язку та інформатизації України «Про затвердження Методичних вказівок до обґрунтування та розрахунку тарифів на послуги кабельного телемовлення» від 31.01.2003 № 16.

85. Наказ державного комітету зв'язку та інформатизації України «Про затвердження Правил застосування та утримання засобів вимірювань маси у філіалах Українського державного підприємства поштового зв'язку (УДППЗ) «Укрпошта» та їхніх структурних підрозділах» від 16.06.99 № 111.

86. Наказ Державного комітету зв'язку та інформатизації України «Про порядок надання інформаційних та інших послуг з використанням електронної інформаційної системи «Електронний Уряд»» від 15.08.2003 № 149.

87. Наказ Державного комітету статистики України «Інструкція щодо заповнення форми державного статистичного спостереження № 1-послуги «Звіт про обсяги реалізованих послуг» (місячна)» від 20.07.2007 № 228.

88. Наказ Державного комітету статистики України «Про затвердження Методологічних положень щодо організації статистичного спостереження за змінами тарифів на послуги пошти та зв'язку для підприємств, установ, організацій і розрахунку індексу тарифів» від 02.12.2008 № 482.

89. Наказ державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, Міністерства транспорту України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з надання послуг з перевезення пасажирів і вантажів автомобільним транспортом загального користування (крім надання послуг з перевезення пасажирів та їх багажу на таксі) та Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з надання послуг з перевезення пасажирів та їх багажу на таксі» від 18.12.2003 № 136/985.

90. Наказ державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, Міністерства транспорту України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з надання послуг з перевезення пасажирів і вантажів річковим, морським транспортом» від 30.01.2002 № 11/50.

91. Наказ Державної адміністрації залізничного транспорту України «Про затвердження Порядку закупівлі товарів, робіт та послуг на залізничному транспорті на тендерній основі, зразка Положення про тендерний комітет з питань закупівлі товарів, робіт, послуг на залізничному транспорті» від 12.04.2005 № 72-Ц.

92. Наказ державної служби України з нагляду за забезпеченням безпеки авіації «Про затвердження Правил повітряних перевезень вантажів» від 14.03.2006 № 186.

93. Наказ міністерства аграрної політики України «Про затвердження Тимчасового примірного положення про регіональні аграрно-маркетингові центри оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією» від 12.11.2007 № 797.

94. Наказ міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України «Про затвердження галузевого класифікатора «Класифікація послуг і продукції у сфері побутового обслуговування» (ГК 201-01-2001)» від 19.02.2002 № 51.

95. Наказ міністерства економіки України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо забезпечення якості та безпеки товарів і послуг підприємств ресторанного господарства» від 22.07.2008 № 295.

96. Наказ міністерства з питань житлово-комунального господарства України «Про затвердження Правил управління будинком, спорудою, житловим комплексом або комплексом будинків і споруд» від 02.02.2009 № 13.

97. Наказ міністерства охорони здоров'я України «Про удосконалення добровільного консультування і тестування на ВІЛ-інфекцію» від 19.08.2005 № 415.

98. Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України «Про затвердження Правил плавання і лоцманського

проведення суден у північно-західній частині Чорного моря, Бузько-Дніпровськолиманському та Херсонському морському каналах» від 01.08.2007 № 655.

99. Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України «Про затвердження Правил перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України» від 27.12.2006 № 1196.

100. Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України «Про затвердження Положення про консультативно-впроваджувальний центр із запровадження систем управління за стандартами серій ISO 9000, ISO 14000» від 23.03.2007 № 233.

101. Наказ міністерства транспорту та зв'язку України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування тарифів на перевезення вантажів та інші послуги, що надаються ВАТ «КиївДніпровське МППЗТ»» від 30.11.2007 № 1094.

102. Наказ Міністерства транспорту України «Про затвердження Методичних рекомендацій формування ставок аеропортових зборів за обслуговування повітряних суден і пасажирів в аеропортах України» від 01.07.2003 № 472.

103. Наказ Міністерства транспорту України «Про затвердження Правил надання послуг з технічного обслуговування і ремонту автомобільних транспортних засобів» від 11.11.2002 № 792.

104. Памятники политико-правовой культуры Украины. Собрание малороссийских прав 1807 г. / АН Украины; Археографическая комиссия; Институт государства и права им. В.М.Корецкого; Институт украинской археологии / Б.М. Бабий (отв.ред.) К.А. Вислобоков (сост.), А.Н. Мироненко (отв.ред.). — К.: Наукова думка, 1993. — 366 с.

105. Памятники римского права. Законы XII таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана — М.: Зерцало, 1997. — 608 с.

106. *Петровский С.В.* Правовое регулирование оказания интернет-услуг. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Петровский С.В. — М., 2002. — 27 с.

107. *Пичугин И., Гендлин В.* Free больше! // Коммерсант-Деньги. — 1998. — № 46. — С. 16.

108. *Попов Е.* Актуальные вопросы маркетинга // *Маркетинг.* — 2000. — № 1. — С. 4-21.

109. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку засвідчення наявності електронного документа (електронних даних) на певний момент часу» від 26 травня 2004 р. № 680.

110. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання послуг з тимчасового розміщення (проживання)» від 15 березня 2006 р. № 297.

111. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг» від 9 серпня 2005 р. № 720.

112. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження правил побутового обслуговування населення» від 16 травня 1994 р. № 313.

113. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Порядок управління акціями державних відкритих акціонерних товариств, державних акціонерних вугільних компаній та державних холдингових компаній, які перебувають у загальнодержавній власності» від 19.08.1996 // [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=973-96-%EF>.

114. Постанова правління Національного банку України «Про затвердження Доповнення № 16 до Правил організації фінансової та статистичної звітності банків України» від 01.09.99 р. № 433.

115. Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743 / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького ; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського / Ю.С. Шемшученко (відп.ред.та авт.передм.), К.А. Вислобоков (упоряд.). — К., 1997. — 547с.

116. Предпринимательское (хозяйственное) право : Учебник : В 2 т. — Т. 1 / Отв. ред. О. М. Олейник. — М.: Юристь, 1999. — 727 с.

117. Публичные услуги и право: науч.-практ. пособие / под ред. Ю.А. Тихомирова. — М.: Норма, 2007. — 416 с.

118. *Пустозерова В.М.* Посреднические сделки. — М.: Приор, 1996. — 80 с.

119. *Ращевский Е.С.* Частноправовые вопросы регулирования газоснабжения // Законодательство. — М., 2001. — № 4. — С. 44—54.

120. *Робсон М., Уллах Ф.* Практическое руководство по реинжинирингу бизнес процессов. — М.: Аудит, ЮНИТИ, 1997. — 214 с.

121. *Романец Ю.* Система договоров в гражданском праве России. — М.: Юрист, 2001. — 496 с.

122. Русское гражданское право. В 2-х частях: По исправленному и дополненному 8-му изданию, 1902 г. Ч. 2 / Мейер Д.И.; Редкол.: Ем В.С., Козлова Н.В., Корнеев С.М., Кулагина Е.В., Панкратов П.А., Суханов Е.А. — М.: Статут, 1997. — 455 с.

123. Саксонские гражданские законы. Выпуск 2, Дополнительные законы к гражданскому уложению. — С.-Пб.: Издание редакционной комиссии по составлению гражданского уложения, 1885. — 311 с.

124. Саксонское зеркало :Памятник, комментарии, исследования / Академия наук СССР. Институт государства и права ; Отв. ред. В. М. Корецкий ; Ред. кол. : Г. А. Аксенов и др. — М.:Наука, 1985. — 271 с.

125. Свод законов Российской империи: В 16т. / Под ред. И.Д. Мордухай-Болтовского. — СПб.: Русское Книжное Товарищество «Деятель», 1915.—Т. 10.—С. — 441 с.

126. Система світової торгівлі ГАТТ/СОТ в документах / Українська академія зовнішньої торгівлі / Сергій Григорович... Осика (уклад. та наук. ред.). — К.: УАЗТ, 2000. — 596с.

127. *Ситдикова Л.Б.* Правовое регулирование отношений по возмездному оказанию услуг. Монография. — Набережные Челны: Изд-во Камск. гос. политех. ин-та, 2003. — 168 с.

128. Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. / Сергій Васильович... Ківалов (ред.) — О. : Юридична література, 2002. — Т. 3, кн. 1: Статут Великого князівства Литовського 1588 року. — 686 с.

129. *Степанов Д.И.* Зарождение и развитие услуг в римском частном праве // Журнал российского права. — М.: Норма, 2001. — № 3. — С. 148—160.

130. *Степанов Д.И.* Услуги как объект гражданских прав. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. — М., 2004. — 315 с.

131. *Степанов Д.И.* Услуги как объект гражданских прав. — М.: Статут, 2005. — 349 с.

132. *Телестакова А.А.* Система договорів про надання послуг в цивільному праві України. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. — К., 2008. — 204 с.

133. Тлумачний словник-мінімум української мови: Близько 9 тис. сл. / Л.О. Ващенко (уклали), М.О. Єфімов (уклали). — 3-вид., виправ. і доп. — К.: Довіра, 2006. — 608 с.

134. Торговый кодекс Японии / [Пер. с англ. А.А. Лыхо; Под общ. ред.: Тэцуо Сато, В.С. Позднякова]. — М.: МИКАП, 1993. — 252 с.

135. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Корея щодо співробітництва у сфері оборонної промисловості та матеріально-технічного забезпечення (ст.2) м. Сеул, 18 грудня 2006 року (Угоду затверджено Постановою КМ № 1029 від 08.08.2007)

136. Услуги и их социально-экономическая роль. — М.: Прогресс, 1967.

137. Философская энциклопедия / Гл. ред. Ф. В. Константинов. — М.: Совет. энцикл., 1960 — 1970. — Т. 5: Сигнальные системы — Яшты: энциклопедия. — М., 1970. — 740 с.

138. Хозяйственное право. Курс лекций. Т. 2 / Андреева Л.В., Ершова И.В., Ефимова Л.Г., Иванова Т.М. и др.; Отв. ред.: Мартемьянов В.С. — М.: БЕК, 1994. — 387 с.

139. *Цехер Г.* Если мы потребляем услугу, то надо знать // Услуги: права потребителя (тарифы, сроки, неустойки). — Екатеринбург, 1999. — С. 16–17.

140. Цивільне право України. Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.: У 2 т. / Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України / Ярослава Миколаївна Шевченко (заг.ред.) — 2-вид., доп. і перероб. — К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2006. — Т. 2 : Особлива частина. — 520с.

141. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради. — 2003. — №№ 40–44. — Ст. 356.

142. *Шаблова Е.Г.* Перспективы развития правового института возмездного оказания услуг // Журнал российского права. — М.: Норма, 2002. — № 1. — С. 60—65.

143. *Шешенин Е.Д.* Общие проблемы обязательств по оказанию услуг // Антология уральской цивилистики, 1925 — 1989. Сборник статей. — М.: Статут, 2001. — С. 346-352.

144. *Шешенин Е.Д.* Предмет обязательства по оказанию услуг // Сборник ученых трудов. — Свердловск: Сред.-Урал. кн. изд-во, 1964. — Вып. 3. — С. 151—193.

145. *Щенникова Л.В.* Право и туристско-экскурсионное обслуживание в СССР // Правовое регулирование отношений в сфере обслуживания граждан. — М.: Изд-во ИГиП АН СССР, 1983. — С. 93-96.

146. *Щуковская О. М.* Правовое регулирование деятельности по оказанию правовых услуг. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Щуковская О.М. — С.-Пб., 2001. — 213 с.

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

Договір доручення у римському праві — 12

- почесна винагорода за договором доручення — 12
- предмет договору доручення — 12

Договір послуг у радянському цивільному праві — 34

- ◆ концепції розвитку законодавства у сфері послуг — 35
- ◆ критерій відмежування договору послуг від договору робіт — 38
- ◆ суб'єкти договорів про надання послуг — 36

Договір про надання послуг у сучасному цивільному праві — 41

- зміст договору послуг — 76
- категорія ризику виконавця у договорах послуг — 84
- категорія ризику замовника у договорах послуг — 84
- місце договору послуг — 71
- місце договору послуг в системі законодавства зарубіжних країн — 31

- правова природа договору послуг — 50
- предмет договору послуг — 51
- специфіка договору послуг — 56
- сторони договору послуг — 54
- умова про строк договору послуг — 82
- умова про ціну договору послуг — 77
- умова про якість договору послуг — 81
- форма договору послуг — 81

Консалтинг — 109

- ◆ види консалтингу — 110
- ◆ консалтингова фірма — 114
- ◆ консалтинговий продукт — 112
- ◆ поняття консалтингу — 110
- ◆ технічний консалтинг — 111
- ◆ управлінський консалтинг — 111
- ◆ фінансовий консалтинг — 110
- ◆ юридичний консалтинг — 110

Критерії класифікації договорів про надання послуг — 87

- загальні критерії класифікації договорів про надання послуг — 87
- класифікація послуг за об'єктом впливу — 105

Послуга в сучасному цивільному праві — 50

- ◆ значення послуг — 41
- ◆ ознаки послуги як правової категорії — 52
- ◆ послуга у ЦК України — 47
- ◆ послуга як економічна категорія — 45
- ◆ послуга як правова категорія — 53
- ◆ сфера послуг — 46

Послуги та договори про надання послуг у:

- Зводі законів Російської імперії — 26
- Зібраннях малоросійських прав — 20
- Правах, за якими судиться малоросійський народ — 18
- Саксонських цивільних законах — 23
- Саксонському зеркалі — 14
- Статутах Великого князівства Литовського — 16

Послуги у доктрині сучасного цивільного права — 89

- ◆ маркетингові послуги — 120
- ◆ посередницькі послуги — 116
- ◆ послуги добровільні та нав'язані — 90
- ◆ послуги ефективного менеджменту — 108
- ◆ послуги інжинірингу — 103
- ◆ послуги матеріальні та нематеріальні — 89
- ◆ послуги наукомісткі та не наукомісткі — 99
- ◆ послуги оборотоздатні, обмежено оборотоздатні та ті, що вилучені з обороту — 101
 - ◆ послуги одноразові та тривалі — 93
 - ◆ послуги основні та додаткові (супутні) — 97
 - ◆ послуги особисті та неособисті — 96
 - ◆ послуги професійні та непрофесійні — 90
 - ◆ послуги разові та абонементні — 93
 - ◆ послуги споживчі, звичайні та ділові — 94
- ◆ послуги у соціальній інфраструктурі, у виробничій інфраструктурі та у інфраструктурі ринку — 102
 - ◆ послуги юридичного, юридико-фактичного та фактичного характеру — 95
 - ◆ послуги, при наданні яких обов'язковою є присутність замовника та ті, що надаються за відсутності останнього — 92
 - ◆ послуги, що надаються з використанням і без використання електронних обчислювальних машин — 101

◆ послуги, що надаються лише власною діяльністю та послуги, що надаються з залученням допоміжних засобів (устаткування, матеріалів тощо) — 91

◆ сервісні послуги — 122

Послуги у римському праві — 10

- види послуг — 13
- ознаки послуг — 13
- поняття послуг — 13

Послуги у чинному законодавстві України — 128

- ◆ інформаційні послуги — 128
- ◆ інформаційні послуги загального призначення — 128
- ◆ інформаційні та інші послуги — 128
- ◆ побутова послуга — 129
- ◆ послуга — 129
- ◆ послуга додаткова — 129
- ◆ послуга електрозв'язку — 130
- ◆ послуга з доступу до Інтернет — 130
- ◆ послуга з міжнародного перевезення — 130
- ◆ послуга з міжнародного перевезення вантажів автомобільним транспортом — 130
 - ◆ послуга з міжнародного перевезення пасажирів та їхнього багажу автомобільним транспортом — 130
 - ◆ послуга з перевезення пасажирів чи вантажів — 131
 - ◆ послуга з управління будинком — 131
 - ◆ послуга із розроблювання, документування та запровадження системи управління — 131
 - ◆ послуга кабельного телемовлення — 131
 - ◆ послуга поштового зв'язку — 131
 - ◆ послуга ресторанного господарства — 132
 - ◆ послуга транспортна — 132
 - ◆ послуга фіксування часу — 132
 - ◆ послуга-представник — 132
 - ◆ послуги — 132
 - ◆ послуги аеропортові спеціалізовані — 133
 - ◆ послуги військового призначення — 133
 - ◆ послуги добровільного консультування і тестування на ВІЛ-інфекцію — 134
 - ◆ послуги домашнього обслуговуючого персоналу — 134

- ◆ послуги електронного цифрового підпису — 134
 - ◆ послуги з оздоровлення — 134
 - ◆ послуги з перевезення пасажирів і вантажів автомобільним транспортом загального користування — 135
 - ◆ послуги з перевезення пасажирів і вантажів морським та річковим транспортом — 135
 - ◆ послуги з працевлаштування — 135
 - ◆ послуги з професійної реабілітації осіб з обмеженими фізичними можливостями — 135
 - ◆ послуги з тимчасового розміщення (проживання) — 136
 - ◆ послуги зв'язку загального користування — 136
 - ◆ послуги і продукція у сфері побутового обслуговування — 136
 - ◆ послуги підприємства промислового залізничного транспорту — 136
 - ◆ послуги поштового зв'язку — 137
 - ◆ послуги приватним особам та послуги у сфері культури й відпочинку — 137
 - ◆ послуги регіонального аграрно-маркетингового центру — 137
 - ◆ послуги стільникового рухомого зв'язку — 137
 - ◆ послуги у телемережах для потреб телебачення і радіомовлення — 137
 - ◆ послуги, вартість яких включається до складу квартирної плати чи плати за утримання житла — 138
 - ◆ психологічні послуги — 138
 - ◆ соціальні послуги — 138
 - ◆ соціально-економічні послуги — 139
 - ◆ соціально-медичні послуги — 139
 - ◆ соціально-педагогічні послуги — 139
 - ◆ соціально-побутові послуги — 139
 - ◆ суцільна (неподільна) послуга з міжнародного перевезення пасажирів, багажу, вантажів та міжнародних відправлень — 139
 - ◆ юридичні послуги — 140
- Формування системи договорів в цивільному праві — 59**
- значення формування системи договорів в цивільному праві — 59
 - поняття системи цивільно-правових договорів — 61
 - поняття системи договорів про надання послуг — 62
 - критерії формування системи договорів в цивільному праві — 62
 - системна ознака як критерій формування системи договорів в цивільному праві — 66

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Арменуї Абриківна ТЕЛЕСТАКОВА

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН З НАДАННЯ ПОСЛУГ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Оригінал-макет виготовлено
ТОВ “Центр учбової літератури”

Підписано до друку 08.12.2009. Формат 60×84 1/16.
Друк офсетний. Гарнітура PetersburgС.
Умовн. друк. арк. 16.
Наклад 220 прим.

Видавництво “Центр учбової літератури”
вул. Електриків, 23
м. Київ, 04176

тел./факс 425-01-34, тел. 451-65-95, 425-04-47, 425-20-63
8-800-501-68-00 (безкоштовно в межах України)
e-mail: office@uabook.com
сайт: WWW.CUL.COM.UA

Свідоцтво ДК №2458 від 30.03.2006